

EQUIPPING CHURCH LEADERS
• EAST AFRICA •

WAEFESO

na

Jonathan M. Menn

B.A., University of Wisconsin-Madison, 1974

J.D., Cornell Law School, 1977

M.Div., Trinity Evangelical Divinity School, 2007

Equipping Church Leaders-East Africa

3701 N. Gillett St., Appleton, WI 54914

(920) 731-5523

jonathanmenn@yahoo.com

www.eclea.net

Kimetafsiriwa na Michael Nyangusi mn6094@gmail.com

2021

Waefeso ni waraka wa mtume Paulo, labda uliandikwa mwaka 60-61 BK alipokuwa amefungwa huko Rumi. Inaelekea kwamba ilikuwa ni “barua ya kusambaza” iliyopaswa kusambazwa kwa makanisa katika jimbo la Kirumi la Asia (sehemu ya magharibi ya Uturuki ya kisasa). Kitabu kina kina kitheolojia na ni cha kivitendo sana. Kinahusika na: Kristo ni nani na baraka zetu katika Kristo; asili, njia, na kusudi la wokovu na asili ya kanisa; na umoja wa Wayahudi na Wayunani katika Kristo. Nusu ya pili ya kitabu inasisitiza mwenendo wetu wa Kikristo: jinsi tunapaswa kuonyesha umoja na ukomavu; sifa za kujazwa na Roho Mtakatifu; majukumu yetu katika ndoa, familia, na kazini; na jinsi tunavyopaswa kusimama sisi kwa sisi na dhidi ya shetani na wafuasi wake katika vita vya kiroho.

JEDWALI LA YALIYOMO

I. <u>UTANGULIZI</u>	2
A. <i>Mwandishi, tarehe, na waandikiwa</i>	2
B. <i>Muundo na mwelekeo wa kitabu</i>	2
C. <i>Muhtasari</i>	3
II. <u>Maoni juu ya Waefeso</u>	4
A. <u>Efe 1:1-2—Salamu</u>	4
MASWALI YA MAJADILIANO.....	6
B. <u>1:3-14—Baraka za Mungu juu yetu ndani ya Kristo</u>	6
MASWALI YA MAJADILIANO.....	14
C. <u>1:15-23—Ombi la Paulo kwa ajili ya Waefeso wajue Kristo ni nani na alichu nacho kwa ajili ya waamini</u>	14
MASWALI YA MAJADILIANO.....	17
D. <u>2:1-10—Asili, njia na kusudi la wokovu</u>	17
MASWALI YA MAJADILIANO.....	20
E. <u>2:11-22—Asili ya kanisa</u>	21
MASWALI YA MAJADILIANO.....	25
F. <u>3:1-13—Siri ya umoja wa Mataifa na Wayahudi ndani ya Kristo</u>	25
MASWALI YA MAJADILIANO.....	26
G. <u>3:14-21— Ombi la Paulo kwa ajili ya kanisa</u>	26
MASWALI YA MAJADILIANO.....	28
H. <u>4:1-16—Kanisa linapaswa kuonyesha umoja na ukomavu</u>	28
MASWALI YA MAJADILIANO.....	33
I. <u>4:17-5:21—Maisha ya Kikristo</u>	33
MASWALI YA MAJADILIANO.....	38
J. <u>5:22-6:9—Majukumu katika familia na kazini</u>	39
MASWALI YA MAJADILIANO.....	47
K. <u>6:10-20—Kusimama pamoja na watakatifu na dhidi ya shetani</u>	47
MASWALI YA MAJADILIANO.....	51
L. <u>6:21-24—Kufunga</u>	52
MASWALI YA MAJADILIANO.....	52
BIBLIOGRAFIA.....	53
MWANDISHI.....	55

I. Utangulizi

A. Mwandishi, tarehe, na waandikiwa

Kitabu cha Waefeso kiliandikwa na “*Paulo, mtume wa Kristo Yesu*” (**Efe 1: 1**). Ingawa baadhi ya wasomi wa kisasa wana shaka kwamba Paulo alikuwa mwandishi, ilikubaliwa kama waraka wa Paulo na Marcion na mababa wa kanisa la zamani Polycarp, Ignatius, Clement wa Roma, Hermas, na wengine. Kwa kweli, “hakuna mtu anayeonekana kutiliashaka kuwa ni uandishi wa Paulo mpaka kipindi cha kisasa” (Carson na Moo 2005: 480)

Kitabu hicho kiliandikwa kwa wakati mmoja kama kitabu cha Wakolosai, ambacho kina maeneo ya kufanana. Waefeso kiliandikwa kutoka gerezeni (**3: 1; 4: 1**), labda Roma, labda karibu AD 60-61 (angalia Carson na Moo 2005: 486-87, 503-7; *New American 1995*: 1114).

Efe 1:1 inasema kwamba Paulo alikuwa akiwaandikia “*watakatifu walioko Efeso.*” Hayo ndiyo maneno katika maandiko mengi ya awali, lakini baadhi ya maandiko ya awali zaidi na bora zaidi hayana maneno “*huko Efeso.*” Hili linaweza kufafanuliwa kwa kuwa kitabu kinaelekea kilikuwa “barua ya kusambaza,” yaani, nakala zilikusudiwa kusambazwa na Tikiko (ona **6:21-22**) kwa makanisa katika idadi ya miji tofauti katika jimbo la Kirumi la Asia (taz. sehemu ya magharibi ya Uturuki ya kisasa), ikijumuisha lakini sio tu kwa Efeso. Hii inawezekana ni kwa sababu Paulo alikuwa ameanzisha kanisa la Efeso na alikuwa amekaa muda mrefu huko (**Mdo 19:8-10; 20:31**). Aliwajua watu vizuri, na upendo wake kwao ulikuwa dhahiri wakati wa kuwaaga mara ya mwisho (**Mdo 20:17-38**). Ukweli kwamba waraka haukuwa wa Efeso pekee unaelezea sauti yake isiyowalenga wao kibinafsi na maoni fulani ambayo yanaonyesha kwamba mwandishi hakuwa na ufahamu wa kibinafsi na wasomaji (ona **1:15; 3:2; 4:21**). Ni vigumu kuamini kwamba Paul angetoa maoni kama hayo ikiwa alikuwa amewaandikia marafiki wa karibu (ona Carson na Moo 2005: 488-90; Marshall, Travis, na Paul 2002: 164-65). Bila kujali hilo, hakuna rekodi ya mtu yeyote katika kanisa la kwanza aliyeibua swali lolote kuhusu uhalisi wake au hadhi yake ya kisheria.

B. Muundo na mwelekeo wa kitabu

Wazo la kwamba Waefeso ilikuwa “barua ya kuzungusha” linapata usaidizi wa ziada kutokana na ukweli huu: barua nyingi za Paulo ni barua za “vipindi maalum,” yaani, ziliandikwa kwa kanisa fulani au mtu binafsi kushughulikia tatizo au suala fulani juu ya jambo fulani mahususi. tukio. Katika Waefeso, hata hivyo, hakuna tukio hilo mahususi linaloonekana wazi. Mada ya jumla ni Kristo na kanisa lake. Barua hiyo inashughulikia mambo kadhaa yanayohusiana ambayo yanaenda kwa utu na kazi ya Kristo (hasa asili yake ya ulimwengu na yale ambayo ametufanyia kila mmoja wetu katika wokovu na katika kuwapatanisha Wayahudi na Wamataifa), moyo wa injili, kanisa (hasa umoja wa kanisa), na jinsi maisha ya Kikristo yanapaswa kuwa.

Muundo wa jumla wa kitabu umegawanyika katika sehemu mbili: sura 1-3 ni za kitheolojia zaidi, zinazohusu kanuni na nafasi yetu katika Kristo; sura ya 4-6 ni za kiutendaji zaidi, zikionyesha jinsi kanuni hizo zinapaswa kutekelezwa katika kutembea kwetu na Kristo. Sura ya 1 inazungumzia viumbe viwili vilivyo tofauti zaidi katika ulimwengu, Mungu na watu, na jinsi ya kuwaleta pamoja. Sura ya 2 inazungumzia aina mbili pekee za wanadamu duniani waliokuwa na umuhimu wowote wa kitheolojia, Wayahudi na Wamataifa, na jinsi wanavyoletwa pamoja. Sura ya 3 inazungumzia ukweli kwamba Paulo anasukumwa sana na hili kwamba yeye (Myahudi) anatoa maisha yake kuwa mtume kwa Mataifa. Sura ya 4:1 inatanguliza maana ya hili (ambalo anafafanua katika sehemu iliyosalia ya kitabu), kwamba “*mwenende kama inavyoustahili wito wenu mlioitwa.*”

Kuna idadi ya misemo na mada kadhaa katika kitabu chote, ikijumuisha:

- “*Ndani yake Kristo*” (**1:1, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 12, 13, 15, 20; 2:1, 6, 7, 10, 13, 15, 21; 3:6, 11, 12, 21; 4:15, 21, 32; 5:8, 20; 6:1, 10, 21, ona pia 1:5**)
- *Mungu kama “Baba”* (**1:2, 3, 17; 2:18; 3:14; 4:6; 5:20; 6:23**)
- “*Siri*” (**1:9; 3:3-4, 9; 5:32; 6:19**)
- “*Katika ulimwengu wa roho*” (**1:3, 20; 2:6; 3:10; 6:12**)
- “*Upendo*” (*agapē*) (**1:4, 15; 2:4; 3:17, 19; 4:2, 15-16; 5:2, 25, 28, 33; 6:23-24**). *Agapē* inatumiwa hapa zaidi kuliko katika barua nyingine zozote za Paulo.

Pia kuna idadi kadhaa ya uwiano kati ya Waefeso na nyaraka nyingine za Paulo, hasa Warumi na Wakolosai:

Waefeso	Warumi
Efe 1-2:10	Warumi 1-8
Efe 2:11-3:21	Warumi 9-11
Efe 4:1-6:24	Warumi 12-16
Waefeso	Wakolosai
Efe 1:4	Kol 1:22
Efe 1:7	Kol 1:14, 20
Efe 1:15-16	Kol 1:4, 9
Efe 3:1-5	Kol 1:25-27
Efe 3:9	Kol 1:26
Efe 4:2	Kol 3:12
Efe 4:31-32	Kol 3:8, 12
Efe 5:19	Kol 3:16
Efe 6:21-22	Kol 4:7-8

C. Muhtasari

Kitabu kinaweza kuelezewa kama ifuatavyo:

1:1-2—Salamu

1:3-14—Baraka za Mungu juu yetu ndani ya Kristo

- mst. 3—Mungu ametubariki kwa Baraka zote za rohani ndani ya Kristo
- mst. 4—Alituchagua katika Yeye ili tuwe watakatifu na bila lawama
- mst. 5-6—Alituchagua tangu asili tufanywe wana
- mst. 7-8—Tuna ukombozi na msamaha
- mst. 9-10—Aliwajulisha siri ya mapenzi yake; mambo yote yatajumlishwa katika Kristo
- mst. 11-12—Tumepata urithi
- mst. 13-14—Tumetiwa muhuri na Roho Mtakatifu kama nadhiri ya urithi wetu

1:15-23—Ombi la Paulo kwa ajili ya Waefeso wajue Kristo ni nani na alichonacho kwa ajili ya waamini

- mst. 15-19a—Mungu awape hekima ili kujua tumaini la mwito wake, na utajiri wa utukufu wa urithi wake, na ubora wa ukuu wa uweza wake
- mst. 19b-23—Kristo ameinuliwa na kuketishwa juu ya kila kitu kama kichwa cha kanisa

2:1-10—Asili, njia, na kusudi la wokovu

- mst. 1-3—Tulikuwa wafu katika dhambi zetu na tulionyesha hilo katika tabia zetu
- mst. 4-7—Mungu alitufanya kuwa hai na akatufufua pamoja naye
- mst. 8-9—Tunaokolewa kwa neema kwa njia ya imani
- mst. 10—Tunaokolewa kwa ajili ya matendo mema ambayo Mungu alituandalia ili tuyafanye

2:11-22—Asili ya kanisa

- mst. 11-12—Kabla Kristo hajaja, watu wa mataifa walikuwa bila Mungu
- mst. 13-22—Kristo alikomesha uadui kati ya Wayahudi na Wamataifa na akawafanya wote wawili kuwa mtu mmoja mpya, hekalu lililo hai

3:1-13—Siri ya umoja wa Mataifa na Wayahudi katika Kristo

3:14-21—Ombi la Paulo kwa ajili ya kanisa

- mst. 14-19—Mungu awajalie kuimarishwa katika utu wa ndani, ili kuujua upendo wa Kristo na kujazwa kwa utimilifu wa Mungu
- mst. 20-21—Utukufu ni kwa Mungu

4:1-16—Kanisa linapaswa kuonyesha umoja na ukomavu

- mst. 1-6—Enendeni kama inavyoustahili wito wenu, mkihifadhi umoja katika amani
- mst. 7-10—Kristo alishuka duniani na kupaa mbinguni kutoa neema kwa kila mmoja wetu
- mst. 11-16—Kristo alitoa majukumu mbalimbali katika mwili ili kuwatayarisha watakatifu ili sisi

sote tuwe kama Kristo na mwili ukue na kujijenga wenyewe katika upendo

4:17–5:21—Mwenendo wa Kikristo

- mst. 4:17-24—Vueni utu wa kale na vaeni utu mpya
- mst. 4:25-32—Maelezo hususa ya jinsi ya kuishi na yale ambayo hatupaswi kufanya
- mst. 5:1-17—Enendeni kama watoto wa Bwana na wa Nuru
- mst. 5:18-21—Mjazwe Roho (na ni nini kitadhihirisha hilo)

5:22–6:9—Majukumu ndani ya familia na kazi

- mst. 5:22-24—Wajibu wa wake
- mst. 5:25-33—Wajibu wa waume
- mst. 6:1-3—Wajibu wa watoto
- mst. 6:4—Wajibu wa kina baba
- mst. 6:5-8—Wajibu wa watumwa
- mst. 6:9—Wajibu wa mabwana

6:10-20—Kusimama pamoja na watakatifu na dhidi ya ibilisi

- mst. 10-17—Vaeni silaha zote za Mungu
- mst. 18-20—Waombeeni watakatifu na mabalozi wa injili

6:21-24—Mwisho

- mst. 21-22—Neno la kibinafsi kutoka kwa Paulo
- mst. 23-24—Baraka

II. Maoni juu ya Waefeso

A. Efe 1:1-2—Salamu

1:1-2: ¹Paulo, mtume wa Kristo Yesu, kwa mapenzi ya Mungu; kwa watakatifu walioko [Efeso] wanaomwamini Kristo Yesu. ² Neema na iwe kwenu na amani zitokazo kwa Mungu Baba yetu na kwa Bwana Yesu Kristo.

Paulo alipokuwa akiandika, njia iliyozoeleka ya kuanzisha barua ilikuwa kwa mwandishi kujitambulisha kwanza (**mst. 1a**), pili kutambulisha wapokeaji wake (**mst. 1b**), na tatu kutoa salamu kwa wapokeaji (**mst. 2**). Paulo anafanya hivi hapa na katika nyaraka zake nyingine zote.

Neno “mtume” linarejelea mtu ambaye ametumwa na kutumwa na mamlaka kwa kusudi maalum. Ni muundo wa nomino wa neno la Kigiriki *apostellō* (kutuma). Maana muhimu ya mtume inatolewa na maneno kama vile balozi, mwakilishi, au mjumbe.

Agano Jipya linatambua aina mbili za msingi za mitume: (A) mitume wa *msingi*; na (B) mitume *walioitumwa na kanisa*. Mitume wa kimsingi walikuwa wale mitume waliokuwa wakiandamana na Yesu, mashahidi wa ufufuo, na walioitwa mahususi kuwa mitume na mashahidi na Yesu (ona **Math 10:1-5; Marko 6:7, 30; Luka 6:13; Yoh 15:27; Mdo 1:21-22**). Walijitolea kwa maombi na huduma ya neno (**Mdo 1:14; 6:4**); walichagua mitume wa kuziba pengo (**Mdo 1:21-26**); walikufundisha na kuhubiri (**Mdo 2:42; 4:31, 33; 5:19-21; 6:4; 8:25; 10:42**); walifanya ishara, maajabu, na kuponya (**Math 10:1-8; Marko 6:7; Mdo 2:43; 3:7; 5:15-16; 2 Kor 12:12**); waliitisha na kufanya mkutano wa kutaniko (**Mdo 6:2**); waliwaweka mashemasi (**Mdo 6:6**); walituma mitume na wapanda kanisa kwenye maeneo ya misheni (**Mdo 8:14; 11:22**); waliombea na kuweka mikono juu ya waongofu, waliopokea Roho Mtakatifu (**Mdo 8:15-17**); walishirikisha maono yanayohusiana na kanisa kutoka kwa nafasi yao ya (**Mdo 11:1-18**); waliandika barua kwa makanisa (**Mathayo, Yoh, 1-2 Petro, 1-3 Yoh, Ufunuo**); na walikuwa mamlaka ya mwisho kwa mabishano yote ya kitheolojia (**Mdo 15:1-29; 16:4**). Mitume wa kimsingi walikuwa viongozi wa kanisa la kwanza na “msingi” wa kanisa lenyewe (**Efe 2:19-20**). Kwa hivyo, wale walio na mamlaka ya mitume wa msingi hawajawahi kuwepo tangu mitume wa awali walipokufa (msingi mmoja tu unaweza kuweka kwa jengo). Paulo alikuwa mtume wa msingi. Ingawa hakuwa mshiriki wa Yesu (lakini, kwa kweli, alikuwa amelitesa kanisa), Kristo alikuwa amemtokea hasa (**Mdo 9:3-6, 17, 27; 1 Kor 9:1**), alikuwa amemtokea hasa. aliyetwa na Mungu kwa ajili ya huduma yake (**Mdo 13:2; Gal 2:2**), Kristo alikuwa amempa injili kwa ufunuo maalum wa kiungu (**Gal 1:12**), na mamlaka yake yalikuwa

yametambuliwa na viongozi wa kanisa la Yerusalemu (**Gal 2:9**). Kwa kujiita “*Mtume wa Kristo Yesu kwa mapenzi ya Mungu*,” Paulo anasema kwamba maandishi hayo yana mamlaka—ni neno lenyewe la Mungu.

“Mitume waliotumwa” na kanisa ni wale wanaume na wanawake ambao wametumwa na kanisa kwenda nje na kuhubiri injili, kupanda makanisa mapya, na kulijenga kanisa (ona **Mdo 13:1-3; 14:14; Rum 16:7; 1Kor 9:5-6; 12:28; 1 Thes 1:1; 2:6**). *Kusudi* ambalo Kristo aliwapa baadhi ya watu karama na cheo fulani kama viongozi (kwa mfano, mitume, manabii, wainjilisti na wachungaji-walimu) “*kwa kusudi la kuwakamilisha watakatifu, hata kazi ya huduma itendeke, hata mwili wa Kristo ujengwe*” (**Efe 4:12**). Kwa maneno mengine, wale ambao ni mitume (pamoja na manabii, wainjilisti na wachungaji-walimu) wanapaswa kuhusika na washiriki wa kanisa, na wanapaswa kuwafundisha na kuwatayarisha washiriki wa kanisa ili waweze kuwa mitume pia. manabii, wainjilisti, na wachungaji-walimu. Hii ina maana kwamba, wakati Roho Mtakatifu “*humgawia kila mtu karama za kiroho kama apendavyo*” (**1 Kor 12:11**), na si wote ni mitume, manabii, waalimu n.k. (**1Kor 12:29**), vipawa na karama. uwezo wa mitume, manabii, wainjilisti, na wachungaji-walimu zinaweza kufundishwa na hupaswa kutamaniwa (on **1 Kor 12:31; 14:1**). Mitume waliotumwa na kanisa hawawezi kuwa na mamlaka makubwa zaidi ya kutumwa na kanisa. Kanisa ni mwili wa Kristo duniani (**1 Kor 12:27; Efe 1:22-23; 4:15-16; Kol 1:18**). Kanisa ni hekalu la Roho Mtakatifu (**1 Kor 3:16-17**). Kristo ameliweka kanisa wakfu na kulipatia mamlaka yake (**Math 16:18-19**). Kwa hiyo, Kristo anaweza kutarajiwa kutenda kupitia kanisa lake, si bila kuwa nalo. Kwa kuwaagiza mitume, kanisa pia huwapa kuaminika na uwajibikaji, kwa heshima na kanisa lenyewe na machoni pa ulimwengu.¹

Aina zote mbili za mitume zimeunganishwa katika mtu kama Paulo (ona **Mdo 9:1-16; 13:1-3; 1 Kor 9:1; 15:6-10; Gal 1:11-17; 1 Tim 2:7**). Ingawa Paulo alikuwa mtume (**Rum 1:1; 1 Kor 1:1; 9:1**), AJ (na Paulo mwenyewe) linatambua tofauti kati ya utume wa Paulo na “wale Kumi na wawili” (ona **Mdo 6:2; 1 Kor 15: 5, 8**). Hii linaweza kuwa na uhusiano na ukweli kwamba huduma ya Paulo kimsingi ilikuwa kwa Mataifa (**Mdo 9:15; 13:46; 18:6; Rum 11:13; Gal 1:16; 2:7**), ambapo Petro, aliyekuwa kiongozi dhahiri na msemaji wa wale Kumi na Wawili, kimsingi alikuwa mtume kwa Wayahudi (ona **Gal 2:7-8**). Paulo hakuwa mshiriki wa Yesu (na, kwa kweli, alikuwa amelitesa kanisa). Paulo alitambua kwamba wongofu wake na utume wake ulikuwa ni matendo ya neema ya kimungu; kwa hiyo, katika **mst. 1** anabainisha kwamba yeye ni mtume wa Kristo Yesu “*kwa mapenzi ya Mungu*.” Kwa sababu Kristo alikuwa amemtokea na kumwita ingawa alikuwa akilitesa kanisa, Paulo alijiita mtume “*aliyezaliwa kabla ya wakati*” wake (**1 Kor 15:8**) na “aliye mdogo kabisa miongoni mwa mitume” (**1 Kor 15:9**).

Neno la Kiyunani la “watakatifu” ni wingi wa *hagios*. Mara nyingi hutafsiriwa kama “takatifu” (ona **mst. 4**) na pia huleta maana ya watu ambao “wametengwa kutoka kwa matumizi ya kawaida hadi matumizi matakatifu” (Zodhiates 1993: *hagios*, 40). Wazo hili la mwisho linajulikana kama “utakaso.” Ni Mungu anayetutenga, kwa kuwa yeye ndiye aliyetuchagua na kutuita (ona **mst. 4**). Paulo daima anatumia neno “watakatifu” katika wingi, kamwe si katika umoja. Kilicho muhimu ni kwamba tunaokolewa na kuingizwa katika mwili mkuu kuliko sisi wenyewe—mwili wa Kristo. Atasisitiza hili katika **mst. 5** anapozungumza kuhusu kufanywa wana katika familia ya Mungu. Kwa hiyo ni makosa kufikiria wokovu wetu kwa njia za kibinafsi kabisa.

Utakaso unahusiana na kuhesabiwa haki. Christopher Yuan anaeleza, “Kuhesabiwa haki ni tendo la Mungu ambamo waumini *wanatanzwa* kuwa wenye haki; utakaso ni kitendo cha Mungu ambamo waumini *wanafanywa* kuwa waadilifu” (Yuan 2018: 143). Ingawa kuhesabiwa haki hutokea kwa wakati fulani, kuna kipengele cha wakati uliopita, wa sasa, na wa baadaye cha utakaso wetu. **Ebr 10:10** inatuambia kwamba

¹ Kanisa linahitajika kuwapima watu wanaojiita “mitume” kutambua kama wao ni wa kweli au wa uongo (**1 Yoh 4:1-6**; ona pia **2 Kor 11:3-4, 13; Ufu 2:2**). Watu wengi siku hizi wanapenda kujiteua wao wenyewe kuwa “mitume.” Jambo hilo liko kinyume na utaratibu wa AJ (mitume wa AJ hawakujichagua wao wenyewe). Wengi wa hawa “mitume” wanaojichagua wenyewe wanadai kutenda miujiza. Hata hivyo, hata utendaji wa miujiza si lazima iwe ni ishara kwamba mtu ameitwa na Mungu au hata ameokoka (**Math 7:15-23; 2 Tim 3:1-9** [ona **Kut 7:10-12, 20-22; 8:6-7, 16-19**]). Karika Afrika, “kuibuka kwa manabii na mitume wa Kiafrika kuliruhusu kutangazwa kwa usawa wa weusi na weupe katika imani na huduma (Gal 3:28; Kol 3:11). Pia ilianzisha kanuni ya kutenganisha imani ya Kikristo na miunganisho yote ya kisiasa ya kikoloni.” (Ouedraogo 2006: 1434) Hata hivyo, kwa bahati mbaya, “manabii na mitume wengi Waafrika hawachukulii Biblia kuwa msingi wa imani na mwenendo wao. . . . Wanachukulia [kile wanachodai kuwa mafunuo ya moja kwa moja kutoka kwa Mungu] kama nyongeza kwenye Biblia. Hata hivyo, Biblia inaonya dhidi ya kuongeza hata kidogo neno (Ufu 22:18-19). . . . Wengine hata hudai kuwa waandamizi wa Kristo au hata Kristo mwingine. Madai hayo huwafanya kuwa vitu vya kuabudiwa. Cha kusikitisha ni kwamba wengi wao wanapata karibu udhibiti kamili wa mawazo ya wafuasi wao. AJ linatuonya dhidi ya watu kama hao (Math 24:11; Yuda 4-16).” (Ouedraogo 2006: 1434) “Mitume” wa kisasa wanahitaji kupimwa kwa mafundisho yao (ona **Mdo 17:11; 1 Tim 6:3-5**) na mtindo wao wa maisha (ona **Math 20:25-28; Marko 10:42-45; Luka 22:24-27; Yoh 13:12-17; Mdo 18:3; 1 Kor 9:11-18; 2Kor 11:7; 12:13**). Kanuni za kupima manabii na mitume na jinsi ya kushughulika na manabii na mitume wa uwongo zimejadiliwa katika Menn 2021b: 40-42.

"tumetakaswa kwa toleo la mwili wa Yesu Kristo mara moja na kwa wakati wote." Hata hivyo, sisi sote tunatenda dhambi na kupambana na majaribu. Kwa hiyo, Mungu ametupa Roho Mtakatifu ili atuwezeshe kuishi maisha ya haki hapa katika mwili, *"kuleta utakaso"* (**Rum 6:19, 22**; ona pia **1 Thes 5:23**; **Ebr 10:14**). Utakaso wetu utakamilika tutakapogeuzwa kikamilifu kuwa na kufanana na Kristo wakati wa utimilifu (ona **2 Kor 3:18**; **1 Thes 5:23**; **1 Yoh 3:2**; **Ufu 21:5**).

"Mwaminifu" kimsingi humaanisha "wa kuaminika," "wa uaminifu wa kweli" (Zodhiates 1993: pistos, 1164). Kishazi kikuu katika **mst. 1** na katika kitabu kizima ni *"katika Kristo Yesu"* (ona pia **mst. 3, 4, 7, 9, 10, 12, 13, 15, 20**; **2:1, 6, 7, 10, 13, 15, 21**; **3:6, 11, 12, 21**; **4:15, 21, 32**; **5:8, 20**; **6:1, 10, 21**). Inaashiria muungano muhimu kati ya mwamini na Kristo. Ni kwa kutengwa kwanza katika Kristo ndipo tunaweza kuwa waaminifu.

Katika **mst. 2**, "neema" ndiyo *sababu* ya wokovu wetu na "amani" ni *matokeo* ya wokovu wetu. Kama vile tu tunaweza kutumia imani kwa kwanza kutengwa na Mungu, vivyo hivyo tunaweza tu kuwa na amani kwa kupata kwanza neema ya Mungu. Katika marejeleo ya *"Bwana Yesu Kristo,"* neno la Kiyunani la *"Bwana"* ni *Kurios*, ambalo ni neno la Kiyunani linalolingana na AK la Kiebrania Yahwe. Hivyo, tunaona uungu wa Kristo katika mstari huu.

MASWALI YA MAJADILIANO

1. Ni zipi aina mbili za "mitume" katika Biblia na kazi zao ni zipi?
2. Watu wengi leo wanajiita "mitume". Ni kwa njia gani baadhi ya "mitume" hawa wa kisasa wanatofautiana na wazo la kibiblia la utume?
3. "Neema" ni nini?
4. Jadili uhusiano kati ya kuhesabiwa haki na utakaso.

B. 1:3-14—Baraka za Mungu juu yetu ndani ya Kristo

Sehemu hii inafunua kwamba Mungu alipanga kuwa na uhusiano nasi tangu kabla ya kuwekwa misingi ya ulimwengu (**mst. 4-5**). Alilipa gharama ya uhusiano huo (**mst. 7**), kisha akadumisha uhusiano huo, akiufanya kuwa hai, unaoishi, na kuuhakikishia wakati wake ujao (**mst. 13-14**). Paulo anasisitiza angalau mara 11 kwamba kile ambacho Mungu ametufanyia kimefanywa *"katika Kristo"* (au *"kupitia Kristo"* au *"ndani yake"* au usemi unayofanana na hayo). Hakuna mahali ambapo kifungu hiki kinasema au kudokeza kwamba tendo lolote kwa upande wetu lilikuwa sababu ya kutuchagua au kutubariki. Katika sehemu hii tunaona Utatu. Ingawa kuna mwingiliano fulani, lengo hasa ni kama ifuatavyo: Mungu Baba ambaye alituchagua (**mst. 3-6**); Mungu Mwana ambaye alitukomboa (**mst. 7-12**); na Mungu Roho Mtakatifu ambaye ametutia muhuri (**mst. 13-14**). Mistari hii pia inatonyesha mpango wa Mungu, na sehemu yetu ndani yake, kutoka msingi wake katika umilele uliopita (**mst. 4**) hadi utimilifu wake wa milele wa wakati ujao (**mst. 14**).

- **1:3: Atukuzwe Mungu, Baba wa Bwana wetu Yesu Kristo, aliyetubariki kwa baraka zote za rohoni, katika ulimwengu wa roho, ndani yake Kristo**

Baada ya salamu ya **mst. 1-2**, Paulo anaanza kiini cha waraka huu kwa kumbariki Mungu *"aliyetubariki kwa baraka zote za rohoni, katika ulimwengu wa roho, ndani yake Kristo."* Kisha anataja baadhi, lakini si zote, za baraka hizo za kiroho katika sehemu iliyosalia ya sehemu hii: alituchagua sisi katika yeye (**mst. 4**); alituchagua tangu asili tufanywe wana (**mst. 5**); alitukomboa kwa damu yake (**mst. 7**); alitusamehe makosa yetu (**mst. 7**); alitungezea neema yake (**mst. 8**); alitujulisha siri ya mapenzi yake (**mst. 9**); alitupa urithi (**mst. 11**); alitutia muhuri kwa Roho Mtakatifu (**mst. 13**). Majukumu yetu mawili, yanayotiririka kutoka kwa baraka hizi, ni *"kwamba tuwe watakatifu na wasio na lawama mbele zake"* (**mst. 4**), na kwamba *"tuwe kwa sifa ya utukufu wake"* (**mst. 12**). Majukumu haya mawili yatatimizwa kikamilifu katika umilele, lakini maana ya wazi ni kwamba tunapaswa kuishi hivyo sasa.

Baraka hizi ni baraka za "kiroho" kwa sababu ziko *"katika ulimwengu wa roho"* na zinawasilishwa kwetu na kuhifadhiwa kwa ajili yetu na Roho Mtakatifu (ona **mst. 9, 13-14**). Kwa hivyo, baraka hizi za Agano Jipya ni tofauti na baraka za Agano la Kale, ambazo zilikuwa za kimwili na zinazohusiana na mambo ya ulimwengu huu (ona **Kumb 28:1-14**).

Mstari 3 ndio marejeo ya kwanza ya *"katika mahali pa mbinguni."* Maneno hayohayo yanafunua

kwamba hapo ndipo: Kristo ameketi mkono wa kuume wa Baba (**1:20**); tunafufuliwa na kuketishwa pamoja na Kristo (**2:6**); hekima ya Mungu inadhihirishwa kwa njia ya kanisa kwa watawala na wenye mamlaka (**3:10**); na mapambano yetu ni juu ya majeshi ya pepo wabaya (**6:12**). Inafurahisha, ingawa kifungu hiki cha maneno kinatokea mara tano katika Waefeso, hakipatikani katika AJ.

Eneo la shughuli ambamo baraka hutolewa na kupokelewa ni “*ndani ya Kristo*.” Si mstari huu tu bali na mst. **3-14** inasisitiza muungano wetu na Kristo. Baraka ambazo ametupa zote ziko “*ndani yake*” na “*kupitia yeye*.”

- **1:4**: *kama vile alivyotuchagua katika yeye kabla ya kuwekwa misingi ya ulimwengu, ili tuwe watakatifu, watu wasio na hatia mbele zake katika pendo.*

“Kama vile” (Kiyunani = *kathōs*) hapa ina maana ya sababu ya “kama vile” au “kwa sababu” (Zodhiates 1993: *kathōs*, 801; Hodge 1994: 29). Neno “*aliyechagua*” lamaanisha “*kupendelea mhusika aliyechaguliwa, kwa kuzingatia uhusiano kati ya anaye chagua na kitu kilichochaguliwa. Inahusisha upendeleo na uteuzi kati ya chaguzi nyingi.* (Zodhiates 1993: *eklego*, 544). Kuchaguliwa kwetu ndio sababu au chanzo cha baraka zote zinazofuata.

Vipengele vitatu vya kuchagua kwa Mungu vinapaswa kuzingatiwa. Kwanza, alituchagua “*katika Yeye [yaani, katika Kristo]*.” Charles Hodge anaeleza, “Kuna muungano wa shirikisho na Kristo ambao ni kitangulizi cha muungano wote halisi., na ndio chanzo hasa cha muungano huo. Mungu alitoa watu kwa Mwana wake katika agano la ukombozi. Wale waliojumuishwa katika agano hilo, na kwa sababu wamejumuishwa ndani yake—kwa maneno mengine, kwa sababu wako ndani ya Kristo kama kichwa na mwakilishi wao—wanapokea kwa wakati zawadi ya Roho Mtakatifu na manufaa mengine yote ya ukombozi. Muungano wao wa hiari pamoja na Kristo kwa imani, si misingi wa muungano wao wa shirikisho, bali, kinyume chake, muungano wao wa shirikisho ndio misingi wa muungano wao wa hiari.” (Hodge 1994: 31)

Pili, tulichaguliwa katika Kristo “*kabla ya kuwekwa misingi ya ulimwengu.*” “Kuchaguliwa kwetu *katika yeye*” (mst. **4**) na “*kutiwa muhuri ndani yake*” kwetu (mst. **13**) hakukutegemea chochote tulichofanya na hatuko chini ya asili zetu zenye kasoro. Badala yake, wana hakika na hakika na wameamuliwa kimbele na *yeye* na *mapenzi yake* (mst. **5, 11**). Hii inaonyesha kwamba kazi zetu wenyewe hazikuwa na sehemu yoyote katika wokovu wetu. Tumechaguliwa na kuokolewa tu kwa neema yake; tunachoweza kufanya ni kukubali kile tulichopewa. Ukweli kwamba sisi ni sehemu ya mpango wa Mungu uliokuwepo hapo awali, wa milele unapaswa kutupa ujasiri mkuu na faraja.

Tatu, tumechaguliwa kwa kusudi, “*ili tuwe watakatifu na wasio na lawama mbele zake.*” Neno “*takatifu*” (*hagios*) ni neno sawa na “*watakatifu*” katika mst. **1**. Inaonyesha kusudi la kutengwa kwetu (ona maoni hapo juu kwenye mst. **1-2**). Inaendana na uchaguzi wa Mungu usio na masharti kwetu, yaani, mwenendo wetu, utakatifu wetu, ndilo kusudi na *matokeo* ambayo kwayo Mungu alituchagua, si sababu au misingi ambao kwa huo Mungu alituchagua. Kama **Rum 5:8** inavyosema, “*Lakini Mungu aonyesha pendo lake yeye mwenyewe kwetu sisi, kwa kuwa Kristo alikufa kwa ajili yetu, tulipokuwa tungali wenye dhambi.*” “Bila lawama” maana yake ni “bila doa, bila dosari” (Zodhiates 1994: *amōmos*, 139. Ni neno lile lile lililotumika kwa dhabihu za AK (ona **Kut 29:1**, LXX) na kwa Kristo na dhabihu yake kwa niaba yetu (**1 Pet 1:19**). Hii inapatana na ukweli kwamba sisi ni “*dhabihu zilizo hai na takatifu*” (**Rum 12:1**) Kama Ehetu Abate asemavyo, “Hatukuitwa kuwa wakamilifu wa kimwili, bali kuwa wakamilifu wa kimaadili. alituchagua katika Kristo ili tusiwe na lawama mbele zake, maisha yetu yote yawe wakfu kwake.” (Abate 2006: 1426-27)

Kama vile kuchaguliwa katika yeye kabla ya kuwekwa misingi ya ulimwengu kunapaswa kutupa ujasiri na faraja kubwa, vivyo hivyo kuchaguliwa kuwa watakatifu na wasio na hatia kunapaswa kutufanya tuwe wanyenyekevu. Dhana hizi mbili hutembea sambamba. Uteuzi wetu (yaani, kuchaguliwa) si kisingizio cha kutotenda, bali ni misingi na nia halisi ya “*kuenenda kwetu kwa namna ifaayo wito mlioitwa*” (**4:1**) na “*kuweka kando. ubinafsi wa zamani . . . na kuvaa utu mpya*” (**4:22, 24**). Kwa kuwa tumechaguliwa kwa kusudi la kuwa watakatifu, kuishi maisha matakatifu na yasiyo na hatia ni ushahidi kwamba sisi, kwa kweli, tumechaguliwa. Kwa hiyo, kuendelea kuishi katika dhambi kungekuwa ishara ya kutochaguliwa. Paulo anaeleza wazo sawa katika **2:8-10**, ambapo tena anasema kwamba wokovu wetu ni kazi ya kwanza kabisa ya Mungu, si yetu, bali kwamba tumeokolewa kwa kusudi fulani.

Maneno “*katika upendo*” mwishoni mwa mst. **4** yanaonwa na watafsiri fulani kuwa yanakamilisha wazo la mst. **4**, yaani, alituchagua “*ili tuwe watakatifu na wasio na lawama mbele zake katika upendo.*” Watafsiri wengine wanaona “*katika upendo*” kuwa mwanzo wa wazo la mst. **5**, yaani, “*Katika upendo alituchagua tangu awali tufanywe wana . . . kulingana na nia njema ya mapenzi yake.*” Ingawa NASB na ESV (huenda hizi ni tafsiri mbili sahihi zaidi za Kiingereza za Biblia) zinakubali mtazamo wa mwisho, maoni ya

awali pengine ni sahihi, kwa sababu tatu: Kwanza, kila mara nyingine maneno “*katika upendo*” linatumiwa katika Waefeso (3:17; 4:2, 15, 16; 5:2), inarejelea upendo wa wanadamu, si upendo wa Mungu. Pili, kila mara nyingine neno “*katika upendo*” linatumiwa katika Waefeso, linastahili na kueleza kile kinachosemwa mara moja kabla ya maneno hayo, sio kile kinachokuja baada ya maneno hayo. Tatu, kufanya “*katika upendo*” sehemu ya **mst. 5** kungefanya wazo la **mst. 5** kuwa lisilohitajika, yaani, “*alituchagua tangu asili katika upendo . . . kulingana na nia njema ya mapenzi yake.*”

- **1:5-6:** ⁵ *Kwa kuwa alitangulia kutuchagua, ili tufanywe wanawe kwa njia ya Yesu Kristo, sawasawa na uradhi wa mapenzi yake.* ⁶ *Na usifiwe utukufu wa neema, yake, ambayo ametuneemesha katika huyo Mpendwa.*

Kwa Mungu kutuasili kama wana wake kupitia Yesu Kristo ni mojawapo ya vipengele muhimu zaidi, vya wokovu na uhusiano wetu naye, lakini ambavyo havizungumzwi sana. Neno linalotafsiriwa “kuasiliwa,” *huiiothesia*, ni “la pekee katika maandishi ya mtume Paulo, likipatikana mara tano katika barua zake tatu (Rum. 8:15, 23; 9:4; Gal. 4:5; Efe. 1:5). Hakuna mwandishi mwingine wa Agano Jipya anayetumia usemi huu. Zaidi ya hayo, *huiiothesia* na umbo la kimatamshi *huiiotheteō* hazipatikani katika Agano la Kale (pamoja na maandishi yaliyopokewa ya LXX), na *huiiothesia* pia haipo kwenye mkusanyiko wa maandishi wa kale wa Kiyunani na kutoka katika fasihi nyingine za Kiyahudi za kipindi hicho (k.m. Philo na Josephus).” (Burke 2006: 22)

Mpango wa kimantiki wa wokovu ni: kuzaliwa upya-kuhesabiwa haki-kuasiliwa-utakaso-kutukuzwa. Kuasili “kunaashiria kitendo cha kisheria au *uhamisho* kutoka kwa familia ngeni (tz. Efe. 2:2, hasa ‘wana wa kuasi’) hadi katika familia ya Mungu” (Burke 2006: 27). Kwa hivyo, kuasili pengine ni kipengele cha *uhusiano* wa mkazo zaidi wa wokovu na inasisitiza kina cha uhusiano wetu na Mungu ambao haupo katika vipengele vingine vya wokovu wetu. Inaonyesha tamaa na upendo wa Mungu kwetu na inaonyesha kwamba sisi kwa kweli sisi ni wake na ni washiriki muhimu wa familia yake—na itabaki hivi milele.

Umuhimu wa kuasiliwa unaweza kuonekana kwa angalau njia nne. Kwanza, umuhimu wa kufanywa kwetu kuwa watoto wa Mungu unaonekana katika uhakika wa kwamba “ilikusudiwa tangu awali” na ilitekelezwa tu “*kupitia Yesu Kristo.*” Hili linaonyesha kwamba kuasiliwa kwetu hakukuwa “wazo lililokuja baadae,” bali kulikuwa kiini cha mpango wa Mungu tangu milele. Pili, kufanywa wana katika familia ya Mungu kunaonyesha kwamba sisi si watoto wa Mungu kwa asili. Kuasili—kama wokovu wetu kwa ujumla—si kitu ambacho mtu anaweza kukitendea kazi. Huanzishwa na Baba “*kulingana na Uradhi wa mapenzi yake.*” Ni—kama wokovu wetu kwa ujumla—ni suala la neema safi kulingana na mapenzi yake, si yetu. Yeye hakutuchagua sisi kwa sababu tulimwamini kwanza; bali tunamwamini kwa sababu alituchagua sisi kwanza. Imani yetu kwake ni uthibitisho kwamba alituchagua. Mambo haya yote mawili ya kufanywa wana yanasisitizwa katika **mst. 6**, unaosema kwamba kusudi na matokeo ya kufanywa kwetu wana ni “*kwa sifa ya utukufu wa neema yake, ambayo alitukirimia sisi katika Mpendwa.*” Utukufu wa neema yake ni kwamba, katika kufanywa wana, Mungu huwachukua watu ambao ni adui zake na kuwafanya kuwa wana wake kwa njia ya Yesu Kristo ambaye, bila shaka, ni Mpendwa.

Tatu, matumizi ya Paulo ya lugha ya kuasili pengine ina asili yake katika jamii yake (ya Kirumi). Katika jamii hiyo, familia “ilizingatiwa kama muktadha wa msingi wa usalama na utimilifu wa kijamii, kidini, kisiasa na kiuchumi” (Burke 2006: 63-64). Kuasili kulikuwa na umuhimu mkubwa katika jamii ya Warumi. Ilifanya kama kinga dhidi ya kuangamia kwa ukoo wa familia na ilimpa yule aliyeasiliwa manufaa na fursa ambazo vinginevyo hazingekuwepo. Tofauti na hali ya kuasiliwa leo, wengi wa wale walioasiliwa katika jamii ya kale ya Kirumi hawakuwa watoto wachanga au watoto, lakini walikuwa watu wazima. Zaidi ya hayo, ingawa wanawake wangeweza kuasiliwa kuwa mabinti, kuasili kulikuwa kama kwa kipekee tu kuliwahuu vijana wa kiume ambao waliasiliwa kuwa wana, si wasichana kama mabinti. Kijana alipoasiliwa, madeni yake yote yalifutwa na akapata haki, mapendeleo, na majukumu yaleyale ya mwana wa kumzaa. Ndivyo ilivyo kwetu sisi, kwa vile tumefanywa wana na Baba kupitia Yesu Kristo: tumekombolewa, na deni letu la dhambi limesamehewa (**mst. 7**); sisi pia tumepata urithi (**mst. 11**)—sisi si tu “*warithi wa Mungu [Baba]*” bali ni “*warithi pamoja na Kristo [Mwana ‘wa asili’]*” (**Rum 8:17**).

Katika Kristo, kuasili kunatumika sawa kwa wanaume na wanawake. Hapa ndipo maneno “*kufanywa kuwa wana*” ni muhimu sana: wanawake wanaasiliwa “*kuwa wana*” kama vile wanaume. Ingawa katika jamii ya kale, mabinti walidharauliwa na hawakuthaminiwa kama wana, hasa wazaliwa wa kwanza wa kiume, katika Kristo, wanawake wanapewa hadhi sawa na ambayo wana wa kwanza walikuwa nayo katika jamii ya kale. Asili kali ya Ukristo inaelezwa katika **Gal 3:28**, “*Hakuna Myahudi wala Myunani, hakuna mtumwa wala mtu huru, hakuna mwanamume wala mwanamke; kwa maana ninyi nyote mmekuwa mmoja katika Kristo Yesu*” (ona pia **Kol 3:11**). Paulo anasema kwa uwazi kabisa kwamba hakuna mipaka ya rangi, kabila, kabila, jinsia, au kijamii

na kiuchumi katika familia ya Mungu au vizuizi au migawanyiko ndani ya familia ya Mungu. Katika Kristo wote ni sawa, bila kujali jinsia, asili ya kabila, hali ya kiuchumi, lugha, au sifa nyingine za kimwili (**1 Kor 12:13; Gal 3:28; Kol 3:11; Ufu 5:9; 7:9**). Hakuna ushahidi katika jamii ya kale ya Kirumi kwamba wanawake waliwahi kuasiliwa ili kuhakikisha upatikanaji wao wa urithi (ona Burke 2006: 73n.3). Hata hivyo, katika Kristo, wanawake ni *warithi pamoja* na wanaume. Katika **1 Pet 3:7**, Petro anasema kwamba mume anapaswa kumwonyesha mke wake heshima, kwa sababu yeye ni “*mrithi mwenzake wa neema ya uzima*.” Kwa maneno mengine, ana hadhi ya *kuwa sawa* na mume na *kufanana* milele na mumewe. Kufanana huku muhimu na usawa kunaonyeshwa kwa matumizi ya maneno “*warithi wenza*” katika **Rum 8:17, Efe 3:6** na **Ebr 11:9**, ambayo inaonyesha urithi sawa na ushiriki pamoja wa ahadi zote na faida zinazokuja. pamoja na kuwa washiriki wa familia ya Kristo.

Nne, kuasiliwa kwetu kunaonyesha asili ya ufalme “iliyo tayari, lakini bado”. Ujio wa Kristo mara ya kwanza *ulizindua* ufalme wake (ule ufalme ulio “tayari”), lakini *utakamilika* atakapokuja tena (ule “u-bado” wa ufalme huo). Kwa maneno mengine, ufalme wa Mungu na utawala wa Kristo umezinduliwa, unatambulika kwa kanuni, na upo sasa lakini unangojea utimilifu wa wakati ujao katika utukufu wao wote wakati utakapodhihirishwa kikamilifu na dhambi zote, huzuni, ugomvi, mateso, na. kifo kitakwisha. Wakati tumeasiliwa na tu warithi sasa (**Rum 8:15, 17**), “*tunangojea kwa hamu kubwa kufanywa wana, ukombozi wa miili yetu*” (**Rum 8:23**). Kristo atakapokuja tena, tutageuzwa na kufufuka tukiwa na miili mipya ya utukufu na kuwa kama Kristo (**Rum 8:29; 1Kor 15:35-57; 1 Yoh 3:2**) na tutapokea jina jipya (**Ufu 2:17**). Haya yote yanaonyesha hali yetu ya utimilifu kama wana wa kuasili wa Mungu katika familia yake.

- **1:7-8:** ⁷ *Katika yeye huyo, kwa damu yake, tunao ukombozi wetu, masamaha ya dhambi, sawasawa na wingi wa neema yake.* ⁸ *Naye alituzidishia hiyo katika hekima yote na ujuzi*

Chunguza asili ya kupita kiasi ya neema ya Mungu, ambayo inaonyesha upendo wake mkuu kwetu. Yeye “*ametukirimia*” sisi (**mst. 6**); ni “utajiri” ambao “*ametuzidishia*” (**mst. 7-8**). “Ukombozi” unahusiana na ukombozi au watumwa au wafungwa. Tulikuwa wote wawili. Sote tulikuwa “watumwa wa dhambi” (**Yoh 8:34; Rum 6:6, 16-20**). Sisi pia tulikuwa “*wafungwa wa sheria ya dhambi iliyo katika viungo vyangu*” (**Rum 7:23**). Kwa kweli tulikuwa watumwa na wafungwa kwa undani zaidi. Kila mtu anaishi kwa ajili ya kitu fulani. Kitu hicho kinaweza kuwa pesa, mafanikio, familia, mwenzi wetu, kazi yetu, hadhi, au kitu kingine chochote. Tunachoishi kwacho kinakuwa bwana wetu; kinatutawala. Lakini ikiwa kile tunachoishi kwacho ni chochote au mtu mwingine yeyote isipokuwa Yesu Kristo, kitaishia kutuamamiza. Sababu ni kwamba hakuna kitu isipokuwa Yesu kinachoweza kutupa maana, kusudi, utimilifu, na amani ambayo Yesu anatupa. Na hakuna kingine kitakachokufa kwa ajili yetu.

Ukombozi pia unamaanisha malipo ya bei ya fidia. Katika kesi hii, bei ilikuwa damu ya Yesu, yaani, maisha yake msalabani. Alilipa gharama ya dhambi yetu ambayo hatungeweza kulipa kamwe. Hukumu ya dhambi ni kutengwa na Mungu milele, inayojulikana kama jehnamu. Jehnamu inaelezewa mahali mbalimbali katika Biblia kama *giza la nje* (**Math 25:30**). **Math 27:45** inatambia kwamba Yesu alipokuwa msalabani, “*tangu saa sita giza lilitanda juu ya nchi yote hata saa tisa*.” Giza la anga wakati Yesu alipokuwa msalabani lilikuwa ishara ya hukumu ya Mungu juu ya dhambi ambayo Yesu alikuwa akiibeba. Giza lile lilikuwa likiashiria giza la nje la kuzimu yenyewe. Kwa kuwa kiini cha kuzimu ni kujitenga na Mungu, Yesu alipolia kutoka msalabani, “*Mungu wangu, Mungu wangu, kwa nini umeniacha?*” (**Math 27:46**), kweli alikuwa anapitia kuzimu. Kwa ufafanuzi, kuzimu hudumu milele. Yesu hakubeba umilele mmoja tu kuzimu, bali mamilioni ya umilele kuzimu, yote yakiwa yamebanwa juu yake wakati alipokuwa msalabani. Hilo ni zaidi ya uwezo wetu wa kuelewa. Inafunua kwamba kile Yesu alichopitia msalabani hakiwezi kufikiria. Lakini hiyo ndiyo ilimgharimu ili kutukomboza kutoka kwa adhabu ya dhambi zetu.

“*Msamaha wa makosa yetu*” ni muhimu pia. Msamaha ni kumkomboa mtu kutokana na yale yanayomfunga. Kama vile tulivyokuwa watumwa wa dhambi na wafungwa wa dhambi, ndivyo tulivyofungwa na dhambi zetu. A. Skevington Wood anaeleza kwamba neno la msamaha “*linatokana na kitenzi kinachomaanisha kupeleka mbali*” (Yoh 20:23). Mungu anaposhughulika na dhambi zetu, inatumwa jangwani kama mbuzi wa Azazeli (Walawi 16:20-22). Hapa, hata hivyo, marejeleo sio dhambi (*hamartia*) kama katika Wakolosai 1:14, lakini kwa dhambi (*paraptōma*) au kupotoka kutoka kwa njia sahihi. Neno la kwanza linaashiria hali ya dhambi; la pili, matendo ya dhambi. Msamaha unahusika na yote mawili. Ukuu wa Mungu unaonyeshwa katika ukombozi na ondoleo la dhambi unalingana na wingi wa wingi wa neema yake.” (Wood 1978:25)

Kama ilivyokuwa kwa maneno “*katika upendo*” (**mst. 4**), maneno “*katika hekima yote na utambuzi*” mwishoni mwa **mst. 8** yanaweza kuunganishwa na mambo yaliyotangulia au yanayofuata. Tena, NASB na ESV

zinaakifisha **mst. 8-9** kwa maoni ya kwamba “*katika hekima yote na utambuzi*” inaunganishwa na kile kinachofuata katika **mst. 9**. Suala lingine ni ikiwa “*hekima na ufahamu*” ni wa Mungu tu au ni miongoni mwa vipawa anavyotupa. Kwa hiyo, neno hilo limeonekana kuwa na maana: “*neema ambayo yeye, mwenye hekima yote na ufahamu, alituzidishia*” au “*ametuzidishia neema yake, pamoja na hekima yote na ufahamu*” au “*katika hekima yote. naye alitujulisha siri ya mapenzi yake*; Kwa mtazamo wa kwanza, “*hekima yote na utambuzi*” huonekana kuwa sifa za Mungu. Hata hivyo, sababu moja kwa nini hii inaweza kuwa inarejelea sifa ya Mungu aliyotupa sisi kama baraka ni kwamba neno “ufahamu” (Kiyunani = *phronesis*) halirejelei kwa kawaida Mungu bali kitu walicho nacho watu; katika matumizi yake mengine pekee katika Agano Jipya (**Luka 1:17**) inarejelea mtazamo (*phronēsis*) wa wasiotii kugeuzwa kuwa wa wenye haki kama matokeo ya huduma ya Yoh Mbatizaji.

- **1:9-10:** ⁹ *akiisha kutujulisha siri ya mapenzi yake, sawasawa na uradhi wake, alioukusudia katika yeye huyo.* ¹⁰ *Yaani, kuleta madaraka ya wakati mkamilifu atavijumlisha vitu vyote katika Kristo, vitu vya mbinguni na vitu vya duniani pia. Naam, katika yeye huyo*

“Siri” ni mada inayojirudia katika Waefeso (**1:9; 3:3-4, 9; 5:32; 6:19**). Inarejelea ukweli ambao hapo awali ulikuwa umefichwa lakini sasa umefichuliwa. Siri ina vipengele tofauti. Hapa, ni kwamba uumbaji wote utajumuishwa—utapata maelezo, maana, na kusudi lake kamili—katika Kristo na chini ya utawala wake. “Vitu vyote” katika **mst. 10** “vinaonyesha umoja kamili” (Foulkes 1989: 62). Kama ilivyotajwa katika utangulizi, hapa tunaona vipimo vya ulimwengu wa Kristo: utume wake unaenea zaidi ya wanadamu ili kujumuisha kila kitu (ona **Rum 8:18-23**). Kuhusiana na neno “usimamizi,” “Mawazo matatu yapo katika neno hapa—urejesho, umoja, na utawala wa Kristo” (Foulkes 1989: 61). Atakapokuwa mkuu zaidi, upatano wa asili katika ulimwengu hautarejeshwa tu, bali utafanywa kuwa mtukufu zaidi kuliko vile ungekuwa vinginevyo.

Kipengele muhimu cha hili ni ukweli kwamba Kristo huleta maelewano na umoja kwa viumbe wale ambao wameumbwa kwa sura na mfano wa Mungu, yaani, jamii ya wanadamu (ona **Gal 3:28; Kol 3:11**). Katika Kristo, mgawanyiko kati ya Wayahudi na Wamataifa—ambao ndio mgawanyiko pekee kati ya makabila, rangi, au aina mbalimbali za watu ambao una umuhimu wowote wa kitheolojia—umeondolewa; hao wawili wamefanywa kuwa “*mtu mmoja mpya*” (**Efe 2:11-3:6**).

Mistari hii inaonyesha kwamba kile kinachoitwa tofauti kati ya “takatifu” na “kidunia” sio kweli. Kristo ni Bwana juu ya nyanja zote za maisha. Kwa upande mwingine, ingawa mambo yote yatajumlishwa katika Kristo, hii haimaanishi au kuashiria kwamba watu wote wataokolewa mwishoni. Biblia, na Kristo mwenyewe, inaweka wazi kwamba sivyo ilivyo (k.m., **Math 7:13-14, 21-23; 24:37-41; 25:31-46**). Mwishowe, kila kitu na kila mtu atakuwa chini ya mamlaka yake. Wale ambao wameitikia injili wako kwa hiari na furaha chini ya mamlaka yake; wale ambao wameikataa injili watamkiri kuwa Bwana lakini watatupwa katika giza la nje kwa sababu hawakumpokea kama Bwana wao wakati wa maisha yao duniani. Kwa hiyo, kama ni jambo lolote, **mst. 10** unapaswa kuwa faraja kwa waumini lakini onyo kwa wasioamini.

Kama ilivyokuwa kwa maneno “*katika upendo*” mwishoni mwa **mst. 4** na kishazi “*katika hekima yote na ufahamu*” mwishoni mwa **mst. 8**, maneno “*Ndani Yake*” mwishoni mwa **mst. 10** yamekuwa na matatizo kwa kiasi Fulani kuhusiana na tafsiri. Tafsiri nyingi zinamalizia **mst. 10** na “*vitu vilivyo mbinguni na vilivyo duniani.*” Kisha wanaona “*Ndani Yake*” kama mwanzo wa wazo la **mst. 11**, yaani, “*Katika Yeye nasi pia tumepata urithi.*” Hilo bila shaka lingekuwa sahihi, lakini kwa ukweli kwamba Kiyunani kina vishazi viwili: “*ndani yake*” mwishoni mwa **mst. 10** na “*ambaye ndani yake*” mwanzoni mwa **mst. 11**. Hili kwa sehemu linatokana na ukweli kwamba **mst. 3-14** kwa kweli ni moja ya sentensi ndefu sana katika Kiyunani! Takriban watafsiri wote huongeza uakifishaji wa koma, deshi, nukta mkato, na vituo kamili ili kujaribu kufanya maana iwe wazi zaidi. Alama halisi inayoonyesha wazo la mwisho wa **mst. 10** na mwanzo wa **mst. 11** labda ingekuwa kwa usahihi zaidi: “*jumla ya vitu vyote katika Kristo, vitu vilivyo mbinguni na vilivyo juu ya nchi—katika Yeye ambaye katika yeye pia tumepata urithi.*” Hata hapa, hata hivyo, kuna upungufu katika **mst. 10**, kwa kuwa inazungumza juu ya kujumlisha mambo yote “*katika Kristo*” na kisha tena “*ndani Yake.*” Hata kuna uhitaji wa kusema “*vitu vyote*” na kisha kusema “*vitu vilivyo mbinguni na vilivyo duniani.*” Sababu ya hili lazima iwe kuangazia jinsi kila kitu kinavyojumlishwa katika Kristo; Kristo ni Bwana wa yote na ni mkuu kuliko vyote—vitu vyote kibinafsi na vyote kwa pamoja. Paulo anafanya kile anachoweza kisarufi kuelekeza hoja hii kwetu. Tunahitaji kutafakari hili, hasa wakati mambo yanapotuendea vibaya. Hakuna kitu kabisa kinacholingana na Kristo, na ikiwa sisi ni wake, tutakuwa naye na kila kitu kingine zaidi ya hayo!

- **1:11-12:**¹¹ *na ndani yake sisi nasi tulifanywa urithi, huku tukichaguliwa tangu awali sawasawa na kusudi lake yeye, ambaye hufanya mambo yote kwa shauri la mapenzi yake.*¹² *Nasi katika huyo tupate kuwa sifa ya utukufu wake, sisi tuliotangulia kumwekea Kristo tumaini letu.*

Maneno “*tumepata urithi pia*” yanaweza kutafsiriwa “*tulifanywa urithi*” au “*tumechaguliwa [kuwa] urithi.*” Israeli ya AK iliitwa urithi wa Mungu (**Kum 32:9; Zab 28:9; 33:12; Isa 19:25; Yer 51:19**). Sasa, wale wote waliounganishwa kwa Yesu Kristo kwa imani, Wayahudi na Wamataifa pamoja—yaani, kanisa—ndio Israeli mpya, wa kweli, wa kiroho. Kwa hivyo, sisi ni urithi wa Mungu (**Rum 8:17; Gal 3:29; Kol 1:12**; ona pia **Rum 11:24; Efe 2:11-22**).² Wazo la kwamba sisi ni urithi wa Mungu linaonyeshwa pia katika **Efe 1:14, 18**. Bila kujali kama tafsiri hiyo au tafsiri “*tumepokea urithi*” ni sahihi, uhakika wa kwamba sisi ni watoto walioasiliwa na Mungu unatufanya tuwe warithi na warithi pamoja na Kristo (**Rum 8:17; Kol 1:12; 3:24; Tito 3:7**). Urithi wetu katika Kristo ni zaidi ya uwezo wetu wa kufahamu kikamilifu au kutambua. **1Kor 2:9** inasema, “*MAMBO AMBAYO JICHO HALIJAONA, WALA SIKIO HALIKUYASIKIA, WALA HAYAKUINGIA KATIKA MOYO WA MWANADAMU, HAYO YOTE MUNGU ALIWAANDALIA WAMPENDAO*. Urithi wetu ni pamoja na kuwa warithi wa ufalme wa Mungu (**Math 25:34; Yak 2:5**), kurithi dunia yenyewe, yaani, mbingu mpya na dunia mpya (**Math 5:5; Rum 4:13; Ufu 21:11**). 1-2), kuishi milele pamoja na Mungu na Kristo kwenye dunia mpya yenye utukufu na kumwona jinsi alivyo (**Yoh 14:2-3; 1 Yoh 3:2; Ufu 21:22–22:5**), tukibadilishwa na kufufuliwa. na miili mipya ya utukufu na kuwa kama Kristo (**Rum 8:29; 1 Kor 15:35-57; 1 Yoh 3:2**) kupokea jina jipya (**Ufu 2:17; 22:4**), kuwa na mamlaka na kuwa na mamlaka juu ya kila kitu kilichopo (**Math 19:28; 24:46-47; 25:20-23; Luk 12:43-44; 22:30; 1 Kor 6:2; Ufu 20:4**).

Sehemu ya kwanza ya **mst. 11** kuhusu kupata kwetu urithi, kama **mst. 3-14** kwa ujumla, inahusu baraka za wokovu wetu. Urithi wetu, kama vile kuchaguliwa kwetu, kufanywa wana, na kukombolewa, hautegemei matendo yoyote yaliyotabiriwa au kustahili kwetu, bali unategemea tu mapenzi ya Mungu mwenyewe, kusudi na mpango wake mwenyewe, na neema yake mwenyewe. Sehemu ya pili ya **mst. 11** (“*anayefanya mambo yote kwa shauri la mapenzi yake*”) ni “kupanua hoja yake kuhusu kuamuliwa tangu asili kulingana na kusudi la Mungu kueleza kwamba Mungu hushughulikia kila kitu kwa njia hii” (Feinberg 2001: 681). Inaonyesha kwamba mapenzi ya Mungu yanatumika kwa kila kitu na yeye ni mkuu juu ya kila kitu. Hili linapatana na sehemu nyingine ya Biblia, ambayo inamwonyesha Mungu kuwa mwenye enzi juu ya kila kitu na kushiriki kikamilifu katika nyanja zote za maisha ya ulimwengu; mpango wake ni kamili na wa kina, naye anaamuru na kutenda ili kukamilisha mpango huo (k.m., **1 Nya 29:11-12; Ayu 12:13-25; 42:2; Zab 103:19; 135:6; Isa 14:27; 40:21-24; 44:24; 46:9-11; Dan 4:35; Mdo 4:27-28; Rum 9:14-24; Efe 1:11; Ufu 17:14-17**). Hili linajulikana kama fundisho la *majaliwa* ya Mungu, yaani, utumiaji endelevu wa nguvu za kimungu ambapo Muumba huhifadhi viumbe vyake vyote, hutenda kazi katika yote yanayotokea ulimwenguni, na huelekeza vitu vyote hadi mwisho wao uliowekwa (Berkhof 1949: 181).

Katika kutimiza mapenzi yake, Mungu hufanya mambo fulani moja kwa moja, lakini anafanya mambo mengi kupitia wakala wa viumbe wake. Kuhusiana na mwisho, Louis Berkhof anaeleza, “Hakuna wakati hata mmoja ambapo kiumbe hufanya kazi kwa kujitegemea nje ya mapenzi na nguvu za Mungu. Ni ndani yake tunaishi na *kusonga* na kuwa na uhai wetu, Mdo 17:28. Shughuli hii ya kimungu inaambatana na kitendo cha mwanadamu katika kila hatua, lakini bila kumnyang’anya mwanadamu kwa njia yoyote ile ule uhuru wake. Kitendo hicho kinabaki kuwa kitendo huru cha mwanadamu, kitendo ambacho anawajibika kwacho. Upatanifu huu wa wakati mmoja hauleti utambuzi wa *kisababishi cha msingi* [sababu kuu] na *causa secunda* [sababu ya pili]. Kwa maana halisi operesheni hiyo ni zao la sababu zote mbili. Mwanadamu ndiye na anabaki kuwa mhusika halisi wa kitendo. Bavinck anaonyesha hili kwa kuelekeza kwenye ukweli kwamba kuni huwaka, kwamba Mungu tu ndiye anayezisababisha kuwaka, lakini kwamba kuwaka huku hakuwezi kuhusishwa na Mungu tu bali kuni kama kitu kinachohusika.” (Berkhof 1949: 189). Ndiyo sababu Biblia inarudia tena na tena *maelezo mawili* ya matukio: Mungu ni mwenye enzi kuu na amepanga matukio yote (hiyo, kwa maana moja, ni ufafanuzi kamili wa matukio yote); lakini hiyo inaendana na haipunguzii kwa namna yoyote wajibu wa watu kwa chaguzi wanazofanya na mambo wanayofanya (hiyo, kwa maana nyingine, pia ni maelezo kamili kwa matukio yote). Kwa hiyo, baadhi ya vifungu vinataja tendo fulani kwa Mungu, huku vifungu vingine vinataja kitendo hicho hicho kwa mawakala wa pili (ona, kwa mfano, **Mwa 37:25-28; 45:4-5, 7-8; 50:20; Isa 53:11**). **10; Mdo 2:23; 4:27-28**). Kwa kupatana na maelezo haya mawili ya matukio, waandikaji wa Biblia hawaepuki kumfanya Yahwe mwenyewe kwa njia fulani isiyoelweka (fumbo ambalo humlinda asishitakiwe yeye mwenyewe kwa maovu) kuwa sababu kuu ya maovu mengi. . . . Mungu hasimami nyuma ya matendo maovu kwa njia ile ile kwa namna anasimama nyuma ya matendo mema. . . . Umbali fulani huhifadhiwa kati ya Mungu

² Kanisa kama Israeli mpya, wa kweli wa kiroho limejadiliwa kwa kirefu katika Menn 2021a: 26-93.

na watu wake wanapotenda dhambi. . . . Kwa ufupi, ingawa tunaweza kukosa kategoria zinazohitajika kwa maelezo kamili ya tatizo, *hata hivyo ni lazima tusisitize kwamba ukamilifu wa kimungu unasimama nyuma ya wema na uovu bila ulinganifu.* (Carson 1994: 28, 36-37) Zaidi katika kushikana na maelezo haya mawili ya matukio, Paulo anawaambia Wakristo *kuufanyia kazi wokovu wenu kwa kuogopa na kutetemeka, kwa maana ndiye Mungu atendaye kazi ndani yenu, kutaka kwenu na kutenda kwenu kwa kulitimiza kusudi lake jema”* (Fil 2:12-13).³

Matumizi ya Paulo ya “sisi” katika **mst. 11** yanajumuisha, yaani, yanajumuisha wote walio *ndani ya Kristo*, Wayahudi na Wayunani. Matumizi yake ya sisi katika **mst. 12** yanarejelea kwa Wayahudi (*sisi ambao tulikuwa wa kwanza kumtumaini Kristo*). Hili linaonyeshwa na matumizi yake tofauti ya “*ninyi pia*, yaani, Mataifa, katika **mst. wa 13**. Vipengele vyote vya mpango wa wokovu wa Mungu vinaonyesha kwamba sisi ni njia ya kusababisha ubora wa Mungu kusifiwa, yaani, kusudi la haya yote, kwa watu wake wote, ni “*kwa sifa ya utukufu wake*” (**mst. 6, 11, 14**).

- **1:13-14:**¹³ *Nanyi pia katika huyo mmekwisha kulisikia neno la kweli, habari njema za wokovu wenu—tena mmekwisha kumwamini yeye, na kutiwa muhuri na Roho yule wa ahadi aliye Mtakatifu.*
¹⁴ *Ndiye aliye arabuni ya urithi wetu, ili kuleta ukombozi wa milki yake, kuwa sifa ya utukufu wake.*

Kama ilivyoonyeshwa hapo awali, **mst. 3-14** kwa kweli ni sentensi moja ndefu. Hivyo, maneno halisi ya **mst. 12** yanasomeka, “*ili kwamba sisi ambao tungekuwa kwa sifa ya utukufu wake tulikuwa wa kwanza kumtumaini Kristo,*” na **mst. 13** kwa hakika unaanza, “*ambaye*” badala ya “*Ndani yake Yeye.*” Maana ni sawa.

Haya ndiyo matumizi ya kwanza ya neno “injili” katika Waefeso (linapatikana pia katika **3:6; 6:15, 19**). Ni “*ujumbe wa kweli*” na “*injili ya wokovu wako.*” Injili ndiyo moyo na kiini cha Ukristo na ndiyo inayofanya Ukristo kuwa tofauti na dini nyingine yoyote duniani. Kimsingi, injili ni kwamba Mungu ni mtakatifu, mwenye haki, mwenye haki, na mwema (**Mwa 18:25; Kut 34:6-7; Law 11:44; Ayu 34:10-12; Zab 5:4; 136:1; 145:17; Hab 1:13; Rum 1:18; Yak 1:13**). Ingawa wanadamu wa kwanza (Adamu na Hawa) waliumbwa bila dhambi, walichagua kumfuata Shetani na kutomtii Mungu na kwa hiyo wakawa wenye dhambi (**Mwa 3:1-19**). Kwa sababu hiyo, kila mwanadamu tangu Adamu na Hawa amezaliwa katika hali ya upotovu wa kimaadili inayojulikana kama dhambi inayokaa ndani yake; dhambi hii inayokaa ndani yake ni sheria au nguvu inayofanya kazi kikamilifu ndani ya kila mtu (**Rum 7:5, 8-11, 14-24; Gal 5:17; Ebr 3:12-13**). Inaongoza kwa dhambi za ulimwengu mzima kadiri watu wanavyopitia maishani (**Mwa 8:21; Zab 51:5; 143:1-2; Yer 17:9; Marko 7:20-23; Rum 3:9-18, 23; 5:12-14; 7:14-24**). Biblia inatuambia kwa usahihi matokeo ya hili: *mshahara wa dhambi ni mauti* (**Rum 6:23**; ona pia **Mwa 2:17; Ezek 18:4, 20; Rum 5:12**). Utakatifu wa Mungu ni msingi. Dhambi haipatani na utakatifu wake. Kinachohusiana kwa karibu na utakatifu wa Mungu ni ghadhabu yake. Ghadhabu ya Mungu kwa kweli ni mwikio wake mtakatifu kwa uovu. . . . Kilicho kawaida katika dhana za kibiblia za utakatifu na ghadhabu ya Mungu ni ukweli kwamba haviwezi kukaa pamoja na dhambi. Utakatifu wa Mungu hufichua dhambi; hasira yake inaipinga. Kwa hiyo dhambi haiwezi kumkaribia Mungu, na Mungu hawezi kuvumilia dhambi.” (Stott 1986: 102, 103, 106; ona **Hab 1:13; Rum 1:18**)

Suala ni jinsi gani Mungu mtakatifu anaweza kukubali na kukaa na watu wasio watakatifu? Ingawa kuna dini nyingi ulimwenguni, kuna *aina* mbili tu za dini: Ukristo na kila kitu kingine. Kila dini isipokuwa Ukristo inategemea kanuni kwamba, hatimaye, kila mtu lazima ajiokoe mwenyewe: kwa “kujitahidi zaidi,” kufanya “matendo mema” ya kutosha, kutoa dhabihu za kutosha, au kujinyima vitu vya kutosha. Wanafikiri, “Kama matendo yangu mema yanazidi matendo yangu mabaya, niko ndani!” Hata hivyo, njia hiyo ya kupata wokovu haitafanikiwa kwa sababu hatuwezi kufikia viwango vyetu wenyewe, sembuse vile vya Mungu. Sote tunajua kwamba tuna tatizo la msingi ndani yetu ambalo hatuwezi kulitokomeza. Hapo ndipo injili na Ukristo ni tofauti. Ukristo pekee ndio unaotambua na kuchukulia kwa uzito “anguko” la wanadamu, uzito wa dhambi, utakatifu na ukamilifu wa Mungu, kutopatana kwa Mungu na dhambi kuwepo pamoja, ukweli kwamba wanadamu wote wamepata na kustahili hukumu kwa ajili ya dhambi zao, na kutoweza kwa watu kwa juhudi zao wenyewe za kujiokoa. Tofauti ya Ukristo ni Yesu; tofauti ya Ukristo ni msalaba. Timothy Keller anaonyesha, “Imani zingine zote kuu zina waanzilishi ambao ni waalimu wanaoonyesha njia ya wokovu. Ni Yesu pekee aliyedai kuwa yeye mwenyewe ndiye njia ya wokovu.” (Keller 2008: 174)

Kwa hiyo injili ni nini? Neno injili ni neno la Kigiriki (*euaggelion*) ambalo linamaanisha “habari njema” (Danker 2000: *euaggelion*, 402; Green na McKnight 1992: 282). Neno la Kiyunani injili (ev-angelion) lilitofautisha ujumbe wa Kikristo na ule wa dini nyingine. Ev-malaika ilikuwa habari ya tukio kubwa la kihistoria, kama vile ushindi katika vita au kupaa kwa mfalme mpya, ambayo ilibadilisha hali ya wasikilizaji na

³ Dhana zilizojadiliwa katika aya hii zimeelezwa kwa kina katika Menn 2021a: 116-32.

kuhitaji jibu kutoka kwa msikilizaji. Kwa hiyo injili ni habari ya kile ambacho Mungu amefanya ili kutufikia. Sio ushauri juu ya kile tunachopaswa kufanya ili kumfikia Mungu.” (Keller n.d.: 1) Injili ni habari njema ambayo Mungu ametufanyia kile ambacho hatungeweza kujifanyia wenyewe. Mungu alifanyika mtu katika nafsi ya Yesu Kristo. Yesu aliishi maisha ambayo tulipaswa kuishi *kama mwanadamu*; alimtii Mungu Baba kikamilifu katika kila jambo; *alijaribiwa kama sisi katika mambo yote, bila kufanya dhambi (Ebr 4:15)*. Hilo lilimfanya astahili kuwa mwakilishi wetu, kuchukua dhambi zetu na kulipa adhabu ambayo vinginevyo tungelazimika kulipa lakini kamwe tusingeweza (**Rum 8:1-4; 2 Kor 5:21; Gal 3:13; Kol 2:13-14; 1 Tim 2:5-6; 1 Pet 2:24**). Wakati huohuo, Yesu Kristo alikuwa Mungu. “Mungu, basi, hakutia uchungu kwa mtu mwingine, bali Msalabani alifyonza ndani mwake maumivu, vurugu na uovu wa ulimwengu. . . . Huyu ni Mungu ambaye anakuwa mwanadamu na kutoa damu yake mwenyewe ili kuheshimu haki ya maadili na upendo wa rehema ili aweze kuharibu uovu wote bila kutuagamiza. . . . Kwa nini Yesu *alipaswa* kufa ili atusamehe? Kulikuwa na deni la kulipwa—Mungu mwenyewe alilipa. Kulikuwa na adhabu ya kubebwa—Mungu mwenyewe aliichukua. . . . Msalabani hakuna haki wala huruma inayopoteza—zote mbili zinatimizwa mara moja. Kifo cha Yesu kilikuwa cha lazima ikiwa Mungu angechukua haki kwa uzito na bado anatupenda.” (Keller 2008: 192-93, 197)

Yesu kufufuka kutoka kwa wafu na kupaa kurudi kwa Baba alithibitisha Yesu ni nani na alionyesha kwamba Baba alikubali dhambi ya Kristo mwenyewe msalabani kwa ajili yetu. Kwa hiyo, Yesu ni nani na kile alichokifanya ndicho moyo wa injili (ona **Yoh 20:30-31; Mdo 10:36-43; 16:30-31; Rum 1:1-4, 16-17; 3:23-28; 10:8-13; 1 Kor 2:2; 15:1-5; 1 Pet 3:18**). Kwa sababu injili—na wokovu wa watu—unatokana na kile ambacho Kristo amefanya, wokovu hauwezi kupatikana kwa kutenda “matendo mema.” Bali, wokovu *unatolewa* na Mungu kwa watu kama *zawadi ya neema* yake; unapokelewa na watu kwa *imani* katika Kristo pekee. Kuokolewa maana yake ni kutubu dhambi zetu, kukubali kwa imani kile ambacho Kristo ametufanyia, na kumgeukia Kristo kama Bwana wa maisha yetu (**Math 11:28; Marko 1:14-15; Yoh 1:12; 3:16; 17:3; Mdo 26:20; 1 Yoh 1:8-9**).

Tunapoamini injili na kumgeukia Kristo kama Bwana wetu, maeneo yote ya maisha yetu yanaathiriwa: (1) Wale wote ambao wameunganishwa na Kristo kwa imani wana uhakika wa wokovu wao. Ikiwa wokovu ulitegemea hata kwa kiasi fulani juu ya jitihada zetu wenyewe, hatungeweza kamwe kuwa na uhakika kwamba tulikuwa “tumefanya vya kutosha” ili kustahili wokovu. Hata hivyo, kwa sababu Mungu-katika-Kristo alitufanyia yale ambayo hatukuweza kufanya, Wakristo wanaweza na wana uhakika kwamba wako na watabaki kuokolewa milele (**Yoh 3:36; 6:37, 47; 11:25; 1 Yoh:11-12**). (2) Kuokolewa na kuunganishwa na Kristo hubadilisha hali ya kisheria ya Wakristo. Msalaba huwakomboza kutoka kwa nguvu za dhambi, hupatanisha ghadhabu ya Mungu, huosha hatia na doa la dhambi, unapatanisha waumini na Mungu, na kupata ushindi wa ulimwengu dhidi ya maadui wa kiroho wanaoua (Demarest 1997: 196). (3) Kuokolewa na kuunganishwa na Kristo kunabadilisha Wakristo kwa ndani. Mtu anapokuja kwa Kristo, anapokea moyo mpya (**Ezek 36:26; 2 Kor 3:3**), nia ya Kristo (**1 Kor 2:16**), na Roho kutoka kwa Kristo (**Ezek 36:26; Yoh 14:17**). (4) Kuokolewa na kuunganishwa na Kristo huwapa Wakristo uhusiano wa karibu, wa kibinafsi na Mungu kupitia Kristo. Wakristo “*wanaweza kukaribia kwa ujasiri kiti cha enzi cha neema*” (**Ebr 4:16; ona pia Ebr 7:19**). (5) Kuokolewa na kuunganishwa na Kristo kunatengeneza ubinadamu mpya (**Yoh 3:3; Rum 6:4; 2 Kor 5:17; Gal 6:15**); kama ilivyojadiliwa tayari, waamini wanafanywa kuwa wana wa Mungu katika familia ya Mungu (**Yoh 1:12; Rum 8:14-17, 23; 9:4; Gal 3:26; 4:5-7; Efe 1:5; 2:19; 1 Yoh. 3:1**) na kuwa na uhusiano wa kindani kati ya kila mmoja kama kaka na dada (k.m., **Math 12:50; Mdo 1:16; 6:3; 11:29; 12:17; 16:40; 18: 18; 21:7, 17; Rum 14:10; 1 Tim 5:1-2**). (6) Siku moja, Kristo atarudi na kufanya upya ulimwengu mzima na viumbe vyote (**Rum 8:18-23; 2 Pet 3:3-13; Ufu 21:1-11**). Kwa ufupi, injili ni wokovu wetu, ni tumaini letu, ni tumaini pekee la ulimwengu, ni jambo kuu zaidi ulimwenguni.

Mstari wa 13 unaendelea kutuambia kipengele muhimu cha injili, yaani, tunapomwamini na kumpokea Kristo kama Bwana wetu, “*tumetiwa muhuri ndani yake na Roho Mtakatifu*.” Tunampokea Kristo na haki anayotuhesabia kwa imani. Lakini Kristo alijua kwamba hata imani peke yake haitupi nguvu ya kubadilisha tunayohitaji ili kuishi maisha matakatifu. Kwa hiyo, aliwaambia wanafunzi wangojee kupokea nguvu wakati “*Roho Mtakatifu atakapokuja juu yenu*” (**Mdo 1:8**). Roho Mtakatifu alipomiminwa siku ya Pentekoste, ukombozi wetu kutoka utumwani ulikamilika kweli kweli. Sheria ya Agano la Kale ilikuwa ya nje, imeandikwa kwenye mbao za mawe. Sasa, **Gal 4:6** inasema, “*Mungu amentuma Roho wa Mwanawe ndani ya mioyo yetu.*” Roho Mtakatifu anaishi ndani yetu (**Ezek 36:26-27; Yoh 14:16-17**), sheria ya Kristo imeandikwa mioyoni mwetu (**Yer 31:33; Ebr 8:10**), na sisi wenyewe ni “*barua ya Kristo. . . iliyoandikwa si kwa wino, bali kwa Roho wa Mungu aliye hai, si katika vibao vya mawe, bali katika vibao vya mioyo ya wanadamu*” (**2 Kor 3:3**). Kwa hiyo, kwa “kuja kwa imani katika Kristo, Sheria hufanya kazi kama mlinzi na mlinzi hukoma na Roho anakuwa kanuni ya ndani inayoongoza”. (Belleville 1986: 70)

Muhuri una kazi mbalimbali: huthibitisha kitu kuwa halisi; huweka alama juu ya kitu kuwa

kimeidhinishwa; inaonyesha umiliki ambao pia unaashiria usalama na ulinzi, yaani, muhuri unatutia alama kama mali ya Mungu mwenyewe (ona **Ufu 7:3**). Zaidi ya hayo, muhuri wenyewe unamaanisha mamlaka ya yule anayetia muhuri. Katika **mst. 14**, Paulo anatupa kipengele kingine muhimu cha “*kutiwa muhuri na Roho Mtakatifu*,” yaani, Roho “*ametolewa kuwa rehani ya urithi wetu*.” Ahadi ni “matunda ya kwanza,” kama amana ya dhati au malipo ya chini ambayo yanahakikisha ukombozi kamili baadaye (ona **Rum 8:23; 2 Kor 1:22; 5:5**). Tunajua hilo litatimia kwa sababu “*tumetiwa muhuri kwa ajili ya siku ya ukombozi*” (**Efe 4:30**). Katika enzi ijayo, Mungu atakomboa ahadi yake na kufungua hazina kamili za mbingu mpya na dunia mpya kwa wote walio wake katika Kristo. Yeye ni “*Roho Mtakatifu wa ahadi*” kwa sababu alikuwa ameahidiwa hapo awali, kwanza katika Agano la Kale (**Ezek 36:26-27; Yoeli 2:28-29**) na kisha na Kristo (**Luka 24:49; Yoh 14:14**). **16-17, 26; 16:1-14; Mdo 1:4-5**), lakini hasa kwa sababu kuwapo kwake kunabeba ahadi ya mambo makuu yajayo.

Tunaweza kujua kwamba tumetiwa muhuri na Roho, kwa sababu: wote wanaotubu na kumwamini Yesu kama Bwana wao wameahidiwa Roho Mtakatifu (**Mdo 2:38-39**); wote wanaompenda Yesu wana Roho, Yesu atajidhihirisha kwa watu wake, na wale wanaompenda Yesu watamtii (**Yoh 14:15-24**); wote walio na Yesu kama Bwana wao wanaongozwa na Roho Mtakatifu na wanapokea uhakikisho kutoka kwa Roho kwamba sisi ni watoto wa Mungu (**Rum 8:13-17**); wale walio na Roho huzaa tunda la Roho (**Gal 5:22-23**); na wale wanaomkiri Yesu kuwa Bwana wanapokea karama au karama za Roho (**1 Kor 12:1-31**).

MASWALI YA MAJADILIANO

1. Ni Baraka gani za kiroho tulizonazo katika Kristo?

- Kwa kuzingatia Baraka hizo tuna wajibu gani?

2. Je, ni lini Mungu alituchagua?

3. Je, Mungu alituchagua kwa kusudi?

- Kama ndivyo, kusudi hilo ni lipi?
- Je, tunadhihirishaje na kutimiza kusudi hilo maishani mwetu?

4. “Kuasiliwa” maana yake nini na inaonyesha nini kwa maisha yetu?

- Kwa nini “kufanywa kuwa wana” ni muhimu hasa kwa wanawake?

5. “Ukombozi” una maana gani?

6. “Kujumlisha mambo yote katika Kristo” kunamaanisha nini?

7. “Urithi” wetu unahusisha nini?

8. “Injili” ni nini?

9. Jadili maana ya “kutiwa muhuri na Roho Mtakatifu”.

C. 1:15-23—Ombi la Paulo kwa ajili ya Waefeso wajue Kristo ni nani na alichu nacho kwa ajili ya waamini.

Katika sehemu hii Paulo anatoa shukrani kwa ajili ya waamini na kuomba kwamba Mungu awape hekima, ufunuo, na ujuzi juu yake. Anaomba hasa kwamba wajue tumaini la mwito wake, utajiri wa utukufu wa urithi wake, na ukuu usio na kipimo wa uweza wake unaopatikana kwa ajili yao. Anafunga sehemu hii kwa kukazia fikira juu ya Kristo, ambaye ndiye mtendaji mkuu zaidi wa uwezo huo, yaani, ameinuliwa na kuketishwa katika ulimwengu wa roho, juu sana kuliko nguvu na mamlaka nyingine zote, akiwa kichwa cha kanisa. Kama ilivyokuwa kwa **mst. 3-14, mst. 15-23** huunda sentensi moja ndefu sana katika Kiyunani cha asili.

- **1:15-19a:** ¹⁵ *Kwa sababu hiyo mimi nami, tangu nilipopata habari za imani yenu katika Bwana Yesu, na pendo lenu kwa watakatifu wote,* ¹⁶ *siachi kutoa shukrani kwa ajili yenu; nikiwakumbuka katika sala*

*zangu,*¹⁷ *Mungu wa Bwana wetu Yesu Kristo, Baba wa utukufu, awape ninyi roho ya hekima na ya ufunuo katika kumjua yeye;*¹⁸ *macho ya mioyo yenu yatiwe nuru, mjue tumaini la mwito wake jinsi lilivyo; na utajiri wa utukufu wa urithi wake katika watakatifu jinsi ulivyo;*¹⁹ *na ubora wa ukuu wa uweza wake ndani yetu tuaminio jinsi ulivyo.*

Sehemu hii inaweka wazi shukrani za Paulo, na maombi yake ya jumla na mahususi kwa ajili ya waamini. Mwanzo wa **mst. 15**, “*Kwa sababu hiyo,*” unaonyesha kwamba maombi yake kwa ajili ya watakatifu yanategemea wingi wa baraka za kiroho katika Kristo ambazo Mungu, kwa neema yake, amemimina juu yao. **Mstari wa 15** unakazia kwamba, kama waamini, sisi si watu binafsi waliotengwa, bali ni sehemu ya mwili. Hivyo, anakazia ile “*imesikia imani katika Bwana Yesu iliyo kati yenu, na upendo wenu kwa watakatifu wote.*” Maandishi matatu ya awali hayana maneno “*upendo wako*” katika **mst. 15**. Ikiwa ndivyo ilivyo katika asilia, basi “*maana yake lazima iwe kwamba imani yao ilikuwa dhahiri, si tu katika maisha yao ya ndani ya kiroho bali katika mahusiano yao na Wakristo wenzao wote pia*” (Foulkes 1989: 67). Maana kimsingi ni sawa ikiwa “*upendo wako*” upo au la, kwa kuwa imani lazima ionyeshwa kivitendo na kimahusiano. Kama Paulo asemavyo katika **Gal 5:6**, ni kuwa “*imani itendayo kazi kwa upendo.*”

Mfano wa Paulo katika **mst. 16**, wa “*kushukuru*” na kuwaombea waamini, unapaswa kuwa kielelezo kwetu. Sisi sote ni washiriki wa familia ya Mungu. Kwa hiyo, sisi ni familia; sasa sote tunahusiana. Familia zinapaswa kushukuru na kuombeana. Tunapaswa “*kufurahi pamoja na wale wanaofurahi, na kulia pamoja na wale wanaolia*” (**Rum 12:15**). Kwa kuwa ni Mungu ambaye ametuchukua kuwa familia yake, mtazamo na matendo yetu kuelekea ndugu na dada zetu hatimaye hufunua kile tunachofikiri hasa kumhusu Mungu mwenyewe!

Katika maombi yetu kwa ajili ya wengine, wengi wetu huzingatia mambo ya kimwili, kwa mfano, uponyaji kwa wale ambao ni wagonjwa, msaada kwa wale wanaopitia nyakati ngumu, usalama na ukombozi kwa wale wanaoteswa au wanaweza kuwa katika hatari. Kwa kupendeza, Paulo haombi lolote kati ya mambo hayo. Badala yake, jambo kuu analoomba ni kwamba Mungu atafanya kazi hata zaidi katika waamini. Anaomba kwamba waamini wapate ujuzi wa kibinafsi wa Mungu mwenyewe na kweli za injili—Yesu ni nani, ana nini, anafanya nini. Hilo likitia mizizi mioyoni mwao kwa kina na kuleta mabadiliko, waamini hawatatupwa huku na huku na hali zao bali wataweza kushughulikia hali zote, ziwe nzuri au mbaya, kwa neema, nguvu, hekima, na amani (ona **Flp 4:12-13**).

Katika **mst. 17**, Paulo anasali kwa ajili ya mambo matatu yanayohusiana: (1) “*roho ya hekima*”; (2) *ufunuo*; na (3) wote wawe “*katika kumjua Yeye.*” Ni “*maarifa Yake*” ambayo ndiyo kipengele cha msingi, muhimu zaidi na cha msingi cha maarifa yote; hekima na ufunuo ndivyo vinavyohitajika ili kupata elimu hiyo. Kuhusiana na “*maarifa*” ya Mungu, neno la kawaida la Kiyunani la maarifa ni *gnosis*. Hapa, hata hivyo, Paulo anatumia namna iliyoimarishwa ya neno hilo, *epignosis*. Zodhiates anaelezea tofauti: *gnosis* ni “*maarifa ya sasa na ya vipande kama yakilinganishwa na epignosis, ujuzi wazi na halisi ambao unaonyesha ushiriki wa kina zaidi katika kitu au ujuzi kwa upande wa somo la ujuzi*” (Zodhiates 1993: *gnōsis*, 378). Kuhusiana na *epignosis*, anaongeza kuwa “*katika AJ, mara nyingi inarejelea ujuzi ambao huathiri kwa nguvu sana mfumo wa maisha ya kidini, maarifa yanayoweka madai ya kujihusisha binafsi*” (Zodhiates 1993: *epiignōsis*, 624). Labda jambo la maana zaidi ni uhakika wa kwamba, katika Biblia, “*ujuzi*” wa Mungu kwetu na “*kumjua*” kwetu sikuzote huhusisha mengi zaidi ya ujuzi wa utambuzi bali ni wa kibinafsi, wa uzoefu, na “*huonyesha uhusiano,*” mojawapo ya “*urafiki wa pekee.*” (Clifford 2002: 41 [uhusiano]; Peterson and Richards 1992: 97 [uhusiano wa ndani]; ona **Yoh 10:14-15, 27; 17:3; Efe 4:13; Flp 1:9; 1 Tim 2:4; 2 Tim 2:19**). Ujuzi huo unawakilisha uzoefu kamili wa maisha “*katika Kristo.*”

Kuhusiana na “*roho ya hekima na ya ufunuo,*” Ralph Martin asema, “*maneno yote mawili yanapaswa kueleweka katika mazingira ya AK (k.m. Yb. 28:12 na kuendelea; Yer. 9:23 na kuendelea) na kupigia mstari fundisho la Biblia kwamba hekima haiji kwa werevu na akili ya mwanadamu katika kuuondoa ukweli wa kimungu katika akili ya mwanadamu bali ni zawadi ya Mungu (rej. Lk. 10:21); na ufunuo huo ni jina la kujidhihirisha huku kwa neema kwa Mungu ambaye daima huchukua hatua katika tendo hili*” (Martin 1970: 1109). Waamini wote tayari wana Roho Mtakatifu. Neno “*roho*” nyakati fulani linaweza kurejelea hali ya akili au tendo la mtu mwenyewe (k.m., **1 Kor 4:21** [“*roho ya upole*”]; **2 Kor 4:13** [“*roho ya imani*”]). Hata hivyo, hapa “*roho*” inarejelea Roho Mtakatifu. Paulo anaomba kwamba Roho Mtakatifu awape waamini hekima na ufunuo, kwa kuwa ni Roho Mtakatifu pekee anayeweza kuwawezesha watu kumjua Mungu, kupata uweza wa kiroho, na kutumia hekima ya kiroho, utambuzi, na kupambanua.

Katika **mst. 18-19a**, mambo matatu ambayo Paulo anaomba hasa ni kwamba, kwa njia ya kumjua Mungu kwa kina na kibinafsi, waamini wapate kuangazwa kujua: (1) “*tumaini la mwito wake*”; (2) “*utajiri wa utukufu wa urithi wake katika watakatifu*”; na (3) “*ukubwa wa uweza wake kwetu sisi tunaamini.*” Katika sala

yake, Paulo anasisitiza kwamba Mungu ni wa msingi katika kila jambo: ni “wito wake”; “Urithi wake”; na “nguvu Zake.” Ametuita kwa uhusiano wa milele na yeye mwenyewe. Tumaini la mwito wake si tu “tumaini lisilo wazi,” bali limehakikishwa, kwa sababu kazi yote ya kutekeleza wito huo ilifanywa na Mungu mwenyewe, akifanya kazi kupitia Kristo, ambaye aliishi maisha ambayo tungeishi na kulipa gharama kwa ajili ya dhambi yetu ambayo vinginevyo hatungeweza kamwe kulipa, na kwa Roho Mtakatifu, ambaye aliifanya upya mioyo ili tuweze kumwamini Kristo na kisha kututia muhuri ili kuhakikisha matokeo. Matokeo hayo—ukamilisho wa wito wetu—ni mabadiliko yetu ya milele katika kufanana na Kristo, na maisha yetu mapya na Mungu katika mbingu mpya na dunia mpya.

Kuhusiana na “*ukuu usio na kipimo wa uweza wake kwetu sisi tunaoamini*” (mst. 19a), uwezo huo ni wa zamani, uliopo, na ujao. Uongofu wetu kutoka kifo hadi uzima, kutoka kuwa watumwa wa dhambi hadi uhuru katika Kristo, kutoka kuwa raia wa ufalme wa Shetani hadi raia wa mbinguni, si kitu kidogo kuliko ufufuo wetu wa kiroho. Hii haikuwa kazi ya nguvu yoyote ya kibinadamu, lakini ilitekelezwa kikamilifu na Kristo. Nguvu hizo ziko nasi leo na zitakuwa nasi daima, kwa kuwa “*hatatuacha kamwe wala hatatuacha*” (Ebr 13:5). Tunapotulia katika uhakikisho wa tumaini letu, kuelewa utajiri wa utukufu wa urithi wetu, na kuthamini ukuu usio na kipimo wa uweza wake kwetu, unaotuwzesha na kututianguvu kuwa waaminifu zaidi na watiifu kwa wito wetu hapa duniani na tusigeuke upande wa kushoto au wa kulia kwa kutafuta utukufu na utajiri mdogo zaidi wa kidunia, bali kuweka kila kitu kando kwa ajili yake.

- **1:19b-23:** *Kwa kadiri ya utendaji wa nguvu za uweza wake; ²⁰ which aliotenda katika Kristo alipomfufua katika wafu, akamweka mkono wake wa kuume katika ulimwengu wa roho; ²¹ juu sana kuliko ufalme wote, na mamlaka, na nguvu, na usultani, na kila jina litajwalo, wala si ulimwenguni humu tu, bali katika ule ujao pia; ²² akavitia vitu vyote chini ya miguu yake, akamweka awe kichwa juu ya vitu vyote kwa ajili ya kanisa; ambalo ²³ ndilo mwili wake, ukamilifu wake anayekamilika kwa vyote katika vyote.*

Kila kitu ambacho Paulo amekuwa akizungumzia katika sura yote ya 1—baraka zote tulizo nazo katika Kristo—imewezekana na kuhakikishiwa na ufufuo wa Kristo na kupaa kwake (mst. 20). Kuketishwa “*mkono Wake wa kuume*” kwa njia ya mfano hufafanua mahali pa heshima, mamlaka, na uwezo. Asili ya mamlaka na uwezo wa Kristo imeelezwa katika mst. 21-22a: ni ya ulimwengu wote na ya milele. Ana mamlaka juu ya kila kitu cha kimwili na kila kitu cha kiroho. Rejea ya kumfufua Kristo kwa Mungu kutoka kwa wafu “*na kumketisha mkono wake wa kuume*” (mst. 20) ni dokezo la Zab 110:1. Zab 110:1 ikawa maandishi muhimu katika AJ (kuna manukuu 21 au madokezo yake katika maandishi mengi ya AJ). Rejea ya vitu vyote kuwa chini ya miguu yake katika mst. wa 22a ni nukuu kutoka Zab 8:6. Rejea ya “*zama hii*” na “*zama ijayo*” inarejelea muundo wa Biblia wa eskatolojia, enzi mbili: enzi hii, na enzi ijayo. Enzi hizi mbili huelewa kila wakati. Tuko katika zama hizi sasa. Ni zama za dhambi na mauti. Kristo atakapokuja tena, atazindua enzi itakayokuja katika utimilifu wake. Katika wakati ujao, hakutakuwa tena na dhambi wala kifo. Wakati ujao utadumu milele.⁴

Kristo anatawala sasa kama Bwana. Utawala wa Kristo ulianza kwa kufufuka na kupaa kwake (ona Marko 16:19; Luka 22:69; Mdo 2:22-36; 7:55-56; Rum 1:4; 8:34; Efe 1:20-22; Flp 1:20-22; 2:9-10; 3:20-21; Kol 1:13; 3:1; Ebr 1:3; 8:1; 10:12; 12:2; 1 Pet 3:22; Ufu 1:5). Ingawa Kristo yuko “*juu ya utawala wote na mamlaka na nguvu na usultani, na kila jina linalotajwa . . . vitu vyote [viko] kutiishwa chini ya miguu Yake*” naye ni “*kichwa juu ya vitu vyote,*” Shetani angali anatendakazi na wanadamu bado wanamwasi. Zab 110:1 inasema, “*Bwana amwambia Bwana wangu: ‘Keti mkono wangu wa kuume mpaka niwafanye adui zako kuwa kiti cha miguu yako.’*” Kwa maneno mengine, utawala wa Kristo katika enzi hii ni utawala wa ushindi. Mauti ni adui wa mwisho atakayebatilishwa (1 Kor 15:26). Kifo kitakomeshwa katika ujio wa pili wa Kristo (1 Kor 15:23-26, 52-54).

Yote haya ni kwa ajili ya kanisa. Yeye ndiye kichwa cha kanisa na sisi, kanisa, ni mwili. Hii inaonyesha umoja muhimu kati ya Kristo na kanisa. Yesu mwenyewe alionyesha umoja huo muhimu alipomwambia Paulo (aliyejulikana wakati huo Sauli), “*Sauli, Sauli, kwa nini unanitesa?*” (Mdo 9:4) Hakusema tu, “*Sauli, Sauli, kwa nini unawatesa watu wangu?*” Uhusiano huu wa kichwa na mwili pia unamaanisha kwamba kanisa ni chombo cha Kristo kutekeleza makusudi yake duniani. Mstari wa 23 unaonyesha kwamba kanisa ni utimilifu wa Kristo kwa sababu: (1) Kristo analijaza kanisa kama Mungu alivyolijaza hekalu la AK, na (2) mwili unakamilisha kichwa. Vyote alivyo navyo Kristo hilitolea kanisa ili tuweze kuendeleza kazi aliyoianza alipokuwa pamoja nasi akiwa mwili na kuikamilisha kazi hiyo.

Ukuu na umuhimu wa kanisa unaonekana kote katika waraka kwa Waefeso kupitia mifano au maelezo

⁴ Zama hizo mbili zinajadiliwa kwa kina katika 2022: 19-26.

mbalimbali ambayo Paulo anayatumia kwa ajili ya kanisa. Kuna sitiari ya mwili: kanisa ni mwili wa Kristo (**Efe 1:22-23**); sitiari ya kisiasa: kanisa ni jumuiya ya watu wa Israeli (**Efe 2:12, 19**); sitiari ya usanifu: kanisa ni jengo la Mungu na hekalu (**Efe 2:21-22**); sitiari ya uhusiano na familia: kanisa ni nyumba au familia ya Mungu (**Efe 2:19**) na mke wa Kristo (**Efe 5:22-32**). Kila moja ya sitiari hizi ni ya kimahusiano na inaimarisha umoja kati ya Kristo na watu wake na, kwa hiyo, umoja wa watu wa Kristo wao kwa wao. Kama vile Kristo hajagawanyika (**1 Kor 1:13**), vivyo hivyo mwili umeunganishwa na kichwa, viungo vya mwili vinaunganishwa kila mmoja, mume ameunganishwa kwa karibu na mkewe, na mawe yaliyo hai yote yameunganishwa kikamilifu ndani ya hekalu takatifu. Zinakazia upendo wetu mkuu na kujitolea kwetu na umoja wetu wa karibu pamoja na Mungu na Kristo (**Kum 6:5; Math 22:37-38; Marko 12:29-30; Luka 10:27-28**) na sisi kwa sisi (**Law 19:18; Math 19:19; 22:39; Marko 12:31; Luka 10:27-28; Gal 5:14**). Matokeo ya msisitizo huu wa uhusiano ni kwamba tunapaswa kuwa kama Yesu (**Rum 8:29**) na kuwa watakatifu, kwa kuwa mimi [Mungu] ni mtakatifu (**Law 11:44-45; 19:2; 20:7, 26; 1 Pet 1:15-16**). Sababu ya hili ni kwamba moyo wa agano la Mungu na watu wake daima umekuwa “*Nitakuwa Mungu wao, nao watakuwa watu wangu*” (**Mwa 17:8; Kut 6:7; 29:45; Law 26:12; Yer 26:12; 7:23; 11:4; 24:7; 30:22; 31:1, 33; 32:38; Ezek 11:19-20; 14:10-11; 36:28; 37:23, 27; Hos 2:23; Zek 8:8; 13:9; 2 Kor 6:16; Ebr 8:10; Ufu 21:3**).

Sitiari zote na maelezo ya kanisa yana maana ya vitendo: Ukweli kwamba kanisa ni kama familia unapaswa kuongeza upendo na ushirika wetu sisi kwa sisi. Wazo kwamba kanisa ni kama bibi-arusi wa Kristo linapaswa kutuchochea kujitahidi kwa usafi zaidi na utakatifu, na pia upendo mkubwa zaidi kwa Kristo na kujitiisha kwake. Picha ya kanisa kama matawi katika mzabibu inapaswa kutufanya tuwe ndani yake kikamilifu zaidi. Wazo la zao la kilimo linapaswa kututia moyo kuendelea kukua katika maisha ya Kikristo na kujipatia sisi wenyewe na wengine virutubishi vinavyofaa vya kukua. Picha ya kanisa kama hekalu jipya la Mungu inapaswa kuongeza ufahamu wetu wa uwepo wa Mungu unaokaa katikati yetu tunapokutana. Dhana ya kanisa kama ukuhani inapaswa kutusaidia kuona kwa uwazi zaidi furaha aliyo nayo Mungu katika dhabihu za sifa na matendo mema tunayomtolea (ona Ebr. 13:15-16). Mfano wa kanisa kama mwili wa Kristo unapaswa kuongeza kutegemeana kwetu sisi kwa sisi na kuthamini kwetu utofauti wa karama ndani ya mwili.” (Grudem 1994: 859)

Francis Foulkes anaeleza umuhimu mkubwa wa kanisa kwa kusema, “Kanisa lina mamlaka na uwezo wa kushinda upinzani wote kwa sababu kiongozi na kichwa chake ni Bwana wa wote” (Foulkes 1989: 74). Ili kufanya hivi, kanisa linahitaji kuwa usemi kamili wa Kristo, yaani, tunahitaji kuunganishwa kama mwili ulivyo kwa kichwa, tunahitaji kueleza maadili yake, vipaumbele vyake, upendo wake, huruma yake, n.k. Kwa kuwa tunamepewa moyo wake (**Ezek 36:26; 2 Kor 3:3**), akili yake (**1 Kor 2:16**), Roho yake (**Ezek 36:26; Yoh 14:17**), na neno lake (**Math 24:35; Yoh 14:26**), tunahitaji kuchota na kutumia vitu hivi vyote. Kisha Yesu atakuwa hai kweli katika kanisa na “*milango ya kuzimu haitalishinda*” (**Math 16:18**).

MASWALI YA MAJADILIANO

1. Ni mambo gani makuu ambayo Paulo anaomba kwa ajili ya kanisa?

- Ni kwa namna gani, maombi yake kwa ajili ya kanisa yanatofautiana, ikiwa ipo tofauti, na jinsi tunavyoomba?
- Ikiwa kuna tofauti, tunaweza kujifunza nini katika hili?

2. “Kumjua” Mungu kunahusisha nini?

- Tunawezaje kuongeza “ujuzi” wetu juu ya Mungu?

3. Jadili maana ya sitiari au maelezo tofauti ambayo Paulo anayatumia kwa kanisa.

4. Ni nini baadhi ya athari za umoja muhimu na uhusiano wa kichwa-mwili kati ya Kristo na kanisa?

5. Kanisa linapaswa kuwa likifanya nini ili kudhihirisha utimilifu wa Kristo?

D. 2:1-10—Asili, njia, na kusudi la wokovu

Katika sehemu hii, Paulo anajadili asili ya kina, njia na madhumuni ya wokovu wetu. Wokovu wetu si kitu kidogo kuliko kupita kwetu kutoka kwa kifo kwenda uzimani. Katika **mst. 1-6** anaonyesha kwamba wokovu wetu unasababishwa kwa asilimia mia moja na Mungu, ambaye amefanya hivi kutokana na upendo wake mkuu, rehema, na neema yake kwetu. Tumetoka katika hali ya kuwa watu wafu wanaotembea ambao kwa

asili walikuwa chini ya ghadhabu ya Mungu hadi kufanywa hai, kufufuliwa, na kuketishwa pamoja na Kristo katika ulimwengu wa roho. **Mstari wa 7** unafunua kwamba Mungu amefanya hivyo ili katika nyakati zijazo apate kutuonyesha *“utajiri wa neema yake upitao yote katika wema kwetu sisi katika Kristo Yesu.”* Njia ambayo kwayo tunastahili wokovu huu ni kupitia imani (**mst. 8-9**). Utimilifu wa kimatendo wa wokovu wetu ni kwamba sasa tunaenenda katika matendo mema ambayo Mungu ametuandalia ili tuyafanye (**mst. 10**).

- **2:1-3:** ¹ *Nanyi mlikuwa wafu kwa sababu ya makosa na dhambi zenu;* ² *ambazo mliziendea zamani kwa kuifuata kawaida ya ulimwengu huu, na kwa kumfuata mfalme wa uwezo wa anga, roho yule atendaye kazi sasa katika wana wa kuasi;* ³ *ambao zamani, sisi sote nasi tulienenda kati yao, katika tamaa za miili yetu, tulipoyatimiza mapenzi ya mwili na ya nia, tukawa kwa tabia yetu watoto wa hasira kama na hao wengine.*

Aya hizi zinaelezea hali ya asili, isiyozaliwa upya ya mwanadamu. Upana wa hali yetu ya upotevu na unyonge, na kujitenga kwetu na Mungu, kunasisitizwa katika aya hizi zote. Kwanza, sote tulizaliwa tukiwa “tumekufa,” si “wagonjwa” tu. Wafu kiroho hawawezi kujipa uzima wa kiroho kama vile wafu wa kimwili wasivyoweza kujipa uzima wa kimwili. Pili, kifo chetu cha kiroho si hali ya kutofanya kazi tu, bali ni hali halisi ya uasi dhidi ya Mungu. Kwa hiyo, hali yetu ilikuwa ni ile ambayo kwayo “tulitembea” (yaani, kuishi) katika *“makosa na dhambi”* zetu. Si hivyo tu, bali pia kwa hiari tuliishi *“kulingana na mwendo wa ulimwengu huu, kulingana na mkuu wa uwezo wa anga”* na kuishi *“katika tamaa za miili yetu, tukizifuata tamaa za mwili na za akili.”* Hivyo, tulijishikamanisha kwa hiari na maadui watatu wakuu wa Mungu na waharibifu wa utauwa: ulimwengu; mwili; na shetani. Udhaifu wetu katika dhambi ulituzunguka sisi sote, kwa kuwa tulifuata *“tamaa za mwili na za akili.”* Katika hali hiyo, tulikuwa *“kwa asili watoto wa ghadhabu.”*

Mwendo wa ulimwengu huu (mst. 2) unarejelea njia za utamaduni na jamii zinazompinga Bwana. Mielekeo ya ulimwengu isiyomcha Mungu, ni pamoja na kupenda vitu vya kimwili, uasilia, tamaa ya kujitimizia matakwa yako mara moja, kujitukuza, kujifurahisha, tamaa ya mamlaka, udanganyifu, na udhibiti wa wengine, yote yanasimama kama mitazamo na nguvu za kilimwengu zinazompinga Mungu na utauwa. Yakobo hangeweza kuwa wazi zaidi au kuelekeza zaidi kuhusu uzito wa jambo hili anaposema, *“Yeyote anayetaka kuwa rafiki wa dunia hujifanya kuwa adui wa Mungu” (Yak 4:4)*. Yoh anaiweka hivi, *“Msiipende dunia wala mambo yaliyomo katika dunia. Mtu akiipenda dunia, kumpenda Baba hakumo ndani yake. Maana kila kilichomo duniani, yaani, tamaa ya mwili, na tamaa ya macho, na kiburi cha uzima, havitokani na Baba, bali vyatokana na dunia.” (1 Yoh 2:15-16) Gal 4:3* inatuambia kwamba, kabla hatujaokolewa na Kristo, tulikuwa *“tumefungwa chini ya mambo ya awali ya ulimwengu”* na tulikuwa *chini ya laana (Gal 3:10)* kwa sababu tulikuwa *chini ya dhambi (Gal 3:22)* na kwa hiyo *“watumwa wa dhambi” (Yoh 8:34; Rum 6:16-17, 20)*.

Katika watu ambao hawajakombolewa, Shetani anafanya kazi kwa bidii. Ibilisi anaitwa *“mtawala wa ulimwengu huu” (Yoh 12:31)* na *“mungu wa ulimwengu huu [au wakati huu] (2 Kor 4:4)*. Ndiyo maana kutembea kwetu *“kulingana na mwendo wa ulimwengu huu”* ni, kwa kweli, *“kulingana na mkuu wa uwezo wa anga, wa roho ambayo sasa inafanya kazi ndani ya wana wa kuasi” (mst. 2)*. Kwa kuwa Shetani ndiye mtawala na mungu wa ulimwengu huu, kila mtu ambaye si sehemu ya ufalme wa Mungu yuko chini ya nguvu na mamlaka ya shetani (**Mdo 26:18**). Hapa Shetani anaitwa *“mkuu wa uwezo wa anga”* kwa sababu nyakati za kale, neno hewa mara nyingi lilirejelea makao ya kiroho ya malaika na roho waovu.

Neno “mwili” hutumiwa kwa njia tofauti katika mazingira tofauti. Wakati fulani inarejelea ubinadamu wetu, wakati mwingine kwa mwili wetu wa kimwili. Katika muktadha huu, matumizi ya kwanza ya “mwili wetu (**mst. 3a**) yanaashiria mwanadamu wa asili na uwezo wa asili, mielekeo, na hali halisi. Kwa maneno mengine, mwili wangu ni vile nilivyo kama kiumbe na mwanadamu mbali na mabadiliko yoyote ambayo yanaweza kufanywa ndani yangu kupitia kuingilia kati kwa Mungu au uumbaji upya. Kwa kuwa kwa asili mimi ni mwasi mwenye dhambi, mwenye uadui kwa Mungu na kwa kila kitu Alivyo na uthamani wake, dhana ya ‘mwili’ kwa kawaida itakuwa na maana mbaya. Inaashiria uovu wangu wa asili, uovu, na uasi. Tunaweza kufafanua kwa usahihi dhana ya Paulo ya mwili katika muktadha huu kama dhambi ya asili ya kibinadamu. (Crabtree 2001: n.p.) Katika **mst. 3b**, matumizi ya Paulo yanayotofautisha ya “mwili” na “akili” yanapendekeza kwamba, hapo, “mwili” hurejelea tamaa zetu za mwili.

Kuhusiana na “tamaa” za mwili wetu, neno la “tamaa” za mwili katika Kiyunani ni nomino *epithumia*. Ingawa neno tamaa mara nyingi huwa na maana ya ngono, hiyo sio maana yake ya msingi hapa. *Epithumia* kimsingi inamaanisha kutamani sana, hamu kubwa, hamu; hasa inapotumiwa kwa maana mbaya inamaanisha hamu isiyo na utaratibu na isiyo ya kawaida, hamu ya kula, tamaa (Zodhiates 1993: *epithumia*, 627). Matumizi ya neno hili yanaendana na hali hai, yenye nguvu ya dhambi inayokaa ndani yake. Kama vile imani itendayo kazi kwa njia ya upendo (**Gal 5:6**) ni ushahidi kwamba mtu amezaliwa mara ya pili na yu ndani ya Kristo, vivyo

hivyo maisha yanayodhihirishwa na tamaa za mwili wetu ni ushahidi kwamba mtu huyo hajazaliwa mara ya pili na hayumo ndani ya Kristo. Kristo. Ndiyo maana, katika **Warumi 8**, Paulo alisema, “*Nia ya mwili ni mauti. . . kwa sababu nia ya mwili ni uadui juu ya Mungu; kwa maana haitii sheria ya Mungu, kwa maana hata haiwezi kuitii, na wale waufuatao mwili hawawezi kumpendeza Mungu*” (**Rum 8:6-8**).

Mambo haya yote yanatuambia kwamba kila mtu aidha ni mpenzi wa dunia au mpenzi wa Mungu, yuko chini ya ufalme na mamlaka ya shetani au ufalme na mamlaka ya Mungu, ni mtumwa wa dhambi au mtumwa wa haki. Jambo hilohilo linakaziwa tena na tena katika kitabu chote cha Ufunuo. Katika Ufunuo, wanadamu wote (“*kila kabila na jamaa na lugha na taifa*”) wanaonekana kuwa washiriki wa moja ya kambi mbili zinazopingana: ulimwengu (**Ufu 11:9; 13:7; 14:6; ona pia 17:15**), au kanisa (**Ufu 5:9; 7:9**); wale wakao juu ya dunia (**Ufu 3:10; 6:10; 8:13; 11:10; 13:8, 12, 14; 14:6; 17:2, 8**), au wale ambao ni raia wa mbinguni. (**Ufu 6:9, 11; 7:9-10; 11:12; 12:10; 14:1-3; 15:2-4; 19:1-9, 14; 20:4-6**); wale wanaomwabudu mnyama (**Ufu 13:3, 4, 8, 12, 15; 14:9, 11; 19:20**), au wale wanaomwabudu Mwana-Kondoo (**Ufu 4:8-11; 5:9-14; 6:9; 7:9-17; 11:15-18; 12:11, 17; 14:4, 12; 15:2-4; 17:14; 19:5-9; 20:4; 21: 9; 22:3**); wale walio na chapa ya mnyama (**Ufu 13:16-17; 14:9, 11; 19:20**), au wale waliohiwa muhuri na Mungu (**Ufu 7:3; 9:4; 14:1; 22:1**) 4); wale ambao majina yao hayakuandikwa katika kitabu cha uzima (**Ufu 13:8; 17:8; 20:15**), au wale ambao majina yao yameandikwa katika kitabu cha uzima (**Ufu 3:5; 21:27**); wale walio sehemu ya jiji kubwa (**Ufu 11:8; 16:19; 17:18; 18:10, 16, 18, 19, 21**), au wale walio sehemu ya jiji hilo linalopendwa (**Ufu 20:9**). Hakuna mbadala wa upande wowote au wa tatu.

Watu wengi wana ugumu wa kukubali ukweli kwamba sisi “*kwa asili watoto wa ghadhabu*” (**mst. 3**). Kila mtu anajua ndani ya moyo wake kwamba tuna tatizo la msingi ndani yetu ambalo hatuwezi kuliondoa. Watu wengi huwa wanadharau uzito wa jambo hili kwa kusema kitu kama kukosea ni binadamu. Hata hivyo, ni lazima tufikirie jinsi tulivyo kuhusiana na Mungu. Utakatifu wa Mungu ni msingi. Dhambi haipatani na utakatifu wake. Kinachohusiana kwa karibu na utakatifu wa Mungu ni ghadhabu yake. Watu wengi pia huwa na tabia ya kudharau au hata kukerwa na wazo la ghadhabu ya Mungu. Ghadhabu ya Mungu kwa kweli ni mwikio wake mtakatifu kwa uovu. . . . Kilicho kawaida katika dhana za kibiblia za utakatifu na ghadhabu ya Mungu ni ukweli kwamba haviwezi kuishi pamoja na dhambi. Utakatifu wa Mungu hufichua dhambi; hasira yake inaipinga. Kwa hiyo dhambi haiwezi kumkaribia Mungu, na Mungu hawezi kuvumilia dhambi. (Stott 1986: 102, 103, 106; ona **Hab 1:13; Rum 1:18**)

- **2:4-7:** ⁴ *Lakini Mungu, kwa kuwa ni mwingi wa rehema, kwa mapenzi yake makuu aliyotupenda;* ⁵ *hata wakati ule tulipokuwa wafu kwa sababu ya makosa yetu; alituhisha pamoja na Kristo; yaani, tumeokolewa kwa neema.* ⁶ *Akatufufua pamoja naye, akatuketisha pamoja naye katika ulimwengu wa roho, katika Kristo Yesu;* ⁷ *ili katika zamani zinazokuja audhihirishe wingi wa neema yake upitao kiasi kwa wema wake kwetu sisi katika Kristo Yesu.*

Uasi wa wanadamu dhidi ya Mungu, utumwa wake kwa ulimwengu, mwili, na ibilisi, na kutokuwa na uwezo kabisa wa kujiokoa kunaonyeshwa na mwanzo wa mkanganyiko wa **mst.4**, “*Lakini Mungu.*” Ona kwamba ni Yeye “*aliyetufanya kuwa hai*” (**mst. 5**), “*alituinua*” (**mst. 6a**), na “*alituketisha . . . katika ulimwengu wa roho*” (**mst. 6b**). Mdo hayo yanalingana na kutuchagua kwake (**1:4**), alituchagua tangu awali (**1:5**), alitukomboza (**1:7**), na kututia muhuri (**1:13**). Hayo yote yalifanyika ndani, kupitia, na pamoja na Kristo. Tena, hii inasisitiza kwamba wokovu wetu ni 100% kazi ya Mungu katika Kristo. Ni kwa neema yake tu kama matokeo ya upendo na huruma yake kwetu.

Kufanywa kwetu kuwa hai katika Kristo ni sawa na kufa kwetu katika Adamu (**Rum 5:12-21; 1 Kor 15:21-22**). Mungu alimwambia Adamu kwamba “*siku utakapokula matunda ya [mti wa ujuzi wa mema na mabaya] hakika utakufa*” (**Mwa 2:17**). Adamu alipokula, wakati huo alianza kutengwa na Mungu (ona **Isa 59:2**), na mbegu zilipandwa ambazo bila shaka zilisababisha kifo cha kimwili na cha milele cha kiroho. Hapa, Paulo anatuambia kwamba wakati tunapounganishwa na Kristo, mbegu hupandwa ambayo inasababisha ufufu wetu wa kimwili na umoja wa milele na Mungu katika haki, kulingana na mfano wake (**Rum 8:29**) na kuwa kama yeye (**1 Yoh 3:2**). Katika Kristo, Mungu na wanadamu wanakutana na wako katika amani.

Pengine kipengele cha kushangaza zaidi cha wokovu wetu ni kwamba, kama vile kutiwa muhuri kwetu na Roho Mtakatifu, ni ahadi tu, malipo ya chini, au dhamana ya mambo makubwa zaidi yajayo katika milele yote! Hivyo, **mst. 7** unatuambia kwamba Mungu ametufanya kuwa hai, akatufufua, na kutuketisha katika ulimwengu wa roho “*ili katika nyakati zijazo aonyeshe wingi wa neema yake upitao kiasi, kwa wema kwetu sisi katika Kristo Yesu.*” Ni zaidi ya ufahamu wetu kujua jinsi “*utajiri upitao wote wa neema yake katika wema kwetu sisi katika Kristo Yesu*” utadhihirishwa katika nyakati zijazo. Lakini tukichukua ahadi hii ndani kabisa ya mioyo na maisha yetu, kuna angalau athari mbili kwetu. Kwanza, hata mambo mabaya zaidi yanayotupata

katika maisha haya si kitu ikilinganishwa na yale ambayo Mungu ametuhakikishia. Kwa hiyo, tunapaswa kuwa na uwezo wa kustahimili kila jambo tunalokabilia nalo katika maisha haya kwa ujasiri, tumaini, na amani ambayo haipatikani kwa yeyote asiyemjua Kristo. Pili, kwa kuwa Mungu ameonyesha upendo kama huu, neema, na wema kwetu, anatahidi upendo zaidi, neema, na wema kwa milele, tunapaswa kuanza kuonyesha aina hiyo hiyo ya upendo, neema, na wema kwa wengine, hata (au hasa) kwa wale ambao hawapendi au hata ni maadui zetu. Sababu, bila shaka, ni kwamba Mungu alimimina upendo, neema, na fadhili zake kwetu tulipokuwa adui zake.

- **2:8-10:** ⁸ *Kwa maana mmeokolewa kwa neema, kwa njia ya imani; ambayo hiyo haikutokana na nafsi zenu, ni kipawa cha Mungu;* ⁹ *wala si kwa matendo, mtu awaye yote asije akajisifu.* ¹⁰ *Maana tu kazi yake, tuliumbwa katika Kristo Yesu, tutende matendo mema, ambayo tokea awali Mungu aliyatengeneza ili tuenende nayo.*

Imani ni njia ambayo zawadi ya neema ya Mungu—wokovu wetu—inapokelewa. **Mstari wa 8b** unaposema “*na hiyo haikutokana na nafsi zenu, ni kipawa cha Mungu,*” zote mbili “hiyo” na “hiyo” zinarejelea imani yetu, si neema ya Mungu au wokovu wetu. Hii ni hivyo kwa sababu zifuatazo: (1) Ikiwa “hiyo” na “hiyo” zilikuwa zinarejelea neema ya Mungu au wokovu, kifungu hicho kingekuwa kisicho na maana na cha kudharau; (2) Kurejelea “imani” kunadumisha upinzani wa kibiblia kati ya imani na matendo; (3) Maana yote ya kifungu hudumishwa vyema zaidi kwa kusoma “hilo” na “hilo” likirejelea imani yetu; (4) Hili linapatana na yale ambayo yamesisitizwa katika sura zote mbili za 1 na 2 kwamba wokovu wetu ni 100% kazi ya Mungu; na (5) Vifungu kadhaa vya mlinganisho vinatoa hoja sawa (ona **Yoh 1:12-13; 10:25-29; Mdo 13:48; 16:14; Rum 6:23; 12:3; 1 Kor 12:3; 2 Kor 4:3-7; Flp 1:29; Ebr 12:2**). Kwa maneno mengine, imani yetu ni matokeo ya kuzaliwa upya kwetu, sio sababu yake. Hoja ya **mst. 8-9** ni kwamba hatuokolewi kwa chochote *tulicho nacho*, chochote *tulivyo*, au chochote *tulichofanya*; wokovu wetu wote ni zawadi ya neema ya Mungu kwetu—haupatikani na sisi au hatustahili.

Hili linathibitishwa katika **mst. 10** unaosema kwamba “*sisi tu kazi yake*”; “*tumeumbwa katika Kristo Yesu.*” Hivyo, kama Paulo asemavyo katika **2 Kor 5:17**, “*Hata imekuwa, mtu akiwa ndani ya Kristo amekuwa kiumbe kipya.*” Sisi ni kazi yake kwa njia nyingi. Yeye alituchagua sisi tangu awali, akitufanya wana, akitukomboa, akitutia muhuri, akitufanya kuwa hai, akatuinua, na kutuketisha katika ulimwengu wa roho, ndivyo alivyotufanyia. Kazi yake (yaani, “*Mungu ndiye atendaye kazi ndani yenu, kutaka kwenu na kutenda kwenu kwa kulitimiza kusudi lake jema,*” **Flp 2:13**) ndivyo anafanya ndani yetu. “*Mdo mema ambayo Mungu alitangulia kuyatayarisha ili tuenende ndani yake*” (**mst. 10**) ni yale anayofanya kupitia sisi.

Tunaokolewa katika hali tuliyo nayo, yaani, wenye dhambi dhidi ya Mungu (**Rum 5:8**), lakini Mungu hatuachi katika hali hiyo anatuokoa kwa kusudi, yaani, “*kwa ajili ya matendo mema*” (**mst. 10**). Hata hivyo, kama vile kuja kwetu kwa imani yenye kuokoa katika Kristo, jambo ambalo lilikuwa ni kazi ya Mungu, vivyo hivyo hata “kazi njema” ambazo Mungu ametuokoa tuzifanye, “*Mungu alizitayarisha tangu zamani.*” Hivyo, maisha yetu yote katika Kristo—ya zamani, ya sasa, na yajayo—yote yako mikononi mwake.

MASWALI YA MAJADILIANO

1. Je, kimsingi sisi ni wazuri lakini tunakosea kwa sababu ya mazingira mabaya na yasiyo ya haki na miundo ya kijamii? Kwa nini ndivyo au sivyo?
2. Je, Mungu ni dhalimu kwa kumhukumu mtu yeyote motoni? Kwa nini ndivyo au sivyo?
3. Kwa nini upendo wa Mungu kwetu ni “mkuu” (**mst. 4**)?
4. Je! Injili ya wokovu kwa neema pekee inatofautishaje Ukristo na dini nyingine zote ulimwenguni?
5. Kwa nini ukweli kwamba tumeokolewa bila kujali kazi zetu unachukiza sana baadhi ya watu, hata wale walio ndani ya kanisa?
6. Tufanye nini kwa wale walio katika kanisa ambao hawaonyeshi matendo mema? Je, tunapaswa kuwajibu nini?

E. 2:11-22—Asili ya kanisa

- **2:11-12:** ¹¹ *Kwa ajili ya hayo kumbukeni ya kwamba zamani ninyi, mlio watu wa Mataifa kwa jinsi ya mwili, mnaoitwa Wasiotahiriwa na wale wanaoitwa Waliotahiriwa, yaani, tohara ya mwilini iliyofanyika kwa mikono—* ¹² *kwamba zamani zile mlikuwa hamna Kristo, mmefarakana na jamii ya Israeli, wageni wasio wa maagano ya ahadi ile. Mlikuwa hamna tumaini, hamna Mungu duniani.*

Mistari hii miwili inafunua hasa hali ya asili ya Mataifa yote kabla ya kuja kwa Kristo. Hata hivyo, pia inafupisha hali ya kila mtu katika hali yake ya asili. "Kutengwa na Kristo" = kutokombolewa na bila mkombozi. "Kutengwa na Jumuiya ya Israeli" inajumuisha Israeli ya kimwili (kadiri Wamataifa wanavyohusika) na Israeli wa kiroho (kadiri watu wote katika hali yao ya asili wanavyohusika). "Wageni kwa maagano ya ahadi" = Agano la Musa (kadiri watu wa Mataifa wanavyohusika) na maagano ya baraka ambayo Mungu aliahidi, yaani, Agano la Ibrahimu, la Daudi, na Jipya, ambalo lilielekeza na kupata utimilifu wake katika Kristo (kama watu wote katika hali yao ya asili wanahusika).⁵ "Wasio na tumaini," yaani, hakuna tumaini la wokovu na uzima wa milele "Bila Mungu" = Mungu hakai ndani ya mtu yeyote akiwa katika hali yake ya asili; hata kwa Israeli ya AK, Utukufu wa Shekina wa Mungu ulikuwa umeondoka kwenye hekalu kabla ya uhamisho wa Babeli na haukurudi tena; na watu wote (pamoja na Israeli ambao walimkataa Kristo kama Masihi wao), kwa kweli, "wanaabudu kwa ujinga" (Mdo 17:23). "Duniani" = ingawa kifungu hiki cha maneno pengine kinabadilisha "bila Mungu," pia kinaelezea hali ya asili ya wanadamu wote: watu wote kwa asili "wanakaa juu ya nchi" (Ufu 3:10; 6:10; 8:13; 11:10; 13:8, 12, 14; 14:6; 17:2, 8), yaani, mioyo na akili zao, na pia miili yao, hupata makao yao ya kweli duniani, si mbinguni pamoja na Mungu; wao ni "wa ulimwengu" (Yoh 17:16), si tu katika ulimwengu. Yote haya yanaonyesha kutoweza kabisa kwa mtu wa asili kujiokoa mwenyewe, hata kama alikuwa na mwelekeo wa kufanya hivyo (ambayo hawana). Hii inatia nguvu na kuthibitisha kile ambacho tayari kimesemwa katika 1:4-14 na 2:1-10 kuhusu ukuu wa Mungu katika wokovu.

Paulo anawaita Waisraeli "waliotahiriwa" ili kuonyesha kwamba tohara ilikuwa tu desturi "inayofanywa katika mwili kwa mikono ya wanadamu" lakini haikuwa na maana yoyote ya kiroho na, kwa hiyo, haikufaa kitu machoni pa Mungu isipokuwa moyo wa mtu utahiriwe, ambayo matokeo yake ni imani na utii kwa Mungu (ona Rum 2:25-29). Kusudi la tohara lilikuwa kama muhuri au ishara ya "haki ya imani" (Rum 4:9-12). Tamaduni ya tohara yenyewe "si kitu" ikiwa haiambatani na imani na utii (ona 1 Kor 7:18-19; Flp 3:2-3). Mungu mwenyewe alikuwa amewaita Israeli "kutahiri mioyo yenu" na kuonyesha haki na upendo kwa yatima, mjane na mgeni (Kumb 10:12-19). Hata hivyo, haikufanya hivyo; kwa hiyo, Mungu alisema kwamba "nyumba yote ya Israeli hawajatahiriwa mioyo" (Yer 9:25-26).

Ni mtazamo huo wa kiburi, ubora, na upekee ambao Israeli walikuwa nao kwa Mataifa ambayo Paulo anauzungumzia hapa. Mtazamo huo ulionyeshwa katika Mdo 21:27-30 na hata na Petro kwenye Gal 2:11-13. Ajabu ni kwamba Israeli ilipaswa kuwa "nuru kwa mataifa" (Isa 42:6; 49:6), lakini ilishindwa. Hata hivyo, "nuru ya kweli kwa mataifa" ni Yesu Kristo. Kwa sababu hiyo, Yesu alipoletwa Hekaluni kutahiriwa, Roho Mtakatifu alikuja juu ya Simeoni ambaye alimshika Yesu mikononi mwake kisha akanukuu au kudokeza Isa 9:2; 42:6; 49:6 akimaanisha Yesu, akisema, "Nuru ya ufunuo kwa Mataifa" (Luka 2:32). Yesu mwenyewe alidokeza kifungu hicho aliposema kwamba "Mimi ndimi nuru ya ulimwengu" (Yoh 8:12; 9:5; 12:46).

Kwa sababu kanisa ni mwili wa Kristo hapa duniani, Isa 42:6; 49:6 pia ilinukuliwa na Paulo na Barnaba katika Mdo 13:47 kama inatumika kwa kanisa na kama inatimizwa kupitia wokovu wa Mataifa kwa kuitikia injili. Vivyo hivyo, katika Math 5:14 Yesu aliwaambia wanafunzi wake, "Ninyi ni nuru ya ulimwengu." Katika Mdo 1:7-8 Yesu aliwaagiza wanafunzi wake waende "sehemu ya mbali zaidi ya dunia." Hilo larejelea Isa 49:6, ambapo Mtumishi huyo vilevile ameagizwa kuwa "nuru ya [au] ya mataifa" na kuleta wokovu "mpaka mwisho wa dunia." Zaidi ya hayo, alipokuwa akizungumza na Agripa katika Mdo 26:16-18, Paulo anasimulia kwamba ameagizwa kwenda kwa Mataifa ili "kuwafumbua macho ili waweze kugeuka kutoka gizani na kuingia kwenye nuru na kutoka katika utawala wa Shetani na kumwelekea Mungu." Hilo larejelea Isa 42:6-7, ambapo Mtumishi anatumwa kuwa nuru kwa mataifa ili "kufungua macho ya vipofu" na "kuwatoa gerezani wale wanaokaa gizani." Kwa hiyo, Paulo anadokeza kwamba tunapaswa kukumbuka kwamba hapo awali tulikuwa mbali na Mungu na bila tumaini lakini, kwa sababu tu ya neema ya Mungu kwetu, tumeletwa karibu. Kwa hiyo, tunaweza na hatupaswi kamwe kumdharau yeyote au kuwa na mitazamo ya kiburi, ubora, na upekee ambayo Israeli walikuwa nayo. Badala yake, tunapaswa kuwafikia wengine na kuwa vyombo vya Mungu vya kuwaleta kwenye nuru ya wokovu, kama vile Mungu kwa neema alivyotuleta kwenye nuru ya

⁵ Ona Menn 2021a katika 30-40 uone jinsi ambavyo Kristo na kanisa ni utimilifu wa Maagano ya Ibrahimu, Daudi, na Agano Jipya.

wokovu.

- **2:13-22:** ¹³ *Lakini sasa, katika Kristo Yesu, ninyi mliokuwa mbali hapo kwanza mmekuwa karibu kwa damu yake Kristo.* ¹⁴ *Kwa maana yeye ndiye amani yetu, aliyetufanya sisi sote tuliokuwa wawili kuwa mmoja; akakibomoa kiambaza cha kati kilichotutenga.* ¹⁵ *Naye akiisha kuuondoa ule uadui kwa mwili wake; ndiyo sheria ya amri zilizo katika maagizo; ili afanye hao wawili kuwa mtu mpya mmoja ndani ya nafsi yake; akafanya amani.* ¹⁶ *Akawapatanisha wote wawili na Mungu katika mwili mmoja, kwa njia ya msalaba, akiisha kuufisha ule uadui kwa huo msalaba.* ¹⁷ **AKAJA AKAHUBIRI AMANI KWENU NINYI MLIOKUWA MBALI, NA AMANI KWA WALE WALIOKUWA KARIBU.** ¹⁸ *Kwa maana kwa yeye sisi sote tumepata njia ya kumkaribia Baba katika Roho mmoja.* ¹⁹ *Basi tangu sasa ninyi si wageni wala wapitaji, bali ninyi ni wenyeji pamoja na watakatifu, watu wa nyumbani mwake Mungu.* ²⁰ *Mmejengwa juu ya msingi wa mitume na manabii, naye Kristo Yesu mwenyewe ni jive kuu la pembeni.* ²¹ *Katika yeye jengo lote linaunganishwa vema na kukua hata liwe hekalu takatifu katika Bwana.* ²² *Katika yeye ninyi nanyi mnajengwa pamoja kuwa maskani ya Mungu katika Roho.*

Maneno “*Lakini sasa,*” yanayoanza **mst. 13**, yanaashiria mpito mkubwa, sawa na ule wa **2:4**. Mistari hii inaelezea kile ambacho ni kikubwa sana kuhusu injili na Ukristo, hasa kwa Wayahudi. Wayahudi walikuwa “watu waliochaguliwa” wa Mungu—lakini hawako hivyo tena. Sasa “watu waliochaguliwa ni watu wote, Wayahudi na Wayunani, ambao wamechaguliwa na Mungu katika Kristo. “*Tumeletwa karibu*” na Mungu na Kristo (**mst. 13**).

Mistari ya 14-16 inafunua jinsi Kristo na injili wameleta ufafanuzi upya wa Israeli na watu wa Mungu. Chini ya Agano la Kale, mgawanyiko pekee kati ya makabila tofauti ya watu ambao ulikuwa na umuhimu wowote wa kitheolojia ulikuwa mgawanyiko kati ya Wayahudi na Mataifa. Katika Hekalu la kimwili, kulikuwa na ukuta halisi uliotenganisha Wayahudi kutoka kwa Mataifa. **Mstari wa 14** unasema kwamba Kristo “*alibomoa kizuzi cha ukuta uliowatenga*” uliotenganisha Wayahudi na Mataifa. **Mstari wa 15** unaendelea zaidi; inasema kwamba Kristo “*hakubomoa tu kizuzi cha ukuta uliowatenganisha,*” bali pia “*aliwafanya hao wawili kuwa mtu mmoja mpya.*” Kile ambacho Kristo amefanya kinaathiri uhusiano wote “kwa usambamba” (mahusiano kati ya watu) na “wima” (uhusiano kati ya watu na Mungu). Bila Kristo, kuna uadui kati ya watu kwa sababu wanasisitiza tofauti zao kutoka kwa kila mmoja. Sasa, katika Kristo, uadui umeondolewa kwa sababu watu wanakuwa kitu kimoja; matokeo yake ni amani (**mst. 14-15**). Vile vile, bila Kristo, kuna uadui kati ya watu na Mungu kwa sababu dhambi imetenganisha watu na Mungu; lakini katika Kristo, dhambi ya watu imepatanishwa, uadui umeondolewa, na wamepatanishwa na Mungu (**mst. 16**).

Mstari wa 15 unasema kwamba “uadui” kati ya Wayahudi na Wasio Wayahudi ulikuwa “*Sheria ya amri iliyo katika maagizo.*” **Mstari wa 16** unasema kwamba, kwa msalaba, “*Kristo aliua uadui*” (ona pia **Kol 1:19-23**). Rejea kwa Sheria ni muhimu na tena inadhihirisha asili ya kile ambacho Kristo amefanya. Wayahudi walikuwa wametumia Sheria ya Musa kujiweka kando na, na kuwa juu kuliko, Wasio Wayahudi. Hata hivyo, Yesu alikuja kutimiza Sheria (**Math 5:17**). Neno “timiliza” (Kiyunani = *plēroō*) kwa kawaida humaanisha “kufikisha kitu katika maana iliyokusudiwa” (Hays 2001: 29), au “kukamilisha kitu” (Poynthress 1991: 368). Katika Injili ya Mathayo, ambayo ni muktadha wa **Math 5:17**, sehemu kubwa ya matumizi yote ya *plēroō* “inarejelea kwa uwazi utimilifu wa unabii katika maisha na shauku ya Kristo” (Meier 1976: 80). Yesu aliposema kwamba alikuja “kutimiliza” Sheria, alikuwa akisema kwamba Sheria ilielekeza Kwake. Ilikuwa haijakamilika yenyewe lakini ilimtarajia. Kama vile **Wagalatia 3:24** inavyosema, “*Torati imekuwa kiongozi [au mlezi] wetu ili kutupeleka kwa Kristo, ili tuhesabiwe haki kwa imani.*” Neno la “mkufunzi” (au “mlezi”) ni mwalimu (Kiyunani = *paidagōgos*). Mwalimu “alikuwa mtumwa wa nyumbani ndani ya nyumba, ambaye kazi yake ilikuwa kusimamia shughuli za watoto katika familia tangu utoto hadi balehe. . . . Kama kanuni za msingi za ulimwengu [**Gal 4:3, 9**], Sheria huamuru mambo ya kila siku ya watawala wake hadi uwana utimizwe. Ilianzishwa kama jambo la muda lakini la lazima kutokana na kanuni ya utendaji ya dhambi na kufanya kazi kama lijamu kwa watu walio na mwelekeo wa kutenda dhambi, ikidhihirisha mapenzi yaliyofafanuliwa ya Mungu kama msingi wa wajibu wa agano. Kwa kuja kwa imani katika Kristo, kazi ya Sheria kama mlezi na mlinzi imekoma na Roho anakuwa kanuni ya ndani inayoongoza. (Belleville 1986: 59, 70) **Gal 3:23** na **3:25** zinaonyesha tofauti: “*Kabla imani haijaingia, tulikuwa tumewekwa chini ya sheria,*” lakini “*kwa kuwa imani imekuja, hatuko tena chini ya mwalimu.*” Yesu na mafundisho yake alikamilisha na kutimiza yale ambayo Sheria ilidokeza na kuanza. Yesu alitii Sheria kikamilifu na hivyo kuitimiza na kutosheleza madai yake. Zaidi ya hayo, pale msalabani alilipa, kwa niaba yetu, adhabu ambayo Sheria ilihitaji; kwa hiyo, wote walio ndani yake hawako tena chini ya Sheria bali sasa wako chini ya neema na sheria ya Kristo (ona **Rum 6:14; 7:4-6; Gal**

3:13-14; 4:4-5). Kwa njia hizi zote, Kristo alileta *kusudi* na *asili* ya *kufungamanisha* ya Sheria ya AK (ya Musa) hadi mwisho.

Sio tu kwamba Kristo alichukuwa nafasi ya Sheria ya Musa, bali amefanya jambo la pekee katika kufanya “*mtu mmoja mpya*” kutoka kwa Wayahudi na Wasio Wayahudi. Upekee wa kile ambacho Kristo amefanya kinasisitizwa katika **2 Kor 5:17** inayosema kwamba “*mtu akiwa ndani ya Kristo amekuwa kiumbe kipya [au kiumbe]*” (ona pia **Gal 6:15**). Upya na upekee wa kile ambacho Kristo amefanya unawekwa wazi kwa maneno yanayorudiwa-rudiwa kwamba sisi ni “kazi” yake (**mst. 10**), “tumeumbwa” katika Kristo Yesu (**mst. 10**), “alifanya” au “hufanya” makundi mawili kuwa moja (**mst. 14-15**). Hii inafichua kwamba, sio tu kwamba wokovu wetu ulikuwa 100% kazi ya Mungu, lakini wokovu wetu ni wa ndani zaidi na unahusisha zaidi ya tunavyoweza kufikiria. Kile Mungu anachofanya kupitia Kristo kimsingi kinatengeneza ubinadamu. Tunapoelewa hili, imekusudiwa kuathiri mitazamo, mahusiano, na matendo yetu.

Alichokifanya Kristo kilikuwa kikubwa zaidi kuliko kufanya “*mtu mmoja mpya*” kutoka kwa Wayahudi na Wamataifa. Katika Hekalu, pia kulikuwa na maeneo tofauti kwa wanaume na wanawake, Wayahudi na Mataifa, makuhani na walei. Sasa, katika hekalu jipya, la kweli la kanisa, mgawanyiko kati ya Wayahudi na Wamataifa umeondolewa. “*Pamoja kama mtu mpya*” kanisa “*linakua na kuwa hekalu takatifu katika Bwana*” (**mst. 21**; ona pia **Rum 3:22; Gal 2:11-14**).⁶ Katika Kristo wote ni sawa, bila kujali jinsia, asili ya kabila, hali ya kiuchumi, lugha, au sifa nyingine za kimwili (**1 Kor 12:13; Gal 3:28; Kol 3:11; Ufu 5:9; 7:9**). Na Wakristo wote sasa wanachukuliwa kuwa makuhani (**1 Pet 2:5, 9; Ufu 1:6**). Wazo hili la umoja na usawa wa watu wote lilikuwa halina kifani katika historia yote. Sio tu kwamba Wakristo wote, bila kujali malezi, ni sawa, wazo la Paulo pia ni kwamba “*tumeunganishwa pamoja*” tukiwa kitu kimoja, yaani, Kristo “*aliwafanya hao wawili kuwa mtu mmoja mpya.*”

Jambo hili limetiwa nguvu katika aya zilizobaki za sura hii. **Mstari wa 17** unanukuu kutoka **Isa 57:19**. Andiko hilo pia pengine ndilo lililo nyuma ya matumizi ya Paulo ya neno “mbali” na “karibu” katika **mst. 13**. Hii ni sehemu ya muktadha mkuu wa Isaya ambamo Isaya anafafanua upya watu wa Mungu kinyume na mipaka ya Agano la Musa (ona **Kumb 23:1-8**). **Isa 56:3-8** ilitabiri kwamba kutakuwa na watu wapya wa Mungu, wakiwemo wageni (Wamataifa) na matowashi, ambao wote walikuwa wamekatazwa na sheria ya Musa kuingia hekaluni (ona pia **Isa 55:5**). Tunaona watu hawa wapya wa Mungu waliotabiriwa na Isaya ukitimizwa katika **Mdo 8:26-38** wakati towashi Mwethiopia alipomgeukia Kristo na kubatizwa na kwa kuja kwa Mataifa kwenye imani katika Kristo. Waumini wote katika Kristo, bila kujali kasoro za kimwili au asili ya kabila, sasa ni makuhani katika hekalu jipya, la kweli, la Mungu (**Efe 2:19-22; 1 Pet 2:5, 9; Ufu 1:6; 5:10**). Vifungu kadhaa katika **Isaya 56-58** vinatabiri watu hawa wa Mungu waliofafanuliwa upya. Ekhard Schnabel anajadili hili, Isaya anatangaza kwamba katika siku za mwisho, wakati Mungu atafunua haki yake, ukoo wa kibiolojia au ukeketaji wa mwili [yaani, matowashi] hautaamua tena uanachama katika watu wake. Wageni watajiunga na Bwana, ili kumtumikia, na kulipenda jina la Bwana, na kuwa watumishi wake (56:7). . . . Kigezo cha kuwa sehemu ya urejesho wa wakati ujao wa YHWH na kuanzishwa kwa ufalme wake si ukoo wa kabila bali ni roho iliyopondeka na moyo uliotubu [57:15] na jibu la haki kwa mapenzi ya Mungu kwa upande wa wale watu ambao ni wa mabaki. ambao Mungu amewahurumia (58:7-14) wale wanaomkimbilia YHWH wataimiliki nchi na kuurithi mlima wangu mtakatifu [57:13], walio mbali na walio karibu [57:19]. Hii ina maana kwamba katika unabii wa Isaya vigezo vya kuwa mshiriki katika watu wa Mungu wa eskatolojia vimebadilika kwa njia ya kimsingi: wakati YHWH atakapoirejesha dunia, Wayahudi waliotubu na Wamataifa waliotubu wataunda watu wa agano. (Schnabel 2002: 41)

Kwa ufupi, mpango wa Mungu wa kuunganisha watu wote mbalimbali wa dunia kama moja katika Kristo ulikuwa umetabiriwa na Isaya zaidi ya miaka 700 kabla ya Paulo kuandika Waefeso. Hakika, huu ulikuwa ni mpango wa Mungu kutoka kwa agano lake na Ibrahimu, ambapo alikuwa ameahidi kubariki “*familia zote za dunia*” kupitia uzao wa Ibrahimu (**Mwa 12:3; 22:18**). Katika **Wagalatia 3**, Paulo anaonyesha kwamba uzao wa kweli wa Ibrahimu” ni Kristo (**Gal 3:116**) na kwamba yeyote, bila kujali asili, ambaye ni wa Kristo ni uzao wa Ibrahimu (**Gal 3:29**). Ukweli kwamba mpango huu ulikuwa muhimu kwa Mungu unaonyeshwa katika **Efe 2:18** ambayo inadhihirisha kwamba ni kazi ya kila mshiriki wa Utatu: Baba, Mwana, na Roho Mtakatifu.

Hii ina maana muhimu kwa kanisa. Kwa kuwa Kristo aliondoa tofauti pekee kati ya watu mbalimbali iliyokuwa na umuhimu wowote wa kitheolojia, yaani, tofauti kati ya Wayahudi na Wamataifa, basi “tofauti zozote ndogo kati ya Mataifa (tofauti zenye msingi wa kabila, mbari, utaiifa, n.k.) pia zimeondolewa katika Kristo. Hawapaswi kufufuliwa chini ya kivuli cha kuhifadhi au kukuza utamaduni wao. Je, utamaduni unamsifu Kristo? Ilikuwa ni ubaguzi wa kitamaduni/kikabila/kimbari ambao ulikuwa chanzo cha mafarakano katika **Mdo**

⁶⁶ Kama mara 11 katika AJ kanisa kwa uwazi linaitwa “*hekelu la Mungu.*” Ona Menn 2021a: 63-67 kwa maelezo Zaidi juu ya kanisa kama hekalu la Mungu duniani.

6:1 na Gal 2:11-14. Katika **Mdo 6**, wajane wa Kiyunani au Wagiriki walikuwa wamebaguliwa kwa kupendelea Waebrania asilia katika usambazaji wa kila siku wa chakula. Mitume walitambua hii kama dhambi, na kulifanya kanisa kuchagua wanaume saba kuwa msimamizi wa usambazaji. Kanisa lilichagua saba, ambao wote walikuwa na majina ya *Kiyunani* (**Mdo 6:5**). Kwa kufanya hivyo, kanisa lilikuwa likitambua hadharani kwamba kosa lilikuwa limefanywa kwa Wayunani na, kwa kuwachagua Wayunani saba kuwa wasimamizi, kanisa lilikuwa likiweka chama cha walio wachache mamlakani na hivyo kuchukua hatua kwa nguvu kurekebisha kosa hilo. Katika **Wagalatia 2**, Paulo alitambua kwamba kutokula kwa Petro na Wamataifa katika maisha yake ya faragha kulikuwa kinyume moja kwa moja na “*kweli ya injili*.” Kwa hiyo, hakwenda kwa Petro kwa faragha, lakini alimkemea Petro hadharani “*mbele ya wote*” (**Gal 2:14**). Tunapopanga makanisa kwa misingi ya kikabila au kimbari, tunaweka tofauti zetu za kimwili juu ya umoja wetu, umoja, na usawa katika Kristo. Tumepoteza kitu cha thamani kuu, yaani, upekee na uvukaji utafu wa Kristo, injili, na kanisa, ambalo pekee ndilo lenye uwezo wa kuunganisha kila aina ya watu. Hili lilikuwa tatizo katika karne ya kwanza, na bado ni tatizo leo. Je, tunao utambuzi na ujasiri ambao kanisa la kwanza lilikuwa nao kushughulikia kwa nguvu na kwa ufanisi tatizo hili na kurekebisha kosa hili?

Katika **mst. 19-22** lengo ni kuunganishwa pamoja kwa watu wa Mungu-kipengele cha uhusiano wa kanisa. Mistari hii inaonyesha kujumuishwa kwa Mataifa katika mwili mmoja wa Kristo na waumini wa Kiyahudi kwa kutumia sitiari tatu: ufalme; kaya au familia; na jengo/hekalu. Katika sitiari ya ufalme, **mst. 19** unaendeleza kile ambacho **mst. 12** ulikuwa umesema kuhusu Mataifa “*kutengwa na jumuiya ya Israeli*” na kuwa “*wageni kwa maagano ya ahadi*.” Sasa, katika Kristo, Wamataifa “*si tena wageni wala wapitaji, bali ninyi ni wenyeji pamoja na watakatifu*.” Sisi hapo kwanza tulikuwa wageni na wageni kwa Mungu na ufalme wake na nyumbani katika ulimwengu. lakini sasa, katika Kristo, sisi tu wageni na wapitaji wa ulimwengu (**Ebr 11:13; 1 Pet 2:11**) na nyumbani katika Mungu na ufalme wake.

Katika sitiari ya nyumba au familia, **mstari wa 19** unasema kwamba sasa, katika Kristo, “*ninyi ni wa nyumba ya Mungu*.” Sitiari hii ya kaya au ya familia ni mojawapo ya maelezo mazuri ya kanisa katika AJ. Kanisa linaitwa bibi-arusi au mke wa Kristo (**2 Kor 11:2; Efe 5:22-32; Ufu 21:2, 9**); wana au watoto wa Mungu (**Rum 8:14, 16; 9:26; Gal 3:26; 1 Yoh 3:1-2**); watu wa Mungu (**Rum 9:25; Tito 2:14; 1 Pet 2:9-10**); na nyumba au familia ya Mungu (**Math 12:49-50; 2 Kor 6:18; Efe 2:19; 1 Tim 3:15; 5:1-2**). Dhiti Lewis anaonyesha, Kati ya maneno yote ya picha na sitiari zinazotumiwa kuelezea kanisa, moja inajitokeza zaidi ya nyingine: familia. Kwa hakika, ni sehemu kubwa ya kiini cha kanisa kwamba haiwezi hata kuitwa kwa usahihi sitiari. Sitiari hueleza jinsi kanisa lilivyo au kufanana na—mwanga, kundi, shamba, jengo—lakini familia si ya kisitiari; ni maelezo halisi ya matukio tunayojua kama kanisa.” (Lewis 2015: n.p.) Maelezo ya kanisa kama familia yanaimarishwa mahali pengine katika AJ kwa taarifa kwamba Mungu amewaasili waamini katika familia ya Mungu kama watoto wake (**Yoh 1:12; Rum 8:14-17, 23; 9; 4; Gal 3:26; 4:5-7; Efe 1:5; 2:19; 1 Yoh 3:1**). Kwa sababu hiyo, sisi sote tunakuwa na uhusiano wa kina sisi kwa sisi kama kaka na dada (k.m., **Math 12:50; Mdo 1:16; 6:3; 11:29; 12:17; 16:40; 18:18; 21:7, 17; Rum 14:10; 1 Tim 5:1-2**). Hii ni sababu nyingine kwa nini ubaguzi wowote wa kikabila, wa kimbari, au wa kitaifa unaofanywa na waamini fulani dhidi ya wengine ni mbaya sana—ni sawa na ubaguzi dhidi ya washiriki wa familia yetu wenyewe!

Mfano wa jengo/hekalu la kanisa unapatikana katika **mst. 20-22**. Kristo ndiye jiwe la pembeni, ambalo huamua mwelekeo na “egemeo” la jengo zima. Sura ya msingi imechukuliwa kutoka **Zab 118:22** (“*Jiwe walilolikataa waashi limekuwa jiwe kuu la pembeni*”). Mstari huo ulitumiwa mara kwa mara kwa Yesu (ona **Math 21:42; Marko 12:10; Luka 20:17; Mdo 4:11; 1 Pet 2:7**). Mfano wa jiwe la pembeni pia imechukuliwa kutoka katika **Isa 28:16** (“*Tazama, naweka katika Sayuni jiwe, jiwe lililojaribiwa, jiwe la pembeni la thamani kubwa, lililowekwa imara, yeye aliaminiye hatatahayarishwa*.”) na **Isa 8:14** (“*Ndipo atakuwa patakatifu; Lakini kwa nyumba zote mbili za Israeli, jiwe la kuzipiga, na mwamba wa kujikwaa, na mtego na tanzi kwa wenyeji wa Yerusalemu*”), ambazo zinatumiwa kwa Yesu katika **Rum 9:33** na **1 Pet 2:8**. Mitume kama msingi wanaonekana pia katika **Math 16:18; 1 Kor 3:10; na Ufu 21:14**.

Mstari wa **21-22** inasisitiza kipengele cha uhusiano wa kanisa kwa kusema kwamba “*tunaunganishwa pamoja*” na “*tunajengwa pamoja*.” Kauli hizi pia zinaangazia kazi ya sasa, inayoendelea, na hai ya Kristo katika kanisa. “Umoja” ambao kanisa linapaswa kuonyesha unakamilisha asili ya “*mtu mmoja mpya*” ya kanisa.

Kinachofanana kwa sitiari zote tatu au maelezo ni umoja wa kimsingi: kuna ufalme mmoja; familia moja; jengo moja. Kila moja ya vyombo vitatu hudhihirisha umoja wa jumla licha ya utofauti wa sehemu zake. Kila raia, mwanafamilia, au sehemu ya jengo ni sehemu muhimu ya yote. Zaidi ya hayo, kila kimojawapo kina malengo fulani na sifa zinazobadilika ambazo husababisha ufalme, familia, au jengo zuri na lenye mafanikio. Malengo na sifa hizo ni pamoja na zifuatazo:

Ufalme	Familia	Jengo
Maisha; Uhuru; Mafanikio; Usalama; Amani; Haki; Kuamini na kuwasilisha kwa viongozi; Inakidhi mahitaji; Kujitolea kwa watu binafsi kwa ajili ya ustawi wa jumla	Afya; Ukuaji; Ukomavu; Upendo; Usalama; Ukaribu; Inakidhi mahitaji; Kutunza wanachama binafsi; Elimu; Kuamini na kuwatii wa wazazi	Kitendaji; Vitendo; Inakidhi mahitaji; Kubuni; Uzuri; Imechukuliwa vizuri kwa madhumuni yake maalum; Ulinzi; Nguvu

Sitiari hizi hazikuchaguliwa kwa nasibu bali kwa sababu ya malengo na sifa ambazo ni kielelezo cha falme, familia na majengo, mema na yenye mafanikio. Hii ni sawa na jinsi Paulo alivyojadili karama za kiroho katika muktadha wa mwili wa Kristo katika **1 Wakorintho 12**. Hapo alisema kwamba “*kama vile mwili ulivyo mmoja, lakini viungo ni vingi, na viungo vyote vya mwili, ingawa. viko vingi, ni mwili mmoja, vivyo hivyo na Kristo*” (**1 Kor 12:12**). Suala ni jinsi gani kanisa linaweza kuonyesha upendo na kukubalika kwa kila mmoja wa washiriki wake na kusababisha kila mmoja wa washiriki wake kutumia karama zake na kustawi na hivyo kusababisha afya, nguvu, na ustawi wa kanisa kwa ujumla?

MASWALI YA MAJADILIANO

1. Je, inasaidiaje “kukumbuka (mst. 11-12) maisha yetu ya awali yalikuwaje mbali na Kristo? Je, kuna manufaa kutokumbuka hilo?
2. Katika mst. 11-12, Paulo anashambulia mitazamo ya Waisraeli ya majivuno, ukuu, na kujitenga kwa Wamataifa kwa kuwaita Israeli “*waliotahiriwa.*” Je, sisi, kanisa, tunaonyesha mitazamo kama hiyo kwa wengine? Ikiwa ndivyo, ni kwa vipi na kwa nani? Je, tunaweza na tufanye nini kurekebisha hili?
3. Ni kwa kiwango gani kanisa kwa ujumla, na kanisa letu hasa, linakutana au kushindwa kufikia dhana ya “*mtu mmoja mpya*” ya umoja na kutokuwepo kwa migawanyiko ya kimbari, kikabila, na kitaifa ambayo Paulo amesisitiza katika mst. 11-22? Tufanye nini kuhusu hili?
4. Kwa kulinganisha kanisa na ufalme, familia, na jengo, ni malengo na sifa gani Paulo anapendekeza kwamba kanisa linapaswa kuwa nazo au lifanye? Je, hilo linaweza kuathiri au kubadili jinsi gani tunavyoendesha kanisa letu?
5. Ni kwa jinsi gani kanisa linaweza kuonyesha upendo na kukubalika kwa kila mmoja wa washiriki wake na kusababisha kila mmoja wa washiriki wake kutumia karama zake na kustawi na hivyo kusababisha afya, nguvu, na ustawi wa kanisa kwa ujumla? Ni mabadiliko gani tunayohitaji kufanya ili hilo lifanyike?

F. 3:1-13—Siri ya umoja wa Mataifa na Wayahudi ndani ya Kristo

3:1-13: ¹ Kwa sababu hiyo mimi Paulo ni mfungwa wake Kristo Yesu kwa ajili yenu ninyi Mataifa — ² ikiwa mmesikia habari ya uwakili wa neema ya Mungu niliyopewa kwa ajili yenu; ³ ya kwamba kwa kufunuliwa nalijulishwa siri hiyo, kama nilivyotangulia kuandika kwa maneno machache. ⁴ Kwa hayo, myasomapo, mtaweza kuutambua ufahamu wangu katika siri yake Kristo. ⁵ Siri hiyo hawakujulishwa wanadamu katika vizazi vingine; kama walivyofunuliwa mitume wake watakatifu na manabii zamani hizi katika Roho; ⁶ ya kwamba Mataifa ni warithi pamoja nasi wa urithi mmoja, na wa mwili mmoja, na washiriki pamoja nasi wa ahadi yake iliyo katika Kristo Yesu kwa njia ya Injili; ⁷ Injili hiyo ambayo nalifanywa mhudumu wake, kwa kadiri ya kipawa cha neema ya Mungu niliyopewa kwa kadiri ya utendaji wa uweza wake. ⁸ Mimi, niliye mdogo kuliko yeye aliye mdogo wa watakatifu wote, nalipewa neema hii ya kuwahubiri Mataifa utajiri wake Kristo usiopimika; ⁹ na kuwaangaza watu wote wajue habari za madaraka ya siri hiyo, ambayo tangu zamani zote ilisitirika katika Mungu aliyeviumba vitu vyote; ¹⁰ ili sasa, kwa njia ya kanisa, hekima ya Mungu iliyo ya namna nyingi ijulikane na falme na mamlaka katika ulimwengu wa roho; ¹¹ kwa kadiri ya kusudi la milele alilolikusudia katika Kristo Yesu Bwana wetu. ¹² Katika yeye tunao ujasiri na uwezo wa kukaribia katika tumaini kwa njia ya kumwamini. ¹³ Basi naomba msikate tamaa kwa sababu ya dhiki zangu kwa ajili yenu, zilizo utukufu kwenu.

Katika **mst. 1**, Paulo anaanza kwa kusema, “*Kwa sababu hii.*” Anarudi kwenye wazo hilo katika **mst. 14**, “*Kwa sababu hiyo napiga magoti mbele ya Baba.*” Katika **mst. 2-13**, Paulo anajadili siri ya Kristo, ambayo

ni ukweli kwamba Mataifa ni kitu kimoja na Wayahudi kama viungo vya mwili wa Kristo na warithi wa ahadi, na huduma yake kwa Mataifa. Siri hiyo ya umoja wa Wayahudi na Mataifa ndiyo sababu anapiga magoti mbele ya Baba. Inashangaza, hata hivyo, katika muundo wake, **mst. 2-13** kwa kweli ni maoni marefu yaliyo kwenye mabano. Sehemu hii inasisitiza ukuu wa Kristo: umoja wa Wayahudi na Mataifa ni "siri ya Kristo" (**mst. 4, 6**); injili ni "utajiri wa Kristo usiopimika" (**mst. 8**); Kusudi la milele la Mungu "linatekelezwa katika Kristo" (**mst. 11**); tuna "ujasiri na ujasiri" tu kupitia imani katika Kristo (**mst. 12**).

Katika **mst. 1**, Paulo anajiita "mfungwa wa Kristo Yesu kwa ajili yenu ninyi Mataifa." Pengine aliandika waraka huu wakati wa kifungo chake huko Rumi. Utume wake kwa Mataifa ndio ulioleta kukamatwa kwake huko Yerusalemu (**Mdo 21:21, 28**) na hatimaye kuhamishwa hadi Rumi. Kujiita kwake "mfungwa wa Kristo Yesu" labda pia kunamaanisha kuwa yeye ni mtumishi/mtumwa/mfungwa wa Kristo.

Mstari wa 3-6 inabainisha "siri" ya umoja wa Mataifa na Wayahudi katika Kristo kupitia injili (ona pia **Kol 1:24-28; 4:3**). Paulo alipata ujuzi wa siri hii "kwa ufunuo" (**mst. 3**). Katika **2:13, 17** Paulo alikuwa amenukuu na kudokeza kwa Isaya kuhusu ukweli kwamba Mataifa wangejumuishwa katika watu wa Mungu. Katika **Rum 9:6-33**, Paulo ananukuu kwa kirefu kutoka katika AK ili kuthibitisha kwamba wito wa Mataifa ulikuwa sawa na unabii wa AK. Hata hivyo, "siri" ambayo Paulo alipewa kwa "ufunuo" na "ambayo katika vizazi vingine haikujulikana" ilikuwa kwamba Mataifa wangechukua nafasi ya usawa kamili na Wayahudi kama watu wa kweli wa Mungu. Kwa maneno mengine, kama Paulo anavyoonyesha katika **mst. 6**, na kama alivyoadili katika **2:11-22**, watu wa mataifa mengine hawafanywi kuwa kitu kimoja na Wayahudi kwa kuwa Wayahudi au kuwa kama Wayahudi. Badala yake, Wamataifa na Wayahudi wanakuwa "mtu mmoja mpya" (**Efe 2:15**) na "kiumbe kipya" (**2 Kor 5:17**) katika Kristo. **Mdo 15** na kitabu cha **Wagalatia** zaidi huonyesha hilo.

Katika **mst. 7-10** Paulo anazungumzia huduma yake mwenyewe. Anajiita "aliye mdogo kuliko watakatifu wote" (**mst. 8**). Vile vile, katika **1Kor 15:9** alijiita "mdogo wa mitume na asiyestahili kuitwa mtume," na katika **1 Tim 1:15-16** alijiita "mkuu" wa wenye dhambi. Sababu, bila shaka, ni kwamba alikuwa ameongoza mateso ya kanisa.

Umuhimu wa kanisa unaonyeshwa katika **mst. 10**, unaosema kwamba ni kupitia kanisa pekee, ndipo "hekima ya Mungu iliyo ya namna nyingi ipate kujulikana sasa . . . kwa falme na mamlaka katika ulimwengu wa roho." Shetani na pepo wachafu hawakuwa wamejua mpango wa Mungu wa wokovu, na kwa hiyo waliwashawishi watu wamsulubishe Kristo (**1 Kor 2:8**). Malaika wanatamani kutazama mambo ya injili (**1 Pet 1:10-12**), lakini ni sasa tu, kupitia kanisa, ndipo wanapokea ufahamu huo. Kwa hiyo, kanisa linahitaji kukumbuka kwamba ulimwengu na viumbe vya mbinguni vinazingatia yale ambayo kanisa linasema na kufanya (**mst. 10**). Inahitaji kukumbuka kwamba na yale ambayo limeagizwa na Mungu kufanya ni sehemu ya makusudi ya Mungu ya milele (**mst. 11**). Linapaswa kutenda kwa ujasiri na uhakika kwa sababu liko ndani ya Kristo (**mst. 12**). Na linapaswa kukumbuka kwamba dhiki na mateso yake yana maana na kusudi (**mst. 13**).

MASWALI YA MAJADILIANO

1. "Siri ya Kristo" ni nini?
2. Kwa nini Paulo alijiita "mdogo zaidi kati ya watakatifu"?
3. Je, Kristo anadhihirishwaje kama kiini?
4. Sehemu hii inafichua nini kuhusu kanisa?

G. 3:14-21—Ombi la Paulo kwa ajili ya kanisa

- **3:14-19:** ¹⁴ Kwa hiyo nampigia Baba magoti, ¹⁵ ambaye kwa jina lake ubaba wote wa mbinguni na wa duniani unaitwa, ¹⁶ awajalieni, kwa kadiri ya utajiri wa utukufu wake, kufanywa imara kwa nguvu, kwa kazi ya Roho wake katika utu wa ndani. ¹⁷ Kristo akae mioyoni mwenu kwa imani mkiwa na shina na msingi katika upendo; ¹⁸ ili mpate kufahamu pamoja na watakatifu wote jinsi ulivyo upana, na urefu, na kimo, na kina; ¹⁹ na kuujua upendo wake Kristo, upitao ufahamu kwa jinsi ulivyo mwingi, mpate kutimilika kwa utimilifu wote wa Mungu.

Katika **1:3-14** Paulo alisisitiza angalau mara 11 yale ambayo Mungu amefanya kwa ajili yetu yamefanywa "katika Kristo." Katika **1:18-19** Paulo tena aliwaelekeza waamini kwa Mungu, akiomba kwamba wajue "tumaini la mwito wake jinsi ulivyo utajiri wa utukufu wa urithi wake katika watakatifu jinsi ulivyo, na

ukuu wa ukuu wa uweza wake kwetu sisi ulivyo. wanaoamini.” Mamlaka na uwezo mkuu wa Kristo ulielezwa katika **1:20-23** ukuu wa Mungu, rehema, na upendo katika kutufufua kutoka kwa kifo hadi uzima mpya vilisisitizwa katika **2:1-10**. Kazi ya Kristo katika kuwaunganisha Wayahudi na Wamataifa na kuunda kanisa ilisisitizwa katika **2:11-3:6**. Sasa, katika maombi yake kwa ajili ya kanisa, Paulo analenga tena kwa Bwana—utukufu na upendo wake.

Maombi ya Paulo kwa kanisa katika **mst. 14-19** inaweza kuonekana kama ufuatiliaji au mwendelezo wa maombi yake kwa ajili ya kanisa katika **1:15-19a**. Kwa kweli, vifungu vyote viwili vinaanza na *“Kwa sababu hii.”* Maombi yake yanajenga hatua kwa hatua kwenye hitimisho tukufu: (1) **mst. 16**—kwamba *“tuimarishwe kwa nguvu, kwa Roho wake katika utu wa ndani”*; (2) **mst. 17a**—ili *“Kristo akae mioyoni mwenu kwa imani”*; (3) **mst. 17b-19a**—ili *“wewe . . . uweze kuwa na uwezo wa kuelewa. . . na kuujua upendo wa Kristo upitao maarifa”*; (4) **mst. 19b**—ili *“mjazwe hata utimilifu wote wa Mungu.”*⁷

Tunaona Utatu katika **mst. 14-17** na ukamilifu wa kile Mungu anacho kwa wale walio wake. **Mstari wa 15** unaweka wazi kwamba kila aina ya kiumbe mbinguni na duniani, na kila familia, kabila, na mbari ya wanadamu wametoka kwa Mungu. Hili linapatana na ukweli kwamba Kristo amewakomboa watu kutoka katika *“kila kabila na lugha na jamaa na taifa”* katika ulimwengu (**Ufu 5:9; 7:9**). Ingawa watu wengi huomba ili wapate ulinzi na msaada kwa ajili ya matatizo na hali zao za kimwili, Paulo hatilii mkazo jambo hilo. Badala yake, anaomba kwamba kanisa liimarishwe *“katika utu wa ndani”* (**mst. 16**), kwamba kanisa *“liweke mizizi na kuwekwa msingi katika upendo”* (**mst. 17**), kwamba *“lijue upendo wa Kristo unaopita njia nyingi zaidi. ujuzi”* (**mst. 19**), na kwamba *“litajazwa hata utimilifu wote wa Mungu”* (**mst. 19**). Yaelekea ikiwa Wakristo leo wangeomba kwa njia hii na kupata utimilifu huo wa ndani, mahangaiko yetu kuhusu matatizo na hali zetu za kimwili yangepungua katika umuhimu.

Asili isiyo kifani ya upendo wa Kristo imeonyeshwa katika **mst. 17b-19a**. Kwanza, tunapaswa *“kuwekwa shina na msingi katika upendo”* (**mstari 17b**). Kisha, kwa msingi huo, anaomba kwamba tuweze *“kufahamu”* (**mst. 18**) na *“kujua”* (**mst. 19a**) *“upendo wa Kristo unaopita ujuzi”* (**mst. 19a**). *“Kuelewa”* huonyesha kufahamu au kutambua jambo fulani, ambapo *“kujua”* huonyesha ujuzi wa uzoefu zaidi (Hodge 1994: 189 [*“maarifa yaliyounganishwa na hisia zinazofaa, yanaweza kujumuishwa”*]). Ukweli kwamba upendo wa Kristo *“hupita ujuzi”* unaonyeshwa katika **mst. 18** ambapo Paulo anaomba ili tuweze kuelewa *“upana na urefu na kimo na kina”* cha upendo huo ni nini. Maneno haya ya anga yanaonyesha kutokuwa na mwisho. Upana wadokeza kwamba upendo wa Kristo unaenea kwa watu na mataifa yote, pamoja na Wayahudi na Wasio Wayahudi ambao walikuwa maadui. Urefu unaonyesha kwamba upendo wake unaenea kwa vizazi vyote, ukiwa umepangwa tangu kabla ya kuwekwa misingi ya ulimwengu, kutoka milele hadi milele. Urefu unadokeza kwamba ni zaidi ya uwezo wa mwanadamu kufikia yeye mwenyewe na kwamba, kwa hiyo, hakuna mtu awezaye kutuondoa kutoka humo, kwa kuwa upendo huo hutuketisha kwenye kiti cha enzi pamoja na Kristo. Kina kinadokeza kwamba kina kina kirefu sana ambacho hakiwezi kuisha, kwani kinashinda hata kina kirefu cha dhambi (yaani, Kristo wetu anayeu, ambaye yeye mwenyewe alishuka kuzimu kulipa gharama ambayo tungelazimika kulipa). Haya yote kwa pamoja yanaashiria ukamilifu usio na kikomo wa upendo wa Kristo na usalama wetu kamili ndani yake. Ombi la mwisho la Paulo katika **mst 19** ni kwamba *“tujazwe hata utimilifu wote wa Mungu.”* Hii inatazamia mjadala wake katika **4:11-13** juu ya wito wa viongozi wa kanisa, ambao wanapaswa kuwatayarisha watakatifu *“hata na sisi sote tutakapoufikia umoja wa imani na kumfahamu sana Mwana wa Mungu, hata kuwa mtu mkamilifu. , hata kufika kwenye cheo cha kimo ambacho ni cha utimilifu wa Kristo”* (**4:13**).

- **3:20-21:**²⁰ *Basi atukuzwe yeye awezaye kufanya mambo ya ajabu mno kuliko yote tuyaombayo au tuyawazayo, kwa kadiri ya nguvu itendayo kazi ndani yetu;*²¹ *naam, atukuzwe katika Kanisa na katika Kristo Yesu hata vizazi vyote vya milele na milele. Amina.*

Hitimisho la maombi ya Paulo kwa kanisa ni doksolojia (wimbo au kauli ya kumsifu na kumtukuza Mungu). Inaleta mwisho wa nusu ya kwanza ya kitabu. Kwa kweli, kinafanyiza sehemu kuu ya kiroho ya kitabu

⁷ Kila kifungu katika ile sala kinaanza na neno la Kiyunani *hina*, ambalo kwa kawaida hutafsiriwa kwa hivyo ua hivyo na inaonyesha *“kwa kusudi la”* au *“ili kwamba”* (Zodhiates 1993: *hina*, 774). Nimepigia mstari maneno *“kwa hivyo”* katika kifungu hapo juu kukuonyesha mahali ambapo *hina* ipo. Ingawaje tafsiri ambayo tunaitumia ina neno *“na”* mwanzoni mwa **mst. 17b**, ambayo inadokeza kwamba kuimarishwa kwetu katika utu wa ndani kuna makusudi mawili ya kukaa kwa Kristo ndani ya mioyo yetu kwa njia ya imani *na* kuwa na msingi na mizizi katika upendo, neno *“na”* haliko katika Kiyunani cha asili. Kwa hiyo, sisi kuwa na mizizi na msingi katika upendo inapaswa kuonekana kama matokeo ya Kristo kukaa ndani ya mioyo yetu kwa njia ya imani. Ni kule kuwa na mizizi kwetu na msingi katika upendo kwa sababu Kristo anakaa ndani ya mioyo yetu kwa njia ya Imani kunakotuwzesha kufahamu na kujua upendo wa Kristo unaopita maarifa

kizima, kwa kuwa sehemu iliyobaki ya kitabu hicho hukazia utendaji wenye kutumika kwa maisha ya Wakristo. Doksolojia hii inadhihirisha imani kamili ya Paulo kwa Mungu: Mungu aweza kufanya mambo ya ajabu zaidi kuliko yote tuyaombayo; ana uwezo wa kufanya mambo mengi zaidi kuliko yote tunayofikiri. Hakuna mipaka juu ya kile anachoweza kufanya. Kwa hiyo, utukufu wote ni wake pekee milele na milele.

Inashangaza, katika **mst. 21** kanisa limetajwa kabla ya Kristo. Hili linapatana na jukumu kuu la kanisa ambalo Paulo alitaja katika **3:10**. Pia inaonyesha umoja kati ya mwili na Kristo. Kristo mwenyewe alionyesha umoja huu kati yake na kanisa katika **Mdo 9:4** aliposema, “*Sauli, Sauli, mbona waniudhi?*” Mafundisho hayo yanapaswa kutufanya tushangae kwa nini hatumwoni Mungu kwa ukawaida “*akifanya kwa wingi zaidi kuliko yote tunayoomba au kufikiri.*” Labda hatuoni mambo haya kwa sababu hali ya kanisa ambalo Paulo aliliombea katika **mst. 16-19**—nguvu katika “utu wa ndani” kupitia Roho Mtakatifu, kuwa na mizizi na msingi katika upendo, ufahamu wa kina wa upendo mkuu wa Kristo, na kujazwa na utimilifu wa Mungu—siyo hali ambayo wengi wetu tunajikuta leo.

MASWALI YA MAJADILIANO

1. Weka maombi ya Paulo katika 1:15-19a pamoja na maombi yake katika 3:14-19.

- Je, ni jambo gani la muhimu zaidi kwake katika kujali kwake kanisa?
- Je, tunaweza kufanya nini ili kusaidia maombi yake kutimizwa katika maisha yetu wenyewe na kanisani?

2. Katika mst. 16 Paulo anaomba kwamba tuimarishwe katika “mtu wa ndani”. Yeye haombi kwa ajili ya ulinzi wetu wa nje, wa kimwili.

- Unafikiri ni kwa nini?
- Je, lengo la maombi ya Paulo ni tofauti na lengo la maombi yetu mengi kwa Mungu? Ikiwa ndivyo, unadhani tungepata matokeo gani ikiwa maombi yetu yangepatana zaidi na ya Paulo

3. Mistari 17-19 Paulo anasisitiza ukamilifu wa upendo wa Kristo.

- Kwa nini tunahitaji kukumbushwa juu ya hili na kuwa na mizizi na msingi ndani yake?
- Je, kuna njia za kimatendo tunaweza kuelewa na kujua upendo wa Kristo kwa undani zaidi?
- Ikiwa tulielewa na kujua upendo wa Kristo kwa undani zaidi, ni jinsi gani hii inaweza kuathiri maisha yetu?

4. Katika mst. 20-21 Paulo anakazia kwamba Mungu anaweza kufanya mambo mengi zaidi kuliko yote tunayoomba au hata kufikiria.

- Unafikiri kwa nini anasisitiza hili?
- Je, unamwona Mungu akifanya mambo kama haya katika maisha yako na kanisa lako? Ikiwa sivyo, kwa nini sivyo, na tunaweza kufanya nini kuhusu hili?

H. 4:1-16—Kanisa linapaswa kuonyesha umoja na ukomavu

Sura ya 4 inaashiria mwanzo wa sehemu mpya ya kitabu na inasonga kutoka kuisisitiza mafundisho hadi kuisisitiza matumizi. Kauli katika **mst. 1**, “*enendeni katika namna inavyoustahili wito mlioitiwa,*” ndiyo mada si ya sura hii tu bali ya sehemu yote ya kitabu.

- **4:1-6:** ¹ Kwa hiyo nawasihi, mimi niliye mfungwa katika Bwana, mwenende kama inavyoustahili wito wenu mlioitiwa; ² kwa unyenyekevu wote na upole, kwa uvumilivu, mkichukuliana katika upendo; ³ na kujitahidi kuuhifadhi umoja wa Roho katika kifungo cha amani. ⁴ Mwili mmoja, na Roho mmoja, kama na mlivyoitwa katika tumaini moja la wito wenu. ⁵ Bwana mmoja, imani moja, ubatizo mmoja. ⁶ Mungu

mmoja, naye ni Baba wa wote, aliye juu ya yote na katika yote na ndani ya yote.

Sisi sote tunasihwa “*kuenenda katika namna inavyostahili wito mlioitiwa*” (**mst. 1**). Kila Mkristo binafsi ana wito wake maalum wa kufanya “*kazi njema ambazo Mungu alitangulia kuzitayarisha ili tuenende nazo*” (**Efe 2:10**). Kila mmoja ameitwa kwa wito wake maalum; kila mmoja amepewa karama zake za kiroho, sawasawa na mapenzi ya Roho Mtakatifu (**1 Kor 12:11**); Wakristo wengine wameitwa kuwa waseja, wengine kuolewa, n.k. Hata hivyo, Wakristo wote wameitwa kuwa “*watakatifu na wasio na lawama mbele zake*” (**Efe 1:4**) na kuwa na “*mzizi na msingi katika upendo*” (**Efe 3:17**). Katika **mst. 2-3**, Paulo anaeleza jinsi ya “*kuenenda kwa namna iustahiliyo*” mwito wetu, yaani, “*kwa unyenyekevu wote na upole, kwa saburi, tukichukulia katika upendo, tukijitahidi kuuhifadhi umoja wa Roho katika kifungo cha amani*” (ona pia **Gal 5:22-25**). Lengo la **mst. 2** ni maisha yetu binafsi; **mst. 3** inaangazia maisha yetu ya ushirika kama kanisa. Unyenyekevu na upole vinapaswa kufuata kwa kawaida ikiwa tunatambua kweli ukweli kwamba tumeinuliwa isivyostahili kutoka katika hali ya kifo cha kiroho hadi uzima mpya na wa milele (**Efe 2:1-6**).

Uvumilivu na kustahimiliana katika upendo vinapaswa kufuata kwa kawaida ni kwamba sisi ni kweli “*tuna mizizi na msingi katika upendo*” (**Efe 3:17**). Uvumilivu na kuvumiliana katika upendo si lazima iwe rahisi. A. Skevington Wood anaonyesha kwamba hii “ni tabia ya Mungu mwenyewe. Inaweza kumaanisha uthabiti katika kustahimili mateso lakini mara nyingi zaidi katika AJ inaeleza kutokuwa tayari kulipiza kisasi makosa. Inapaswa kuonyeshwa kwa Wakristo wengine na kwa kila mtu mwingine (Rum 12:10, 18). Uvumilivu unaonyeshwa katika ustahimilivu wa upendo (Kol 3:18). Kumstahimili mwingine (kihalisi, ‘kumshikilia’) ni kustahimili kasoro zake na ujinga wake, tukijua kwamba tuna yetu wenyewe.” (Wood 1978: 55)

“*Umoja wa Roho*” ni umoja ambao Roho Mtakatifu ndiye mwandishi wake. Misingi ya umoja na amani ya Kikristo imewekwa wazi katika **mst. 4-6**: mwili mmoja; Roho mmoja; tumaini moja; Bwana mmoja; imani moja; ubatizo mmoja; na Mungu mmoja Baba aliye juu ya yote na katika yote na ndani ya yote. Katika mistari hii tunaona tena Utatu. Muktadha wa “*juu ya yote na katika yote na ndani ya yote*” (**mst. 6**) ni kanisa, si ubinadamu kwa ujumla au uumbaji kwa ujumla. Kila moja ya misingi ya umoja na amani katika **mst. 4-6** ni ya ulimwengu wote na inatumika kwa washiriki wote wa kanisa la ulimwengu wote.

Hii inaonekana katika “ubatizo mmoja,” ambao ni kwa njia ya “Roho mmoja,” unaowaunganisha watu wote katika Kristo, bila kujali asili yao ya kabila, kijamii, au jinsia (ona **1 Kor 12:13; Gal 3:27-28**). Haya ndiyo mambo ya msingi; tofauti za kimadhehebu zinapaswa kuonekana kama sekondari. Misingi hii ya ulimwengu ya umoja na amani ya Kikristo, kwa hiyo, inapaswa kutumika kama msingi kwa makanisa mbalimbali ya mtaa kufanya kazi pamoja ili kushughulikia mahitaji na matatizo ya kawaida katika jumuiya zao.

- **4:7-10:** ⁷ *Lakini kila mmoja wetu alipewa neema kwa kadiri ya kipimo cha kipawa chake Kristo.* ⁸ *Hivyo husema, “ALIPOPAA JUU ALITEKA MATEKA, AKAWAPA WANADAMU VIPAWA.* ⁹ *(Basi neno hilo, Alipaa, maana yake nini kama siyo kusema kwamba yeye naye alishuka mpaka pande zilizo chini za nchi?* ¹⁰ *Naye aliyeshuka ndiye yeye aliyepaa juu sana kupita mbingu zote, ili avijaze vitu vyote.)*

Paulo amekuwa akizungumza kuhusu kanisa kwa ujumla wake; sasa anamgeukia “*kila mmoja wetu*” kibinafsi anayeunda kanisa. “Neema” anayoizungumzia katika **mst. 7** ni ile neema inayotuwezesha au kutupa nguvu “*kuenenda kama inavyostahili wito mlioitiwa*” (**4:1**), kama ilivyokuwa pia katika **3:2, 7-8**. Hivyo, neema anayotupa hutuwezesha au kutupa nguvu kutekeleza karama maalum za kiroho (k.m., **1 Kor 12:7-10**) na huduma (k.m., **Efe 4:11**) anazotupa. Hilo linaonyeshwa na muktadha, hasa yale yanayofuata katika **mst. 11-16**, lakini pia kwa neno “Lakini” (Kiyunani = *de*) ambalo, ingawa kwa kawaida hutafsiriwa kama “lakini,” mara nyingi huashiria mpito, mwendelezo, au maelezo ya kile ambacho kimetangulia (ona Zodiates 1993: *de*, 399). “Zawadi” ya mwisho ya Kristo (**mst. 7**) ni wokovu wetu, ambao unaonyeshwa kwa kupokea kwetu Roho Mtakatifu (ona **Yoh 7:38-39; Mdo 2:33; Gal 3:14**). Ni Roho Mtakatifu ambaye, kwa upande wake, anatupa karama maalum za kiroho tulizo nazo (**1 Kor 12:11**). Tunatarajiwa kutumia zawadi ambazo ametupatia. Tusipofanya hivyo, inaonyesha kwamba kwa kweli hatuamini kwamba ametupa zawadi yoyote. kwa ufupi, matumizi au kutotumia kwetu karama alizotupatia huonyesha imani yetu katika, utiifu, na kumwabudu Mungu mwenyewe.

Paulo anathibitisha kauli yake kuhusu Kristo kutupatia kipawa cha neema yake kwa kunukuu kutoka **Zab 68:18**. Kwa hiyo anasema kwamba **Zaburi 68** ilikuwa unabii wa Kristo na kile ambacho angefanya, na kwamba umetimizwa na Kristo kwa kutupa neema yake. Kama Joshua Greever anavyoonyesha, “dhamira ya Zaburi 68 ni kwamba Mungu anapigana na kushinda vita vya watu wake ili akae na watu wake kama mfalme” (Greever 2020: 257). Katika zaburi yote kuna kielelezo cha ushindi=>kupaa=>zawadi za hekalu (Greever 2020: 259). Katika nukuu yake ya zaburi hiyo, Paulo alibadili maneno ya zaburi ya “*zawadi zilizopokelewa kati ya*

wanadamu” na “*kuwapa wanadamu vipawa.*” Hii kwa hakika inaafikiana na Targum ya Kiaramu (kifafanuzi cha maandishi ya Agano la Kale) na Peshitta ya Kisiria (tafsiri ya awali ya AK, na baadaye AJ, katika Kisiria). Pia inaafikiana na muktadha na “mwelekeo wa jumla wa kitheolojia wa zaburi” (Thielman 2007: 823). Zaburi inamtaja Mungu pekee, lakini ni mfano wa Kristo na inaelekeza mbele kwenye utimizo wa eskatolojia. Katika zaburi hiyo, Mungu ndiye mshindi aliyepaa juu (**Zab 68:18**) na kupokea vipawa miongoni mwa wanadamu ili tu kuwamiminia watu wake vipawa vya ushindi juu ya adui zake (**Zab 68:1-2, 21-23, 30**), furaha (**Zab 68:3**), familia mpya na makao (**Zab 68:5-6**), ufanisi (**Zab 68:6, 9-10**), ulinzi (**Zab 68:13**), wokovu (**Zab 68:19**), kuepuka kifo (**Zab 68:20**), nguvu na uwezo (**Zab 68:35**). Kama katika zaburi, Kristo amepaa hadi mahali pa juu kabisa pa mbinguni (**Efe 1:20-23**), ni mshindi wa adui zake wote (k.m., dhambi, Shetani, na mauti), na “anayeongoza mateka kwa ushindi, na kulemewa na mizigo nyara ambazo huwagawia wafuasi wake” (Hodge 1994: 213-14).⁸ Joshua Greever anamalizia, “Kwa kuwa Paulo anasisitiza katika Waefeso juu ya ushindi na kupaa kwa Kristo juu ya falme na mamlaka na pia ujenzi wa Kristo wa hekalu la eskatolojia ndani yake kwa njia ya neno lake lenye nguvu, Zaburi 68:18 ilitoa dirisha linalofaa ambalo Paulo angeweza kwa namna nzuri kutumia mfumo wa kielelezo wa zaburi nzima kwa Kristo na watu wake katika Waefeso 4:7-16” (Greever 2020: 279).

Katika **mst. 9-10**, kupaa kwa Yesu kwa wazi kunarejelea kupaa kwake kurudi kwa Baba baada ya kufufuka kwake (ona **Luka 24:51; Mdo 1:9**). Kuna utata kuhusu kile ambacho asili yake inarejelea. Maneno “alipanda” na “alishuka” yapo katika hali ya wakati mmoja na umbo lile lile la maneno. Kwa hivyo, tafsiri ya hapo juu (“*ilikuwa imeshuka*”) sio sahihi. Zaidi ya hayo, ingawa tafsiri fulani husema kwamba Yesu “wa kwanza” alishuka, neno “wa kwanza” halimo katika maandiko ya kale zaidi. Maoni makuu ni kwamba “kushuka” kwa Yesu katika “*pande za chini za dunia*” kunarejelea: (1) dunia yenyewe (iliyo “chini” kwa kulinganishwa na mbingu alikotoka, ona **Isa 44:23**), yaani, marejeleo ni juu ya kufanyika kwake mwili, na kuwafanya mateka wake kundi kubwa la mateka inarejelea kwa kutuongoza kutoka katika utumwa wetu wa dhambi (ona pia **Zab 139:15** ambapo “*kilindi cha dunia*” ni jina la kishairi la tumbo); (2) ukweli kwamba alipatwa na kifo chenyewe na hivyo kushuka chini kwenye vilindi vya dunia (ona **Zab 63:10; 69:15; Ezek 32:24; Yona 2:6; Rum 10:7; Flp 2:8**); (3) kutangaza kwake injili kwa wale walio kuzimu baada ya kifo chake (ona **1 Pet 3:19; 4:6**); (4) “kushuka” kwake kurudi duniani katika umbo la Roho Mtakatifu siku ya Pentekoste.

Chaguzi mbili za kwanza pengine ndizo bora zaidi (chaguo la 2, kifo cha Yesu, kinaweza kuonekana kama kipengele cha chaguo 1, kufanyika kwake mwili). Sababu ni kwamba **mst. 9-10** ni ufafanuzi wa **mst. 8**. Kushuka kwa Yesu kuzimu ni jambo geni kabisa kwa maana ya **Zaburi 68**, ambayo Paulo alikuwa amenukuu katika **mst. 8** na ambayo anazungumzia. Kwa hivyo, chaguo la 3 labda sio sahihi. Zaidi ya hayo, katika **mst. 9-10**, dunia na mbingu zimewekwa kwa kupingana. Upinzani huohuo ulikuwa umeelezwa na Paulo katika **Efe 1:20** na na Yesu katika vifungu kama vile **Yoh 3:13; 6:38; 8:14, 23; 16:28**. Kwa hivyo, chaguo la 4, ambalo halijumuishi upinzani wa mbingu na ardhi, labda sio sahihi. Katika **mst. 10**, kupaa kwake “*juu ya mbingu zote, ili ajaze vitu vyote,*” kunarejelea kujaza vitu vyote, yaani, mbinguni na duniani, kwa kuwapo kwake na nguvu zake. Hiyo ni kwa mujibu wa **Efe 1:20-23** (ona pia **Math 28:18; Flp 2:9-11**).

- **4:11-16:** ¹¹ *Naye alitoa wengine kuwa mitume, na wengine kuwa manabii; na wengine kuwa wainjilisti na wengine kuwa wachungaji na waalimu;* ¹² *kwa kusudi la kuwakamilisha watakatifu, hata kazi ya huduma itendeke, hata mwili wa Kristo ujengwe;* ¹³ *hata na sisi sote tutakapoufikia umoja wa imani na kumfahamu sana Mwana wa Mungu, hata kuwa mtu mkamilifu, hata kufika kwenye cheo cha kimo cha utimilifu wa Kristo;* ¹⁴ *ili tusiwe tena watoto wachanga, tukitupwa huku na huku, na kuchukuliwa na kila upepo wa elimu, kwa hila ya watu, kwa ujanja, tukizifuata njia za udanganyifu.* ¹⁵ *Lakini tuishike kweli katika upendo na kukua hata tumfikie yeye katika yote, yeye aliye kichwa, Kristo.* ¹⁶ *Katika yeye mwili wote ukiungamanishwa na kushikanishwa kwa msaada wa kila kiungo, kwa kadiri ya utendaji wa kila sehemu moja moja, huukuza mwili upate kujijenga wenyewe katika upendo.*

Uongozi wa kanisa unapaswa kuwa *hai* na unajali *wajibu* wa viongozi, si nafasi yake. Utume na madhumuni ya kanisa hupatikana katika kuwatayarisha watakatifu kwa ajili ya kazi ya huduma kwa maneno mengine, kuzalisha wanafunzi waliokomaa ambao watatumikia wengine kwa bidii. Kuhusiana na mitume, manabii, wainjilisti, wachungaji na walimu waliotajwa katika **mst. 11**, asili na kazi ya mitume tayari

⁸ Watu wengine hutafsiri kauli “*aliteka mateka*” kwamba hairejelei maadui wa Kristo, bali kwa watu wake Kristo. Mtazamo ule wa awali unakubaliana na muktadha wa ile zaburi na vifungu vinavyofanana nayo vya AJ kama **Luka 11:21-22; Kol 2:15; Ebr 2:14-15**. Hata hivyo, ni kweli pia kwamba, tulipokuwa maadui wake, Kristo alikufa kwa ajili yetu, alitukomboza kutoka katika utumwa wa dhambi, Shetani, na mauti kwa hiyo sasa tu “mateka” wake (ona **Luka 4:18; 2 Kor 10:5; 2 Tim 2:26**).

imejadiliwa katika **1:1-2**, hapo juu. Kanisa linahitaji kuwajaribu watu wanaojiita mitume—kwa mafundisho yao na mtindo wao wa maisha—ili kubaini kama wao ni mitume wa kweli au wa uwongo (**1 Yoh 4:1-6**; ona pia **2 Kor 11:3-4, 13; Ufu 2:2**; na majadiliano katika n.1, hapo juu).

Kuna kufanana kati ya manabii na mitume, yaani, kulikuwa na manabii wa msingi (**Efe 2:20**), na kuna wale Grudem anawaita manabii wa makutano (Grudem 1994: 1055; ona **Mdo 21:9; Rum 12:6; 1 Kor 11:5; 12:28-29; 14:29-33, 37-38; 1 Thes 5:19-21; 1 Tim 4:14**). Ingawa kumekuwa na mzozo kuhusu asili ya manabii na unabii wa kisasa (ona Grudem 1994: 1049; Hodge 1993: 388-89; Kell 2006: 11-13), unabii katika Maandiko yote kwa kawaida ni maalum na wenye kusudi (Kell 2006: 46). Kusudi la unabii linaelezwa katika **1 Kor 14:3** ambayo inasema kwamba “*mtu anayetabiri husema na watu kwa ajili ya kujenga na kutia moyo na faraja*” (ona pia **Mdo 15:32** ambayo inasema kwamba Yuda na Sila, ambao walikuwa manabii, “*waliwatia moyo [au kuwahimiza] na kuwatia nguvu ndugu*”; na **1 Kor 14:31** [“*Maana nyote mwaweza kuhutubu mmojammoja, ili wote wapate kujifunza, na wote wa kutiwa moyo*”]). Labda ufafanuzi bora zaidi wa nabii wa kisasa na unabii wa kisasa umetolewa na Charles Hodge: Karama ambayo Paulo anazungumzia hapa, kwa hiyo, sio idara ya kutabiri matukio ya baadaye, lakini ile ya msukumo wa mara kwa mara, unaoongoza mpokeaji kutoa kama kinywa cha Mungu, mawasiliano hasa ambayo alikuwa amepokea, kama yamekusudiwa kwa mafundisho, maongozi, au faraja. (Hodge 1993: 389-90; ona pia Kell 2006: 53 [manabii ni wajumbe wanaopokea kweli zilizovuviwa kutoka kwa Mungu kwa manufaa ya wale wanaosikia]; Grudem 1994: 1057-58 [unabii hutokea wakati ufunuo kutoka kwa Mungu unaripotiwa katika manabii wanamiliki maneno (ya kibinadamu tu). . . . Mtu asipopokea ufunuo wenyewe kutoka kwa Mungu, hakuna unabii]).

Labda ili kuwakatisha tamaa watu wasijitangaze kuwa manabii ili kuwa na udhibiti usiofaa juu ya watu (au kuchukua pesa zao), AJ linaonya mara kwa mara dhidi ya manabii wa uongo (**Math 7:15; 24:11; Marko 13:22; Luka 6:26; Mdo 13:6; 2 Pet 2:1; 1 Yoh 2:18; 4:1; Ufu 2:20**). Biblia inaonyesha kwamba uvuvio wa manabii ulikuwa wa mara kwa mara na wa muda mfupi (Hodge 1993: 389) na inasema kwamba nabii na ujumbe wake wa kinabii *atahukumiwa* na kusanyiko (**1 Kor 14:29-33; 1 Thes 5:20-21; 1 Yoh 4:1**).⁹

Mwinjilisti ni yule anayejulisha injili, hasa pale ambapo haikuwa imejulikana hapo awali. Neno mwinjilisti linatokana na neno la Kiyunani la “injili” (yaani, *evangelion*). Kueneza injili kujulikana kwa injili kunamaanisha zaidi ya kutangaza tu Yesu ni nani, kwamba alikufa kwa ajili ya dhambi na kufufuka kutoka kwa wafu, na kwamba watu wanahitaji kutubu na kumgeukia kama Mwokozi na Bwana. Injili imeundwa kuathiri maeneo yote ya maisha. Kwa hiyo, Kongamano la Lausanne kuhusu Uinjilishaji Ulimwenguni lilifafanua uinjilisti kwa njia hii: Kueneza injili ni kueneza habari njema kwamba Yesu Kristo alikufa kwa ajili ya dhambi zetu na alifufuliwa kutoka kwa wafu kulingana na Maandiko, na kwamba akiwa Bwana anayetawala sasa anatoa msamaha wa dhambi na karama za ukombozi za Roho kwa wote wanaotubu na kuamini. Uwepo wetu wa Kikristo ulimwenguni ni wa lazima kwa uinjilisti, na ndivyo aina hiyo ya mazungumzo ambayo kusudi lake ni kusikiliza kwa umakini ili kuelewa. Lakini uinjilisti wenyewe ni tangazo la Kristo wa kihistoria, wa Kibiblia kuwa Mwokozi na Bwana, kwa nia ya kuwashawishi watu waje kwake binafsi na hivyo kupatanishwa na Mungu. Katika kutoa mwaliko wa injili hatuna uhuru wa kuficha gharama ya uanafunzi. Yesu bado anawaita wote ambao wangemfuata kujikana wenyewe, kuchukua msalaba wao, na kujitambulisha wenyewe na jumuiya yake mpya. Matokeo ya uinjilisti ni pamoja na utii kwa Kristo, kuingizwa katika Kanisa lake na huduma inayowajibika ulimwenguni.” (Lausanne 1974: n.p.) Watu wengi wanaojiita wainjilisti wana uwepo mdogo duniani, hawazungumzi au kusikiliza kwa makini ili kuelewa, kuficha gharama ya ufuasi, na hawawaita watu kujikana wenyewe, kuchukua msalaba wao; na kujitambulisha na jumuiya yake mpya. Uinjilisti kama huo ni kinyume na jinsi Kristo mwenyewe alivyotangaza injili: alisisitiza kuhesabu gharama na kujitolea kwa nia moja kwake mwenyewe (ona **Math 10:37-39; 16:24-25; Marko 8:34-35; Luka 9:23 -24; 14:26-33**).

Neno mchungaji linaonekana mara moja tu katika Agano Jipya, katika **Efe 4:11** inayosema, “*Naye alitoa wengine kuwa mitume, na wengine kuwa manabii, na wengine kuwa wainjilisti na wengine kuwa wachungaji na waalimu.*” Grudem anabainisha kwamba mstari huo pengine ungetafsiriwa vyema kama wachungaji-walimu (kundi moja) badala ya wachungaji na walimu (akipendekeza makundi mawili) kwa sababu ya ujenzi wa Kiyunani (Grudem 1994: 913). Hasa, kila kundi lililotajwa katika Aya linatanguliwa na baadhi kama, lakini hakuna kama walimu waliotangulia; badala yake, wachungaji na walimu wanawekwa katika kundi moja. Zaidi ya hayo, wachungaji na walimu wana kiarifu kimoja mbele ya nomino mbili zilizounganishwa na *kai* (na), muundo ambao daima katika Kiyunani unaonyesha kwamba nomino hizo mbili zinatazamwa na mwandishi kuwa zimeunganishwa kwa namna fulani (Grudem 1994: 913n.13). Grudem anamalizia, Kuhusiana na mafundisho anapendekeza kwamba wachungaji hawa walikuwa baadhi (au labda wote) wazee walifanya kazi

⁹ Swala la kuwapima wale ambao wanadai kuwa manabii, pamoja na hitaji la upimaji huo, kipimo cha kuhukumu, na jinsi ya kushughulika na manabii wa uongo inajadiliwa kwa kina katika Menn 2021b: 40-41.

ya kufundisha, kwani sifa moja kati ya sifa za mzee ni kwamba angeweza kufundisha (1 Tim. 3:2). (Grudem 1994: 913).

Mchungaji-mwalimu ana majukumu mengi. Ni lazima ahubiri, afundishe, ahusike katika usimamizi wa kanisa na sakramenti, nidhamu, ushauri, kutembelea wagonjwa, kuwafariji waliofiwa, kufanya sherehe za ndoa na mazishi, na wingi wa kazi nyinginezo. Wito huu wenye sura nyingi unaonyeshwa na neno la Kiyunani la mchungaji (*poimēn*) lililotumiwa katika **Efe 4:11**. *Poimēn* kwa kawaida hutafsiriwa kama "mchungaji." Namna ya kimatamshi ya *poimēn* (*poimainō*) inatumika kwa wazee katika **Mdo 20:28** ("*lichungeni kanisa la Mungu*") na **1 Pet 5:2** ("*lichungeni kundi la Mungu*"). Haya yote yanapendekeza kwamba, katika AJ, mchungaji ni sawa na mzee." Yesu ndiye mchungaji mkuu. Akasema, "*Mimi ndimi mchungaji mwema; mchungaji mwema huutoa uhai wake kwa ajili ya kondoo. . . . Kondoo wangu huisikia sauti yangu, nami nawajua, nao hunifuata.*" (**Yoh 10:11, 27**) Kama Yesu, mchungaji anapaswa kujua kutaniko lake ni lazima atumie wakati pamoja nao; yeye ni mtumishi wao, akiutoa uhai wake kwa ajili yao, wala si ubwana juu yao (ona **Math 20:25-28; Marko 10:42-45; Yoh 13:5-15**).

Makanisa mengi yanaendeshwa kwa namna kwamba mchungaji ndiye anayesimamia kila kitu yeye ndiye mwenye mamlaka kuu na kuamua nini kifanyike na kisichoweza kufanywa. Watu hawana budi kuja na kuabudu siku za Jumapili. Mfano kama huo wa kufanya kanisa sio wa kibiblia. Neno kuu la Kiyunani kwa ajili ya huduma katika AJ ni *diakonia* linalomaanisha huduma (ona **Mdo 1:17, 25; 6:4; 12:25; 20:24; 21:19; Rum 11:13; 12:7; 1 Kor 16:15; 2 Kor 4:1; 6:3; 8:4; 9:1; Efe 4:12; Kol 4:17; 1 Tim 1:12; 2 Tim 4:5, 11**). Maneno makuu ya Kiyunani katika Agano Jipya kwa wahudumu ni *diakonos*, ambayo ina maana ya mtumishi (ona **Math 23:11; Marko 9:35; 10:43; Yoh 12:26; Rum 16:1; 1 Kor 3:5; 2 Kor 3:6; 6:4; Efe 3:7; 6:21; Kol 1:7, 23, 25; 4:7; 1 Thes 3:2; 1 Tim 4:6**), na *doulos*, ambayo ina maana ya mtumwa (ona **Math 24:45, 46, 48, 50; 25:14, 19, 21, 23, 26, 30; Marko 10:44; Luka 17:10; Yoh 13:16; 15:20; Mdo 2:18; 4:29; Rum 1:1; 2 Kor 4:5; Gal 1:10; Efe 6:6; Flp 1:12; Tim 2:24; Tito 1:1; Yak 1:1; 1 Pet 2:16; 2 Pet 1:1; Yuda 1:1; Ufu 1:1**). Umuhimu wa maneno haya kwa viongozi katika kanisa ni mambo mawili: (1) AJ linaepuka hasa kutoa vyeo kwa viongozi wa kanisa vinavyomaanisha uwezo, utu, na utendaji wa kazi za ukuhani; (2) Kristo alisisitiza kwamba viongozi wa kanisa, kutia ndani mitume wake mwenyewe, walipaswa kuutumikia mwili (**Math 18:1-4; 20:25-28; 23:8-12; Marko 9:33-35; Luka 9:33-35; 9:46-48; 22:24-27**). Kwa ufupi, waamini wote ni watumishi au watumwa wa Kristo, waamini wote ni watumishi, na waamini wote wana huduma ya kuhudumu katika ufalme. Ingawa kujifunza Biblia binafsi ni muhimu, kwa sababu kanisa ni mwili, Wakristo hawawezi kutayarishwa na kukua hadi kufikia ukomavu wao wenyewe, mbali na mwili.

"*Utayarishaji wa watakatifu*" unahusisha mambo kadhaa:

- Kutambua vipawa, vipaji, na uwezo wa viungo vya mwili, na kuwezesha matumizi ya karama hizo, talanta, na uwezo (ona **Rum 12:6-8; 1 Kor 12:7-31; 14:12; 1 Pet 4:10-11**).
- Kufundisha, kufundisha, kuhimiza, kufariji, na kuonya mwili kutoka kwa Neno la Mungu kuhusu mambo muhimu ya mafundisho ya Kikristo na maisha kwa ufupi, kuwageuza washiriki wa kanisa kuwa *wanafunzi waliokomaa* (ona **Mdo 2:42; 5:42; 1 Kor 14:19; 2 Kor 1:34; 4:5; 10:8; 1 Thes 4:1; 5:12-14; 1 Tim 4:1-6, 11, 13, 16; 6:2b; 2 Tim 2:2; 3:16-17; 4:1-4; Tito 2:1**).
- Kutambua na kuinua viongozi wapya katika kanisa (ona **Kut 18:17-26; Kumb 34:9; 2 Fal 2:1-15; Yoh 17:18; Mdo 1:15-25; 6:1-7; 14:23; 2 Kor 8:16-22; 1 Tim 3:1-13; Tito 1:5**). Hili linahitaji kwamba viongozi waliopo wawajue watu wao vyema na watumie muda na viongozi wapya wanaoweza kuwaongoza, kufundisha na kuiga uongozi wa Kikristo.
- Kuwaadibisha wale wanaosababisha migawanyiko, kufundisha uzushi, au wanaojihusisha na uasherati wa kashfa (ona **Math 18:15-17; Rum 16:17-20; 1 Kor 5:1-8, 12-13; 1 Tim 1:3; 2 Tim 2:14-18**). Halmashauri ya kanisa, na kanisa kama mwili, linahitaji kuhusika katika nidhamu ya kanisa (ona **2 Kor 2:6**). Nidhamu inafanywa kwa manufaa ya mkosaji (**1 Kor 5:5; 1 Tim 1:20**) na kwa manufaa ya kanisa lenyewe. Ikiwa kanisa linahusika katika mchakato wa nidhamu, watu wanahisi kwamba wana sehemu katika maisha ya kanisa, kuchukua majukumu yao kama Wakristo kwa uzito zaidi, na wanavutwa karibu na kanisa.
- Kuwarejesha kwenye ushirika wale ambao wamekuwa chini ya nidhamu ya kanisa, wametubu, na kubadili njia zao (ona **2 Kor 2:5-11; 7:8-12; Gal 6:1**).

Lengo kuu la "*kuwakamilisha watakatifu*" ni kwamba "*wote waufikie umoja wa imani, na kumfahamu sana Mwana wa Mungu, hata kuwa mtu mkomavu, hata kufika kwenye cheo cha kimo cha utimilifu. ya Kristo*" (**mst. 13**). Katika **Math 5:48**, Yesu alisema, "*Mnapaswa kuwa wakamilifu, kama Baba yenu wa mbinguni alivyo mkamilifu.*" Neno lililotafsiriwa "*timilifu ni teleios*, ambalo maana yake ni kumaliza, kile ambacho kimefikia mwisho wake, neno, kikomo; kwa hivyo, kamili, kamili, bila kukosa chochote (Zodhiates 1993: *teleios*, 1372). Ni neno lile lile analotumia Paulo katika **mst. 13** ambalo limetafsiriwa kuwa limekomaa. Kwa ufupi, tunapaswa

kuwa kama Kristo. Kwa hiyo, tunapaswa kujifunza kutoka kwake na kumtazama, ili tuwe kama yeye. Kujifunza Biblia si mwisho peke yake; badala yake, inapaswa kutusaidia kumjua Yesu vizuri zaidi ili tuwe kama yeye.

Katika **mst.13** “imani” inaunganishwa na “maarifa,” na katika **mst. 15** “kweli” inaunganishwa na “upendo”. kwa maneno mengine, kuwa na ujuzi wa ukweli tu hakutoshi. Pepo wana ujuzi wa kweli lakini wanatetemeka (**Yak 2:19**). Badala yake, ujuzi wetu wa ukweli lazima utokeze kwenye imani, yaani, “ushawishi thabiti, usadikisho, imani katika kweli, ukweli, uhalisia au uaminifu” (Zodhiates 1993: *pistis*, 1162). Ni ule ushawishi thabiti wa ukweli unaoongoza kwenye kujisalimisha kibinafsi kwa Kristo na maisha yenye msingi wa kujisalimisha huko. Maisha hayo ya kujitoa yanadhihirishwa na upendo wetu kwa Mungu na kwa wengine.

Hata hapa, hata hivyo, lengo sio tu juu ya kufanana na Kristo kwa waamini binafsi. Badala yake, lengo ni juu ya ustawi wa kanisa kama *mwili*. **Mistari ya 15-16** inatuonyesha matokeo ya mwisho: “*Na tukue katika hali zote hata tumfikie yeye aliye kichwa, naye Kristo, ambaye kutoka kwake mwili wote umeunganishwa na kushikamanishwa na kila kiungo, kwa kadiri ya kufanya kazi ipasavyo kwa kila kiungo, huleta ukuaji wa mwili upate kujijenga wenyewe katika upendo.*” Hapa tunaona kiini cha upendo: ni kwa msingi huo kwamba mwili hujengwa.

Neno la Kiyunani linalotafsiriwa “upendo” hapa ni *agapē*. *Agapē* kimsingi ni kujali kwa uchangamfu na kupendezwa na mwingine; ni mtazamo wa nia kupata furaha ya mtu katika kumweka mwingine kwanza (ona Danker 2000: *agapē*, 6; Zodhiates 1993: *agapē*, 66; ona pia **Rum 13:8-10; 1 Kor 13:1-13; Gal 5:22-23**). KJV mara nyingi hutafsiri *agapē* kama “hisani,” ambayo huleta hali yake hai, inayozingatia wengine. Inaenda kinyume na mielekeo ya asili ya watu. Inaonyeshwa na Mungu, ambaye “*aliupenda ulimwengu, hata akamtoa Mwanawe pekee, ili kila mtu amwaminiye asipotee, bali awe na uzima wa milele*” (**Yoh 3:16**), na kwa Kristo, ambaye alikufa kwa ajili yetu “*tulipokuwa tungali wenye dhambi*” (**Rum 5:8**). Kwa sababu upendo kama huo ni kinyume na mielekeo yetu ya asili, unaweza tu kuishi kwa Kristo kututia nguvu. Kwa maneno mengine, *agape* ni upendo kwa Mungu na kwa wengine ambao ni matokeo ya upendo wa Mungu kwetu ambao umemiminwa ndani ya mioyo yetu. Ndiyo maana Kristo alitoa hii kama ishara moja ambayo kwayo watu watajua kwamba sisi ni wanafunzi wake (**Yoh 13:34-35**).

MASWALI YA MAJADILIANO

1. Tunapaswa “kuenenda katika namna inavyoustahili wito mlioiitiwa.” “Wito ambao tumeitwa nao” ni upi?
2. Ni nini misingi ya umoja wa Kikristo?
3. Je, umepewa karama gani za kiroho? Umetumiaje karama hizo?
4. Jadili majukumu na kazi mbali za mitume, manabii, wainjilisti na wachungaji-walimu.
5. Ni nini malengo ya “kuwaandaa watakatifu?”
6. ‘Kuwatayarisha watakatifu’ kunahusisha nini?
7. Kwa nini ukomavu wa Kikristo hauwezi kupatikana kwa kujisomea tu?
8. Unafikiri kwa nini Yesu alifanya upendo kuwa ishara moja ambayo kwayo watu watajua kwamba sisi ni wanafunzi wake, na inaweza kuonyeshwaje katika maisha yetu?

I. 4:17–5:21—Maisha ya Kikristo

Kuanzia **4:17** na kuendelea hadi karibu mwisho wa kitabu, Paulo anazungumzia hususa wa jinsi tunavyoweza ‘kuenenda katika namna istahiliyo wito ambao umeitwa.

- **4:17-24:** ¹⁷ *Basi nasema neno hili, tena nashuhudia katika Bwana, tangu sasa msienende kama Mataifa waenendavyo, katika ubatili wa nia zao;* ¹⁸ *ambao; akili zao zimetiwa giza, nao wamefarikishwa na uzima wa Mungu, kwa sababu ya ujinga uliomo ndani yao, kwa sababu ya ugumu wa mioyo yao;* ¹⁹ *ambao wakiisha kufa ganzi wanajitia katika mambo ya ufisadi wapate kufanyiza kila namna ya uchafu kwa kutamani.* ²⁰ *Bali ninyi, sivyo mlivyojifunza Kristo;* ²¹ *ikiwa mlimsikia mkafundishwa katika yeye, kama kweli ilivyo katika Yesu,* ²² *mvue kwa habari ya mwenendo wa kwanza utu wa zamani, unaoharibika kwa kuzifuata tamaa zenye kudanganya;* ²³ *na mfanywe wapya katika roho ya nia zenu;* ²⁴

mkavae utu mpya, uliumbwa kwa namna ya Mungu katika haki na utakatifu wa kweli.

Ili “*kuenenda katika namna inayostahili wito ambao umeitiwa,*” jambo la kwanza tunalohitaji kufanya ni “kuweka kando” (au, “kuvua”) “utu wetu wa kale.” Hatupaswi tena “kutembea kama watu wa Mataifa wanavyoenenda.” Hii ina maana kwamba hatupaswi tena kujifikiria sisi wenyewe hasa kama wazungu au weusi, Wamarekani au Waafrika. Kabila letu, kazi, au tabia nyingine yoyote ya “nje” ni kwamba: ni “nje” kwetu. Utambulisho wetu wa kimsingi unapatikana katika Kristo—sisi ni Wakristo kwanza kabisa. Mistari hii inatambua kwamba kila msingi mwingine isipokuwa Kristo ambao tunapata utambulisho wetu matokeo yake ni ubatili wa akili (**mst. 17**), unatia giza ufahamu wetu (**mst. 18**), unatutenga na maisha ya Mungu (**mst. 18**). hutufanya tuwe wajinga (**mst. 18**), hufanya mioyo yetu kuwa migumu (**mst. 18**), hutufanya tuwe wanyonge (**mst. 19**), hututia katika tamaa ya uasherati (**mst. 19**), hutufanya tutende kila aina ya uchafu (**mst. 19**), hutufanya tuwe na pupa (**mst. 19**), hutupotosha (**mst. 22**), na ni mdanganyifu (**mst. 22**). Haya ni mawaidha makali sana. Tunahitaji kuyazingatia, kwa sababu hali ya asili ya mioyo yetu ni kupata utambulisho wetu kutoka kwa mazingatio haya ya “nje”.

Mistari iliyo hapo juu inatonyesha jinsi “utu wetu wa kale” ulivyo hasa. Mpangilio wa mambo haya unaonyesha kwamba ubatili wa akili zetu, ukosefu wetu wa ufahamu, ujinga wetu, na ugumu wa mioyo yetu kwanza huathiri uhusiano wetu na Mungu kisha huathiri uhusiano wetu na kila mtu na kila kitu kingine. Bila Kristo, kila nyanja ya maisha yetu imeharibika. Huo ufisadi ni kitu kinachoendelea. Tunapotenda kutokana na ubatili wa akili zetu, ukosefu wetu wa ufahamu, ujinga wetu, na ugumu wa mioyo yetu, tunakuwa wenye hasira, yaani, dhamiri yetu hupotea. Sisi basi kwa makusudi, tunatenda dhambi, si tu ajali. Uasherati hauhusiani tu na mapenzi bali na mambo yote yanayohusiana na hisia, kimwili, na kidunia (kinyume na mambo ya Roho). Matokeo yake, tunafanya “*kila aina ya uchafu,*” na uchoyo wetu sio tu tamaa mbaya bali inakuwa isiyotosheka (ona **2 Pet 2:14**). Haya yote yanathibitishwa katika **mst.22** na kishazi kwamba “*tunapotoshwa.*” Hiyo inaonyesha mchakato unaoendelea. Kama Wood anavyofupisha, “Kuzorota kwa maadili kumeanza na njia ya upotevu iko mbele” (Wood 1978: 92).

Katika **mst. 23-24**, kisha Paulo anatupa dawa ya kuishi maisha mapotovu na ya ubatili. Hatupaswi tu kuuvua utu wa kale, bali pia tunapaswa “*kuvaa utu mpya*” (ona pia **Rum 12:1-2**). Huku si tu kusahihisha utu wetu wa kale bali ni “*utu mpya . . . kwa mfano wa Mungu*” ambao “*umeumbwa.*” Kama vile Paulo anavyofupisha katika **2 Kor 5:17**, “*Hata imekuwa, mtu akiwa ndani ya Kristo amekuwa kiumbe kipya; mambo ya kale yalipita; tazama, mambo mapya yamekuja*” (ona pia **Gal 6:15**). Nafsi mpya ni nafsi iliyofanywa upya, ambayo ndani yake Kristo yumo na anaumbwa (ona **Rum 6:6-8; Gal 2:20; 4:19; Kol 1:27; 3:3-4, 10; 1 Yoh 4:12**). Kama vile “*kuharibiwa*” (**mst. 22**; neno tendeshi la sasa) lilivyodokeza mchakato unaoendelea wa uharibifu, vivyo hivyo “*fanywe upya*” (**mst. 23**; hali isiyo na kikomo ya sasa) vile vile inadokeza mchakato unaoendelea wa kufanywa upya katika Kristo.

- **4:25-32:** ²⁵ *Basi uvueni uongo, MKASEME KWELI KILA MTU na JIRANI YAKE; kwa maana tu viungo, kila mmoja kiungo cha wenzake.* ²⁶ *MWE NA HASIRA, ila MSITENDE DHAMBI; jua lisichwe na uchungu wenu bado haujawatoka;* ²⁷ *wala msimpe Ibilisi nafasi.* ²⁸ *Mwibaji asiibe tena; bali afadhali afanye juhudi, akitenda kazi iliyo nzuri kwa mikono yake mwenyewe, apate kuwa na kitu cha kumgawia mhitaji.* ²⁹ *Neno lo lote lililo ovu lisitoke vinywani mwenu, bali lililo jema la kumfaa mwenye kuhitaji, ili liwape neema wanaosikia.* ³⁰ *Wala msimhuzunisha yule Roho Mtakatifu wa Mungu; ambaye kwa yeye mlitiwa muhuri hata siku ya ukombozi.* ³¹ *Uchungu wote na ghadhabu na hasira na kelele na matukano yaondoke kwenu, pamoja na kila namna ya ubaya;* ³² *tena iweni wafadhili ninyi kwa ninyi, wenye huruma, mkasameheane kama na Mungu katika Kristo alivyowasamehe ninyi.*

Mistari hii inaanza maelezo mahususi ya jinsi tunavyopaswa “*kuenenda katika namna ifaayo wito mlioiitiwa nao.*” Kwa ujumla imepangwa kama mfululizo wa wanandoa: mambo ambayo hatupaswi kufanya na mambo tunavyopaswa kufanya. Mada za usemi (**4:25, 29-31**) na hasira (**4:26-27, 31**) zinajirudia.

Katika muktadha wa **mst. 25**, “jirani” maana yake ni mwamini mwenzetu. Paulo anasema kwamba, kwa kuwa sisi sote ni viungo vya mtu mwingine katika mwili mmoja, kwa Mkristo mmoja kusema uongo kwa mwingine ni jambo lisilofikirika sawa na mshipa wa mwili kupeleka ujumbe wa uongo kwa makusudi kwenye ubongo. Mada ya hotuba yetu imechukuliwa na kupanuliwa katika **mst. 29, 31**. Ambapo **mst. 25** ulizungumzia usemi wa kweli badala ya uwongo, **mst. 29** husema juu ya kutotumia usemi “usiofaa” bali, badala yake, husema maneno ya “kujenga” ambayo “*yataoa neema kwa wale wanaosikia.*” Vile vile, **mst. 31** unatusihi tuondoe kelele na maneno ya kashfa. Mambo ambayo Paulo anataja katika **mst. 29, 31** hutoa muktadha kama mambo ambayo “*huhuzunisha Roho Mtakatifu*” (**mst. 30**). Hakika, ni ukweli kwamba tumetiwa muhuri na Roho

Mtakatifu (**mst. 30**) ndiyo maana hatupaswi kutenda dhambi kwa mawazo, maneno, au matendo. Paulo anarudi kwenye asili ya usemi wetu katika **5:4, 6** ambapo anatuambia kwamba hatupaswi kusema kwa njia chafu, au kutumia “*maneno ya kipumbavu*,” “*maneno ya upuuzi*,” au kusema kwa udanganyifu kwa “*maneno matupu*.” Mazungumzo ya kipumbavu ni mazungumzo ya wapumbavu—ya kipuuzi, ya kipumbavu, yanayovuka mipaka ya ladha nzuri. Maneno matupu ni maneno ambayo hujaribu kuhalalisha au kutoa udhuru wa uasherati, uchafu, na uchoyo, yaani, ni ya uwongo na ya udanganyifu, bila maana.

Kuna uhusiano wa karibu kati ya usemi wa dhambi na hasira. Kwa hiyo, hasira katika **mst. 26** hufuata mara moja mawaidha ya Paulo kuhusu usemi katika **mst. 25**; hasira tena inaunganishwa na usemi katika **mst. 29-31**. Kwa hivyo, katika muktadha, hasira ya dhambi husaidia kutoa muktadha wa kumhuzunisha Roho Mtakatifu. Sababu moja ya kufanya hivyo ni kwamba hasira isiyokubalika, au hasira ambayo imeshikiliwa (**mst. 26**) ni muktadha ambao “*humpa Ibilisi nafasi*” (**mst. 27**). Katika **mst. 26**, Paulo ananukuu Septuagint (tafsiri ya Kiyunani) ya **Zaburi 4. Zab 4:4-5** inasaidia kufafanua **mst. 26-27**. Kwa kuwa **mst. 26** unanza kwa kusema, “*Mwe na hasira na bado msitende dhambi*,” hiyo inaonyesha kwamba hasira, yenyewe peke yake, si lazima iwe dhambi. Yesu mwenyewe alikasirika mara kwa mara (ona **Marko 3:1-5** [alipomponya mtu katika sinagogi]; **10:13-16** [wakati wanafunzi wake walipokemea watu waliokuwa wanamletea watoto]; **Math 21:12-13**; **Marko 11:15-17**; **Luka 19:45-46**; **Yoh 2:13-16** [alipowafukuza wabadili fedha hekaluni]; **Yoh 11:33, 38** [rafiki yake Larazus alipokufa]). Mifano hii inafundisha. “Yesu alikasirikia shirika la kidini (Masadukayo), walimu wa msingi wa sheria (Mafarisayo), na wanafunzi wake mwenyewe na wote kwa sababu hiyohiyo: walikuwa wakiwaweka mbali na Mungu watu wasiojiweza.” (Moore 2022: n.p.) Katika mfano wa Lazaro, Yesu alikasirishwa na kifo chenyewe.¹⁰ Mark Moore anamalizia, “Yesu anajali watu zaidi ya kitu kingine chochote. Kwa hiyo tunaweza kuona kwamba mtu yeyote [au chochote, pamoja na kifo chenyewe] anayekuja kati ya Yesu na watu anaowapenda atapata ghadhabu yake.” (Moore 2022: n.p.) Hii ina maana kwamba, ili tuwe na hasira na bado tusitende dhambi, tunahitaji kuwa na hasira juu ya jambo sahihi, kwa sababu sahihi, kwa wakati unaofaa, kwa kiwango sahihi, na kwa njia sahihi.

Mstari wa 28 unaonyesha kusudi muhimu la kazi: kazi na kupata pesa si kwa faida yetu wenyewe bali ni kwa kusudi la kuwa na kitu cha kushiriki na wale walio na uhitaji. **Mstari wa 32** unatoa muhtasari wa mawaidha na mawaidha yote. Mambo yote mahususi yanayoeleza jinsi tunavyopaswa kutembea katika namna inayostahili wito wetu yanasisitiza asili ya uhusiano wa tabia zetu. Kwa jumla, aya hizi zinatambia kwamba tunapaswa kujitahidi: kuwa wakweli (**mst. 25**); kudhibiti kwa njia ifaayo hasira yetu (**mst. 26-27**); kuwa na matokeo na kutokuwa na ubinafsi (**mst. 28**); tuwe safi na wenye neema katika usemi wetu (**mst. 29**); shirikiana na kuwa makini kwa Roho Mtakatifu (**mst. 30**); kuwa na mtazamo unaofaa kuelekea wengine (**mst. 31**); na kuwa na huruma na kusamehe (**mst. 32**).

- **5:1-17:** ¹ *Hivyo mfuateni Mungu, kama watoto wanaoappendwa;* ² *mkaenende katika upendo, kama Kristo naye alivyowapenda ninyi tena akajitoe kwa ajili yetu, sadaka na dhabihu kwa Mungu, kuwa harufu ya manukato.*

³ *Lakini uasherati usitajwe kwenu kamwe, wala uchafu wo wote wa kutamani, kama iwastahiliyoo watakatifu;* ⁴ *wala aibu wala maneno ya upuzi wala ubishi; hayo hayapendezi; bali afadhali kushukuru.*

⁵ *Maana neno hili mnalijua hakika, ya kwamba hakuna mwasherati wala mchafu wala mwenye tamaa, ndiye mwabudu sanamu, aliye na urithi katika ufalme wa Kristo na Mungu.*

⁶ *Mtu asiwadanganye kwa maneno yasiyo na maana; kwa kuwa kwa sababu ya hayo hasira ya Mungu huwajia wana wa uasi.* ⁷ *Basi msishirikiane nao.* ⁸ *Kwa maana zamani ninyi mlikuwa giza, bali sasa mmekuwa nuru katika Bwana; enendeni kama watoto wa nuru,* ⁹ *kwa kuwa tunda la nuru ni katika wema wote na haki na kweli;* ¹⁰ *mkihakiki ni nini impendezayo Bwana.* ¹¹ *Wala msishirikiane na matendo yasiyozaa ya giza, bali myakemee;* ¹² *kwa kuwa yanayotendeka kwao kwa siri, ni aibu hata kuyanena.* ¹³ *Lakini yote yaliyokemewa hudhahirishwa na nuru maana kila kilichodhihirika ni nuru.* ¹⁴ *Hivyo husema, “Amka, wewe usenziaye, Ufufuke katika wafu, Na Kristo atakuangaza.”*

¹⁵ *Basi angalieni sana jinsi mnavyoenenda; si kama watu wasio na hekima bali kama watu wenye hekima;* ¹⁶ *mkiukomboo wakati kwa maana zamani hizi ni za uovu.* ¹⁷ *Kwa sababu hiyo msiwe wajinga, bali mfahamu ni nini yaliyo mapenzi ya Bwana.*

¹⁰ Timothy Keller anadokeza kwamba katika **Yoh 11:33**, “Yesu alipomuona Mariamu na wengine wakilia, inasema, ‘Aliagua rohoni, akafadhaika roho yake.’ Lakini maandiko ya Kiyunani ya asili humaanisha ‘kutetemeka kwa hasira.’ Katika mstari wa 38, wakati Yesu anakuja kaburini, inasema ‘dalikuwa akiagua nafsi mwake.’ Neno la asili la Kiyunani pale humaanisha ‘kuunguruma au kukoroma kwa hasira kama simba au dume la ngómbe.’ Kwa hiyo tafsiri iliyo bora Zaidi ingekuwa, ‘Alikuwa kaburini, akinguruma kwa harisa.’ Hii angalau ingemaanisha kwamba pua zake zilitoa moto wa hasira. Inaweza kumaanisha kwamba alikuwa akifoka kwa hasira hasa.” (Keller 2021: The Anger of Jesus)

Hakuna kituo cha wazi kati ya **4:32** na **5:1**. Kwa hiyo, “Kwa hiyo” inayoanza **mst. 1** inaonekana na wengine kama kurejelea na kufupisha yale ambayo yamesemwa hivi punde. Muktaadha maalum wa kile ambacho kimesemwa hivi punde—na jinsi tunavyopaswa kumwiga Mungu—ni msamaha (**4:32**). Inashangaza, umuhimu wa msamaha ulikuwa sehemu pekee ya “Sala ya Bwana” ambayo Yesu alisisitiza na kutoa maoni yake (ona **Math 6:14-15**). “Kwa hiyo” inaweza pia kutazamwa kama muhtasari wa kile ambacho Paulo amekuwa akibishana kwa ujumla na sio tu msamaha. Kwa mtazamo huu, kauli inayofuata, “*kuwa waigaji wa Mungu,*” inafupisha jumla ya matakwa ya kimaadili ya Ukristo katika ulazima wa “kuiga” (Kiyunani = *mimētēs*), yaani, kumwiga Mungu. Uhakika wa kwamba tunapaswa kumwiga Mungu “*kama watoto wapendwa*” hutukumbusha yale ambayo Paulo alikuwa amesema katika **1:5**, kwamba Mungu “*alituchagua tangu awali ili tufanywe wana kwa njia ya Yesu Kristo kwake Mwenyewe, kulingana na nia ya fadhili ya mapenzi yake.*” Kumwiga Mungu kunamaanisha kufikiri, kuhisi, kusema, na kutenda kama yeye, kwa sababu sasa tuna kanuni zake na mambo anayotanguliza kwake. Haya yote yanaonyesha kwamba tunafananishwa na mfano wa Mwana wake (**Rum 8:29**). Katika **3:16-19** Paulo tayari amejadili jinsi Mungu amewezesha hili kutokea kwa kutupa “*nguvu kwa njia ya Roho wake katika utu wa ndani*” kumjua na “*kujazwa hata utimilifu wote wa Mungu.*”

Kwa upande mwingine, wengine wanaona **5:1-2** kama kuashiria “kuanzishwa kwa mada mpya, kama inavyofanya zaidi ya mara moja katika Waefeso (4:1, 17; 5:15)” (Wood 1978: 66). Msisitizo huo mpya ni kutembea kama watoto wa Nuru na wa Bwana. “*Enenda katika upendo*” (**mst. 2**) unadhihirisha jinsi kumwiga Mungu kunaonekana, hasa kwa kuwa “*Mungu ni upendo*” (**1 Yoh 4:8**). Sehemu nyingine ya **mst. 2** inadhihirisha maana ya kutembea katika upendo, yaani, “*enendeni katika upendo, kama Kristo naye alivyowapenda ninyi, akajitoa kwa ajili yetu, sadaka na dhabihu kwa Mungu, kuwa harufu ya manukato.*” Kristo ndiye “*kielelezo halisi cha asili ya [miungu]*” (**Ebr 1:3**), na “*Hakuna aliye na upendo mwingi kuliko huu, wa mtu kuutoa uhai wake kwa ajili ya rafiki zake*” (**Yoh 15:13**). Kwa hiyo, mtume Yoh anamalizia, “*Twajua pendo, kwamba yeye aliutoa uhai wake kwa ajili yetu; na sisi imetupasa kuutoa uhai wetu kwa ajili ya hao ndugu*” (**1 Yoh 3:16**). Katika **mst. 2**, Paulo anaeleza kile ambacho Kristo ametufanyia katika lugha ya dhabihu za AK, yaani, “*sadaka na dhabihu kwa Mungu kuwa harufu ya manukato.*” Tukiwa waigaji wake, sisi pia tunapaswa “*kuitoa miili yenu iwe dhabihu iliyo hai, takatifu, ya kumpendeza Mungu, ndiyo ibada yenu ya kiroho*” (**Rum 12:1**). Kumbuka kwamba dhabihu (hasa dhabihu ya nafsi) inaunganishwa kwa karibu na upendo, kwa sababu huwezi kuwa na ubinafsi na wakati huo huo kuonyesha upendo au tabia ya Kristo.

Mstari wa 1 unianza na mwelekeo wa wima (uhusiano wetu na Mungu), ambao kisha hutafsiri, katika **mst. 2**, hadi mwelekeo wa mlalo (uhusiano wetu na watu wengine). Mlalo daima ni matokeo ya wima. Mlalo pia unaonyesha asili ya wima (ona **1 Yoh 4:20**). Utaratibu huu ni muhimu: ikiwa hatuna Mungu, basi hatuwezi kuwa na upendo wa kweli, kwa kuwa Mungu ni upendo. Pia inapatana na jinsi Yesu alivyofafanua amri iliyo au zilizo kuu zaidi: ya kwanza ni “*MPENDE BWANA MUNGU WAKO KWA MOYO WAKO WOTE, NA KWA ROHO YAKO YOTE, NA KWA AKILI YAKO YOTE.*’ Hii ndiyo amri kuu na kuu kuliko zote. Ya pili inafanana nayo, *MPENDE JIRANI YAKO KAMA NAFSI YAKO.*” (**Math 22:37-39**)

Wakati **mst. 1-2** ilizungumzia wajibu wetu wa kimaadili na kimaadili kwa ujumla, **mst. 3-5** kujadili vipengele bayana; kisha **mst. 6-17** unarudi kwenye ujumla. **Mst. 3** na **5** inarejelea dhambi za uasherati, uchafu, na pupa (kutamani). Dhambi ya ngono ni mbaya sana kwa sababu haifanywi peke yako bali huwa inavuta mtu mwingine katika dhambi hiyo. Uchoyo na kutamani vinasemwa wazi kuwa ni aina za ibada ya sanamu (ona pia **Kol 3:5**). Kwa kuwa ndivyo ilivyo, Amri 10 za AK, kwa kweli, zote mbili huanza na kuishia na kuabudu sanamu (**Kut 20:3, 17; Kum 5:7, 21**). Ulafi na tamaa ni ibada ya sanamu kwa sababu ni sawa na kuabudu kiumbe badala ya kuabudu muumba (**Rum 1:25**); na watu wenye pupa/choyo huonyesha kwamba “*mungu wao ni hamu yao*” (**Flp 3:19**). Kama katika **mst. 3** na **5**, Paulo hapo awali alikuwa ameunganisha uasherati (yaani, uasherati na uchafu) na uchoyo katika **4:19**. Uzito wa jambo hili unaonyeshwa mwishoni mwa **mst. 5**, unaosema kwamba “*hakuna mwasherati au mchafu au mwenye tamaa, ambaye ni mwabudu sanamu, aliye na urithi katika ufalme wa Kristo na Mungu.*” Kuunganishwa kwa ufalme wa Kristo na Mungu ni uthibitisho wa uungu wa Kristo (ona pia **Tito 2:13**).¹¹

Mistari hii inaweka mabano ya dhambi za uchafu na usemi mchafu katika **mst. 4**. Neno lililotafsiriwa kama “uchafu” kwa hakika linaashiria kutofaa au “mwenendo usiofaa iwe ni kwa tendo au neno au hata mawazo na nia; ukosefu wa heshima wa aina yoyote; mwenendo ambao unapofichuliwa na nuru humfanya mtu kujiaibisha; tabia mbaya, ya aibu ya aina yoyote; mwenendo ambao ni kinyume na mtu anayemfuata Mungu

¹¹ E. W. Bullinger anadokeza kwamba rejeleo la “*ufalme wa Kristo na Mungu*” ni mfano wa lugha ya mifano ijulikanayo kama *hendiadys*, ambayo kwayo “maneno mawili yanatumwa, lakini ni kitu au wazo moja limekusudiwa,” yaani, “ufalme wa Kristo, ndio—wa Kristo ambaye kweli ni Mungu God” (Bullinger 1968: 657, 667).

(katika Efe. 5:4 tu)” (Zodhiates 1993: *aischrotēs*, 102). Zodhiates anahitimisha, “Kushikamana na kupatana na Mungu kunahitaji mwenendo ambao Mungu haoni aibu na ambao haungeweza kuleta aibu kwa mtu unapodhihirishwa” (Zodhiates 1993: *aischrotēs*, 102). "Mazungumzo ya kipuuzi" ni aina ya mazungumzo ambayo husaliti mtu kama mjinga (Zodhiates 1993: *mōrologia*, 1001). Mawaidha haya yote yanadhihirisha kwamba maisha yetu ni ya kiujumla: dhambi haziathiri sehemu moja tu yetu, bali sisi sote. Dhambi zetu zinaonyesha utengano wa kimsingi kutoka kwa Mungu, ambao ni sawa na ibada ya sanamu, kwa kuwa kila mtu anaishi kwa ajili ya kitu fulani. "Kitu" hicho ni Bwana au kitu au mtu mwingine. Lakini ikiwa "kitu" hicho ni chochote au mtu yeyote isipokuwa Bwana, ni sanamu. **Mistari ya 6-7** kwa hiyo inatuonya tusidanganywe au kuwa washirika wa “wana wa kuasi” kwa sababu mambo haya huleta pamoja nao ghadhabu ya Mungu (ona pia **Kol 3:6**).

Mistari ya 8-17 inapanua **mst. 6-7** kwa kueleza kwa nini hatupaswi kudanganywa na au kushiriki katika utendaji wa “wana wa kuasi.” **Mstari wa 8** unasema kwamba zamani “tulikuwa giza” lakini sasa “tu Nuru katika Bwana,” si kwamba tulikuwa “katika” giza. Ni kana kwamba tulikuwa au ni giza au nuru iliyofanywa kuwa mtu: sisi ni ishara ya nje na inayoonekana ya giza letu la ndani na la kiroho au nuru. Kwa sababu sisi ni “Nuru katika Bwana,” sisi pia ni “nuru ya ulimwengu” (**Math 5:14**). Kwa hiyo, tunapaswa “kuenenda kama watoto wa Nuru” (**mst. 8**; ona pia **Math 5:16**; **1 Yoh. 1:6-7**). Nuru inajulikana kwa athari zake. **Mstari wa 9** unabainisha athari hizo kwa kusema kwamba “tunda la Nuru” ni “wema wote na uadilifu na ukweli.” Ukristo sio orodha ndefu ya mambo ambayo tumeamriwa kufanya na ambayo tumeamriwa kutofanya. Badala yake, tunapaswa “kufanyia kazi wokovu wetu” (**Flp 2:12**) kwa kujitahidi kumpendeza Bwana katika kila jambo tunalofanya (**mst. 10**).

Maadili yetu ya Kikristo ni mazuri ya kumpendeza Bwana ambaye tuko naye katika uhusiano wa karibu, wa upendo: tunatamani kushiriki tabia yake na kuelewa mapenzi yake (**5:1, 17**). Kwa sababu sisi ni nuru, hatupaswi kujiepusha na maovu tu bali tunapaswa kutenda mema kwa kufichua matendo ya giza (**mst. 11-13**), kutembea kwa hekima (**mst. 15**), na kukomboa wakati wetu (**mst. 16**; ona pia **Kol 4:5**). Neno lililotafsiriwa “fichua” (**mst. 11**; Kiyunani = *elenchō*) kwa kawaida hutafsiriwa kama “karipia.” Inamaanisha “kumkemea mwingine kwa ukweli ili mtu aungame, au angalau ahukumiwe, juu ya dhambi yake” (Trench 1989: 29). Ili kufanya hivyo, tunahitaji Roho Mtakatifu (ona **Yoh 16:8**). **Mstari wa 14** ni maneno ya **Isa 60:1-2**. Hoja ya Paulo katika sehemu hiyo ni kwamba kugeuka kutoka katika maisha ya giza na kuingia kwenye nuru ni kama kuamka kutoka usingizini au kufufuka kutoka kwa wafu. Kuwa hai na macho kunamaanisha kuwa na ufahamu wa kile tunachofanya sasa na kuishi maisha ya kimakusudi ya wema, haki, na ukweli, yanayompendeza Bwana. Hili limeimarishwa katika **mst. 15-16** ambapo anazungumza juu ya kukomboa wakati wetu, ambayo inaonyesha kwamba tunapaswa kutumia vyema kila fursa, kugeuza kila mmoja kwa manufaa yetu na kwa manufaa ya injili, kwa kuwa hakuna fursa itakayorudi ikishapita. Sehemu hii yote imetofautisha giza na nuru, kuwa macho dhidi ya kulala, kuwa hai dhidi ya kufa. Tofauti hizo zinamalizwa katika **mst. 17** ambapo Paulo anaonyesha kwamba mtu “mpumbavu” ni yule ambaye “haelewi mapenzi ya Bwana ni nini.”

- **5:18-21:**¹⁸ *Tena msilewe kwa mvinyo, ambamo mna ufisadi; bali mjazwe Roho;*¹⁹ *mkisemezana kwa zaburi na tenzi na nyimbo za rohoni, huku mkiimba na kumshangilia Bwana mioyoni mwenu;*²⁰ *na kumshukuru Mungu Baba sikuzote kwa mambo yote, katika jina lake Bwana wetu Yesu Kristo;*²¹ *hali mnanyenyekeana katika kicho cha Kristo.*

Sehemu hii ni jiwe la msingi la mjadala wa Paulo wa jinsi tunavyopaswa “kuenenda kama inavyoustahili wito wenu mliloitiwa” (**4:1**), “si kama Mataifa waenendavyo” (**4:17**), lakini badala yake tunapaswa “kuuvua utu wa kale” (**4:22**), “mfanywe wanya katika roho ya nia zenu” (**4:23**), “mkavae utu mpya” (**4:24**) “wanaomfuata Mungu” (**5:1**), na “enendeni kama watoto wa Nuru” (**5:8**). Hasa, ili kuishi maisha ya aina hii, tunapaswa “kujazwa na Roho” (**5:18**). Kuna vipengele vinne vya **mst. 18** tunapaswa kufahamu: (1) “kujazwa na Roho” ni sharti—amri; (2) ni katika wakati uliopo, yaani, inaendelea, jambo ambalo linapaswa kutokea daima; (3) inatumika kwa Wakristo wote, si wachache tu waliochaguliwa; (4) ni katika sauti tulivu, yaani, hatujijazi na Roho, lakini wakala mtendaji anayetujaza ni Mungu. Kwa hiyo, tunapaswa kuendelea kuja kwake kwa imani, tukimtumaini atujaze. John Piper anaiweka hivi, “Tunachopaswa kutafuta (na hii inatumika kwa Wakristo wote) ni kwamba Mungu amimina Roho Wake juu yetu kabisa hivi kwamba tunajazwa na furaha, washindi dhidi ya dhambi, na ujasiri wa kushuhudia. Na njia anazotufikisha kwenye utimilifu huo pengine zinatofautiana jinsi watu walivyo. Inaweza kuja katika hali ya msukosuko ya furaha na ndimi. Inaweza kuja kupitia shida ya mateso wakati unajiacha kabisa kwa Mungu. Au inaweza kuja kupitia mlo thabiti wa neno la Mungu na maombi na ushirika na ibada na huduma. Hata hivyo inavyokuja, uzoefu wetu wa kwanza wa ujazo wa Roho ni mwanzo tu wa vita vya maisha marefu ya kuendelea kujazwa na Roho.” (Piper 1981: “Theolojia ya

Kipentekoste”)

“*Kujazwa na Roho* kuna sifa ya maneno manne: kunena kwa zaburi, nyimbo, na nyimbo za kiroho (**mst. 19**); kuimba na kushangilia kwa moyo wako kwa Bwana (**mst. 19**); “*kumshukuru*” Mungu kwa mambo yote (**mst. 20**); na “*kunyenyekana [kunyenyekana]*” (**mst. 21**). Zaburi ni zaburi zilizovuviwa za Agano la Kale; nyimbo ni anwani za moja kwa moja za sifa na utukufu kwa Mungu wa kweli na aliye hai; nyimbo za kiroho zinahusiana na mambo yanayohusu Roho wa Mungu (Bullinger 1968: 333-34). Ingawa tafsiri nyingi za **mst. 19** zinasema “*kuzungumza ninyi kwa ninyi*,” neno la Kiyunani linalotafsiriwa (*heautois*) kwa kawaida humaanisha “*ya au mtu mwenyewe*” (ona Zodhiates 1993: *heautou*, 494; Bullinger 1968: 334-35; *New American* 1995: Efe 5:19n.1). Kwa hiyo, marejeleo ya kusema katika zaburi, nyimbo, na nyimbo za kiroho “kwa nafsi yako” inakazia “kazi ya kweli ya ndani na ya kiroho ya moyo pamoja na Kristo, ambayo mara moja ni matokeo ya ‘kujazwa na Roho’ (mstari wa 18), na jaribio au kipimo cha kujazwa hivyo” (Bullinger 1968: 333).

Ikiwa hiyo ni sahihi, basi alama tatu za kwanza za kujazwa na Roho zote zinahusiana na mtazamo wa ndani na maisha ya mtu ambaye amejazwa na Roho na uhusiano wetu na Mungu; alama ya nne pekee ya kujazwa na Roho inahusiana na uhusiano wa mtu na watu wengine. Alama hiyo ya nne ya kujazwa na Roho inadhihirisha kwamba kujazwa na Roho humfanya mtu huyo asiwe na mtazamo wa kuwa bora kuliko wengine, bali mtazamo wa heshima, unyenyekevu, na upendo kwa wengine. Hiyo inafuatia kutoka kwa alama tatu za kwanza za kujazwa na Roho. Sababu ni kwamba, kwa kujazwa na Roho, mtu huyo hujionea mwenyewe- au yeye mwenyewe kuhusiana na Roho, yaani, mtu hupitia ukuu wa Mungu Roho na, kwa hiyo, huona jinsi alivyo mdogo kuhusiana na Mungu; wakati huo huo, mtu huyo anajua kwamba ameonyeshwa neema ya pekee na Mungu. Kwa ufahamu huo, mtu anawezaje kuwa na mtazamo wa ubora kuelekea mtu mwingine yeyote? Kwa ufupi, kujazwa na Roho kunahusiana na hutuwezesha kutimiza zile “Amri Kuu” mbili: kumpenda Mungu kwa moyo wetu wote, nafsi, akili, na nguvu zetu zote, na kumpenda jirani kama nafsi zetu (**Math 22:36-40**).

Kushukuru kwa "mambo yote" (ikiwa ni pamoja na saratani? talaka? kifo cha mtoto?) inaweza kuwa vigumu na ni kinyume na hali ya hisia (ona pia **1 Thes 5:18**). Tunaweza tu kufanya hivi tunapokumbuka yafuatayo:

- Mungu ni nani,
- Amejithibitisha yeye mwenyewe kuwa wa kuaminika,
- kila kinachotokea ni sehemu ya mpango wake mzuri,
- Yesu ametuhakikishia “*Sitakupungukia kamwe, wala sitakuacha kamwe*” (**Ebr 13:5**),
- “*Jaribu halikuwapata ninyi, isipokuwa lililo kawaida ya wanadamu; na Mungu ni mwaminifu ambaye hatawaacha mjaribiwe kupita mwezavyo, lakini pamoja na lile jaribu atafanya na mlango wa kutokea, ili mweze kustahimili*” (**1 Kor 10:13**),
- “*Tunajua kwamba Mungu hufanya mambo yote kufanya kazi pamoja kwa ajili ya mema kwa wale wanaompenda Mungu, wale walioitwa kwa kusudi lake*” (**Rom 8:28**), and
- Anatumia kila kitu kinachotokea kutusaidia “*kufanana na mfano wa Mwana wake*” (**Rom 8:29**).

Mstari wa 21, unaosema kuwa kunyenyekeana (kunyenyekana) katika kumcha Kristo, kunahitimisha orodha ya mambo manne yanayotambulisha kujazwa na Roho Mtakatifu; pia huanza sehemu inayofuata inayotumia kanuni hii (na kujazwa na Roho) kwa muktadha wa ndoa. Kanuni ambayo Paulo anaeleza katika **mst. 21** si ya pekee katika mstari huu, bali imesemwa kwa njia tofauti katika vitabu kadhaa vya AJ: **Rum 12:10**—“*Muwe na bidii ninyi kwa ninyi katika upendo wa kindugu; tafuteni ninyi kwa ninyi kwa heshima*”; **Flp 2:3**—“*Msitende neno lo lote kwa ubinafsi wala kwa majivuno yasiyo na maana, bali kwa unyenyekevu wa akili muonane kuwa ni wa muhimu kuliko ninyi wenyewe*”; **1 Pet 5:5** “*Ninyi nyote jivikeni unyenyekevu ninyi kwa ninyi, kwa maana Mungu huwapinga wenye kiburi, bali huwapa neema wanyenyekavu.*” Kanuni hii ya kujisalimisha pamoja inatumika kwa waumini wote. Kama Terry Fullam anavyosema, “Pale inapozungumzia kuhusu waume na wake na kadhalika, na inazungumzia kuhusu wake kujinyenyekaza kwa waume zao na kadhalika, kwa namna fulani kila mtu anazungumza kuhusu kifungu hicho bila kusoma mstari wa kwanza, ambao unamhusu kila mtu: sisi kwa sisi kwa kumcha Kristo.” Hilo lawahusu wote . . . na yeyote anayezungumza kuhusu waume na wake na uhusiano wao lazima aone kwamba kuna uhusiano wa awali wa kunyenyekeka. Uhusiano huu wa awali unajumuisha nia ya kufundishwa na kila mmoja na kutambua kwamba Mungu anaweza kufanya kazi kati yetu kwa njia ya kubadilishana pamoja. Kwa maneno mengine, Mungu haongozi kwa kumwambia kiongozi jambo la kufanya—iwe ni kiongozi wa familia au kiongozi wa kikundi cha Wakristo.” (imenukuliwa katika Slosser 1979: 116)

MASWALI YA MAJADILIANO

1. Ni nini kilichotambulisha “mtu wetu wa zamani” au “utu wa kale”?

- Inamaanisha nini "kuuvua" utu wa kale? Je, tunafanyaje hili?
2. Ni nini kinachopaswa kuwa sifa ya “mtu mpya” au “utu wetu mpya”?
- Inamaanisha nini “kuvaa” mtu mpya? Je, tunafanyaje hili?
3. 4:26 inasema, “Iweni na hasira, lakini msitende dhambi. Je, ni hali zipi zinazofaa na njia ambazo tunaweza (au tunapaswa) kukasirika?
4. ‘Tunamhuzunishaje Roho Mtakatifu’?
5. 5:3-5 inaonyesha uhusiano kati ya uasherati na uchafu na kutamani na pupa.
- Je, ufisadi na ulafi wa mali vinahusiana vipi?
 - Kwa nini mwenye tamaa/mlafi wa mali ni mwabudu sanamu?
6. 5:8-9 huzungumza juu ya kutembea kama watoto wa “nuru.” Je, ni sifa gani za nuru ambazo zingemfanya Paulo kuitumia kama sitiari ya jinsi tunavyopaswa kuishi?
7. Je, ‘tunafichuaje’ “matendo ya giza” huku tukidumisha uaminifu wetu na uhusiano na watu wasiomcha Mungu na wasio Wakristo?
8. 5:18-21 orodhesha mambo manne ambayo ni sifa ya kujazwa na Roho Mtakatifu. Ni zipi hizo?
- Watu wengi wanapozungumza kuhusu kujazwa na Roho Mtakatifu, kwa kawaida huzungumza kuhusu kunena kwa lugha, miujiza, au mambo mengine, ambayo hata hayajasemwa hapa, si yale ambayo Paulo anayasema hapa ambayo yanapaswa kuwa sifa ya kujazwa na Roho. Kwa nini unafikiri kile Paulo anachosema hapa kuhusu kujazwa na Roho kawaida hupuuzwa?
 - Je, mambo ambayo Paulo anaorodhesha hapa kuhusu kujazwa na Roho Mtakatifu yanadhihirisha jinsi tulivyo na kuhusiana sisi kwa sisi? Ikiwa sivyo, kwa nini? Je, tunaweza kufanya nini ili kufanya mistari hii kuwa jinsi maisha yetu wenyewe yalivyo?
9. Uti wa pande zote wa 5:21 unapaswa kuonekana na kutendakazi katika maisha yetu? Unadhani ni mabadiliko gani yanahitajika kufanywa ili hilo liwe kweli?

J. 5:22-6:9—Majukumu katika familia na kazini

Katika **4:17-5:21**, Paulo alijadili mwenendo wa Kikristo, akimalizia na maelezo yake ya kujazwa na Roho Mtakatifu na jinsi hilo lina sifa. Sasa, katika sehemu hii, anatumia yale ambayo amesema kwa hali bayana zinazohusu familia na kazi, kama ifuatavyo: **5:22-24**—majukumu ya wake; **5:25-33**—majukumu ya waume; **6:1-3**—majukumu ya watoto; **6:4**—majukumu ya akina baba; **6:5-8**—majukumu ya watumwa; **6:9**—majukumu ya mabwana. Muktaadha wa kihistoria na kitamaduni wa matamshi ya Paulo katika sehemu hii ni muhimu, kama tutakavyoona. Hii ni kweli hasa kwa vile utamaduni wa Paulo ulikuwa tofauti sana na tamaduni nyingi za leo.

- **5:22-24:** ²² *Enyi wake, watiini waume zenu kama kumtii Bwana wetu.* ²³ *Kwa maana mume ni kichwa cha mkewe, kama Kristo naye ni kichwa cha Kanisa; naye ni mwokozi wa mwili.* ²⁴ *Lakini kama vile Kanisa limtiivyo Kristo vivyo hivyo wake nao wawatii waume zao katika kila jambo.*

Wanawake katika utamaduni wa kawaida wa Kitunani waliishi maisha ya kujitenga kabisa. Hawakushiriki katika maisha ya umma, hawakuwahi kutokea barabarani peke yao, na hawakuwahi hata kuonekana kwenye milo au hafla za kijamii. Mwanamke alikuwa na vyumba vyake mwenyewe, na hakuna mtu isipokuwa mume wake angeweza kuingia humo. Ilikuwa lengo la Myunani kwamba apate kuona kidogo iwezekanavyo, kusikia kidogo iwezekanavyo, na kuuliza kidogo iwezekanavyo. Wanawake waliwekwa chini kwa sababu walifikiriwa kuwa chini kiakili kuliko wanaume. Uzuri wa wanawake ulikuwa ukimya (ona Gombis 2005: 326). Katika jamii ya Waebrania, “ingawa ndani ya mipaka ya nyumba ya Waebrania mke na mama walikuwa na nafasi ya

heshima na upendo waliyopewa, na ambayo bila shaka ilikuwa ya juu zaidi kuliko ile ya upagani uliowazunguka katika kipindi chochote cha historia ya Israeli, walakini kamwe hapakuwa na mawazo yoyote ya usawa kati yake na mumewe.” Mke alichukuliwa kuwa duni (Bowman 1947: 442).

Katika jamii ya Kirumi, wanawake walikuwa na hadhi ya juu. Walikuwa na mwelekeo wa kuwa na uhuru mkubwa wa kifedha, na waliweza kuwa na mwingiliano mkubwa wa kijamii na kushiriki katika maisha ya umma na ya kiraia kwa njia zaidi kuliko katika jamii za jadi za Kiyunani na Kiebrania. Hata hivyo, kulikuwa na haki tofauti za kijinsia na kisheria kwa wanaume na waume ikilinganishwa na wanawake na wake. Zaidi ya hayo, “wakuu wa baadhi ya kaya wanaweza kuwa na mamlaka kamili juu ya wake zao, na kuwafanya wawe chini ya utawala wa waume zao na nafasi zao kuwa katika hatari ya kunyonywa” (Winter 2003: 18). Wakati huohuo katika jamii ya Kirumi wakati wa AJ, kulikuwa na mwelekeo wa kupinga, kuibuka kwa kile kilichoitwa “mwanamke mpya wa Kirumi” —yaani, “mwanamke aliyekuwa katika nafasi ya juu, ambaye hata hivyo amejiichukulia dai la kwake la kujizamisha katika raha za mwanamke za kingono” (Winter 2003: 21). Hilo lilionekana katika mitindo tofauti ya mavazi na tabia potovu ya ngono. Mwelekeo huo ulijulikana sana hivi kwamba Mfalme Augusto alitangaza sheria mpya ambazo “ziliagiza mwenendo wa kiadili, hasara za kifedha za kubaki bila kuolewa, kuzaa watoto walio na faida za kazi, na kanuni za mavazi kwa wake; ilikataza ndoa kati ya tabaka fulani, na kuadhibu kutokuwa na shughuli kwa waume ambao walipuuza uhusiano wa wake zao nje ya ndoa” (Winter 2003: 39).

Tofauti na uduni wa wanawake katika jamii za jadi za Kiyunani, Kiebrania, na Kirumi, **Efe 5:22-33** “ni ilani ya jamii mpya kabisa. Kwa sababu kaya ilikuwa ni dhana ndogo ya jumuiya nzima ya waamini, inatoa kielelezo halisi cha jinsi wasomaji wa Paulo wanaweza kutekeleza amri katika Efe. 5:18-21 kuwa nyumba ya Mungu. . . Ingawa Paulo hataki kupinduliwa kwa mfumo dume, kwa hakika anatoa wito wa uhusiano kati ya waume na wake uelekezwe kulingana na Ubinadamu Mpya” (Gombis 2005: 322, 328). Kwa hiyo, kaya si tena kwa manufaa ya baba mkuu, na wake hawafikiriwi tena kuwa duni; ukichwa unategemea kujitolea na msalaba, na mamlaka inapaswa kutumika kwa manufaa ya wale walio katika nafasi za chini; waume hawapaswi kuwatawala wake zao, bali wawapende (amri ambayo haionekani katika kanuni nyingine za kale za nyumbani); wale walio katika nafasi za utii wanapaswa kuwa chini kutoka moyoni, tena, kwa msingi wa msalaba; kifungu kizima kimechorwa juu ya uhusiano wa Kristo na kanisa, ambao unaelekeza kwa kiasi kikubwa jinsi ndoa inavyopaswa kueleweka, na kuifanya kuwa tajiri kiteolojia na yenye maana (Gombis 2005: 324-28).

Efe 5:22-33 ni mjadala wa kina wa Paulo kuhusu majukumu ya waume na wake. Maandiko mengine makuu yanayohusu wake ni **Mwa 2:15-18, 24-25; 1 Tim 5:14-15; Tito 2:3-5; 1 Pet 3:1-6; na Mith 31:10-31. Efe 5:22** inahusiana na **mst. 21** (na hivyo kurudi kwenye **mst. 18**) kwa sababu hakuna kitenzi katika **mst. 22**. Ingawa tafsiri nyingi za **mst. 22** zinasema kitu kama “*wake, watiini waume zenu kama Bwana,*” maneno “*kuwa chini*” kwa hakika hayamo katika Kiyunani cha **mst. 22**; yanapatikana tu katika **mst. 21**. Kwa maneno mengine, **mst. 22** kwa hakika husema, “*Enyi wake, kwa waume zenu kama kwa Bwana.*” Tofauti na kanuni za nyumba zisizo za Kikristo ambazo zilielekezwa kwa wanaume pekee ili kuonyesha jinsi walivyopaswa kuwadhibiti wake zao kwa manufaa yao wenyewe, “Paulo anazungumza na wake moja kwa moja, akiwahimiza kushiriki kikamilifu na kwa hiari katika Ubinadamu Mpya” (Gombis 2005: 326).

Tunahitaji kuzingatia asili ya utii wa kibiblia. Kwanza, ni nini utii sio:

(1) Utii sio udhalili. Yesu Mwana si mdogo kuliko Mungu Baba, ingawa yuko chini ya Baba (**1 Kor 11:3**). Akiwa duniani Yesu hakufanya lolote kwa uamuzi wake mwenyewe, bali alifanya tu yale aliyoona na kusikia kutoka kwa Baba (**Math 26:39; Yoh 4:34; 5:17-20, 30; 6:38; 8:28-29; 10:18; 12:49-50; 14:10, 24, 31**). Hata mbinguni anaendelea kuwa chini ya Baba (**1 Kor 15:24-28**). Vile vile, kwa mpango wa Mungu waume na wake wana majukumu tofauti ndani ya ndoa; mke si duni kuliko mumewe, ingawa ana jukumu la chini. Katika **Efe 6:1** na **5**, Paulo anasema kwamba watoto wanapaswa kuwatii wazazi wao na watumwa watii mabwana zao. Wake *hawaambiwi* “*watii*” waume zao. Katika **Efe 5:21** (imebainishwa katika **5:22**), **5:24**, na **Kol 3:18**, Paulo anatumia neno lingine la Kiyunani, ambalo limetafsiriwa kuwa chini yake. Hii inaashiria kwamba kuna tofauti kubwa katika hadhi ya mke na hali ya uhusiano wake na mumewe, ikilinganishwa na hali ya watoto na uhusiano wao na wazazi wao na hali ya watumwa na uhusiano wao na mabwana zao.

(2) Kujiweka chini ya, sio kukandamizwa au kunyanyasika. Wanaume wengi, hata wanaume wengi Wakristo, wamekandamiza na/au kuwanyanyasa wake zao katika karne zote. Wamekandamiza talanta na uwezo wa wake zao na wamepuuza hekima na ushirika kamili ambao Mungu amewapa kupitia wake zao. Ukandamizaji huo si dhambi tu, bali ni kinyume kabisa cha upendo, kinyume kabisa na jinsi Kristo “*alivyolipenda kanisa na kujitoa kwa ajili yake*” (hivyo ndivyo waume wanavyoamriwa kuwapenda wake zao).

(3) Kujiweka chini ya, hakumaanishi kwamba mke hawezi kuwa na maoni yake mwenyewe na kuyaeleza kwa uhuru, kuwa na vipaji na uwezo na kuvitumia kikamilifu, na kuwa na ndoto na matamano ya haki na kuyafuata kadri awezavyo. Mke ni mtu tofauti na mumewe. Maoni yake, vipawa, uwezo, ndoto, na

matamaniao yake huongeza, kikamilifu kama waume, kwenye utajiri wa kile ambacho maisha ya ndoa yamekusudiwa kuwa.

(4) Kujiweka chini ya, hakumaanishi kwamba mke ana haki ya kuhisi kinyongo. **Efe 5:33** inasema kwamba mke anapaswa “*kumheshimu mume wake.*” Hakuna heshima katika aina ya uwasilishaji unaofanywa tu kwa kuogopa kisasi au kwa kusaga meno.

Pili, kujiweka chini ya, ni nini:

(1) Wazo la kujiweka chini ya au kuwa chini yake ni kujiweka chini ya mtu aliye chini yake, na si kuwa duni. Paulo anasisitiza wazo hili katika **Kol 3:18** (“*Enyi wake, watiini waume zenu, kama ifaavyo katika Bwana*”), ambayo ni sawa kabisa na **Efe 5:22**.

(2) Kibiblia, kujiweka chini ya ni hiari. Kitenzi cha Kiyunani cha kujiweka chini ya, (kuwa chini ya) kilichotumika katika **mst. 24** na kudokezwa katika **mst. 22** ni *hupotasso*. Kitenzi hicho kiko “hapa na mahali pengine katika miktadha kama hiyo katika AJ kila wakati katika sauti ya kati (a kujirejea), na maana yake ni kwamba yule anayejinyenyekeza hufanya hivyo kupitia tendo la mapenzi yake makuu na kwamba angeweza pia kuchagua kufanya hivyo vinginevyo. . . . Matumizi yake ya kawaida ni kwa ajili ya uhusiano kati ya watu sawa, au katika matukio yote kwa kitendo cha kuwasilisha mamlaka iliyowekwa ipasavyo kwa upande wa yule anayejisalimisha kwa hiari yake. Ni kitendo cha mtu huru katika jamii ya kidemokrasia ambamo anatamani kuona kanuni za sheria na utaratibu zikidumishwa, na kwa ajili hiyo yuko tayari kutoa kiasi fulani cha uhuru wake kwa manufaa ya wote. Kwa neno moja, kitenzi kinachozungumziwa ni kile kinachoelezea kanuni ya uhuru kinyume na leseni, ya utaratibu badala ya machafuko” (Bowman 1947: 443-44, mkazo katika nakala za asili). Hakuna mahali popote katika kifungu hiki au popote pengine katika Biblia ambapo waume wanaambiwa wafanye, kuwalazimisha, au kuwadanganya wake zao ili wanyenyekee au watiishwe kwao, au hata kuhakikisha kwamba wananyenyekea. Kujiweka chini ya, ni tendo la hiari kwa upande wa mke, si jambo la kulazimishwa na mume, na hatimaye ni suala kati yake na Mungu. Kwa hiyo, maagizo ya Paulo kwa wake wajitiishe kwa waume zao ni maagizo kwa wake, si kwa waume.

(3) Utiifu hutoka moyoni. Ukweli huu unafuatia ukweli kwamba kujiweka chini ya, ni tendo la hiari la mke. Ingawa utii wa nje unaweza kulazimishwa, utii wa ndani (aina pekee ya utii unaompendeza Mungu) hauwezi kulazimishwa. Utiifu kutoka moyoni ni kama Kristo na msingi wake ni mtambuka. Sio aina ya mbinu ya kuishi kwa uchokozi au aina ya ujanja ili kumwezesha mke kumdhibiti mumewe au kupata kile anachotaka. Badala yake, kunyenyekea kuna faida ya ndoa, familia na, hatimaye, kutukuzwa kwa Mungu kama lengo lake.

(4) Kunyenyekea ni kwa Bwana. Sababu kwa nini kujiweka chini ya, kunaweza kuwa kwa hiari na kutoka moyoni ni kwamba, hatimaye, kunyenyekea ni tendo la upendo na utii kwa Bwana. Hilo limeonyeshwa katika **mst. 22** na **24**. Utiifu wa mke kwa mumewe, moyoni mwake, ni tendo la imani na tegemeo kwa Kristo— njia ya kusema, Nitachagua kutoa baadhi ya uhuru wangu kwa mtu huyu kwa sababu nakupenda wewe, Bwana, zaidi ya. yeye; Nina imani kwamba utanilinda na kunijenga mimi, mume wangu, na ndoa yetu, na itatukuzwa kwa utii wangu kwa neno lako.

Mbali na maelezo ya hapo juu ya utii wa kibiblia, maoni mengine mawili ni muhimu. Kwanza, wake hawaambiwi wanyenyekee kwa kila mwanamume; hawakuambiwa wanyenyekee kwa mume wa mtu mwingine. Unyenyekevu ni kwa mume wake mwenyewe kwa kutambua nafasi yake katika muundo wa familia uliowekwa na Mungu. Hii inajumuisha kujitiisha kwa waume wagumu, hata wasioamini (**1 Pet 3:1**). Pili, kujitiisha kwa mume mmoja “*kama kwa Bwana*” haimaanishi kwamba mume ni sawa na Bwana, kana kwamba yeye ni mwakilishi asiyekosea wa Kristo duniani. Inamaanisha kwamba utii unategemea upendo wa wake na utiifu kwa Kristo. Upendo wake kwa Kristo humuweka huru, bila kujali mwikio wa mume wake, kwa sababu anajua kwamba anampendelea Bwana.

Mstari wa 23 unasema, “*Kwa maana mume ni kichwa cha mkewe, kama Kristo naye ni kichwa cha kanisa; naye ni mwokozi wa mwili.*” Neno “kichwa” linaweza kuwa na maana mbili: linaweza kurejelea “mamlaka juu ya” au “chanzo cha.” Katika kesi hii, inaonekana kimsingi inarejelea “chanzo cha” (ona **Mwa 2:21-23**; **1 Kor 11:1-12**). Kwa upande mwingine, ndoa imeundwa ili kuakisi Kristo na kanisa (**Efe 5:32**). Kwa habari ya Kristo na kanisa, mamlaka ya mwisho ni Kristo. Ikiwa hakuna kichwa, au ikiwa kuna zaidi ya moja, matokeo ni sawa: kuchanganyikiwa, kutokuwa na uamuzi, kugombania madaraka, na machafuko. Kwa hiyo, Mungu alipanga ndoa na kanisa kuwa na kichwa kimoja.

Mstari wa 24 unahitimisha mjadala wa Paulo wa wajibu wa wake kwa kusema, “*Lakini kama vile kanisa limtiivyo Kristo, vivyo hivyo wake wanapaswa kuwatii waume zao katika kila jambo.*” Katika **mst. 24** tunaambiwa kwamba kama vile kanisa linavyojitiisha kwa Kristo, wake wanapaswa kuwatii waume zao, lakini katika **mst. 21** Wakristo wanapaswa kunyenyekeana wao kwa wao. Aya hizi zinaweza kusuluhishwa kwa njia hii: Ijapokuwa kuna kunyenyekeana huku wao kwa wao, waume na wake hawanyenyekeani wao kwa wao kwa namna moja. Jambo la msingi ni kwamba uhusiano kati ya Kristo na kanisa lake ni kielelezo cha uhusiano kati

ya mume na mke. Je, Kristo na kanisa lake wamenyenyekeana? “Hapana” ikiwa ina maana kwamba Kristo anajipanga chini ya mamlaka ya kanisa; lakini “ndiyo” ikiwa ina maana kwamba Kristo alijitoa mwenyewe kwenye mateso na kifo kwa ajili ya manufaa ya kanisa, na kwamba kanisa kwa shukrani na kwa hiari linanyenyekea kwa Kristo kwa kuthibitisha mamlaka yake na kufuata mwongozo wake. Mfano wa Kristo ni jinsi mume anavyojitiisha kwa mke wake. Yeye hufanya maamuzi kwa nia yake bora zaidi. Anajitolea kwa ajili yake. Kwa hiari anaacha kufanya matakwa yake na kudai anachotaka kwa ajili ya mke wake na ndoa. Mke anayejua kwamba mume wake ana nia njema zaidi moyoni mwake, na yuko tayari hata kufa kwa ajili yake, ikiwa ni lazima, kama vile Kristo alivyokufa kwa ajili ya bibi-arusi Wake, kanisa karibu kila mara mke wa aina hiyo atajitiisha kwa furaha na kwa hiari chini ya ukichwa huo usio na ubinafsi.

Paulo anaposema kwamba “*kama vile kanisa linavyomtii Kristo, vivyo hivyo wake nao wanapaswa kuwatii waume zao*” (mst. 24), anawasilisha jambo linalofaa. Kwa kweli, kanisa mara nyingi ni la dhambi na waasi. Kama vile kanisa linavyojitahidi kufikia utii kamili kwa Kristo, vivyo hivyo wake hujitahidi kufikia utii kamili kwa waume zao, hasa ikiwa waume zao hawatimizi majukumu yao waliyopewa na Mungu. Hata hivyo, kushindwa kuwasilisha kuna matokeo mabaya kwa kanisa na ndoa. Wasioamini wanahukumu ukweli wa imani yetu kwa jinsi tunavyofuata kwa uzito kile tunachosema tunaamini. Wakiona kwamba hatutii Maandiko yale tunayodai kuamini, watakataa na kudhihaki Maandiko, Bwana, na madai yetu ya kuwa wafuasi wa Kristo. Kwa hivyo, jina la Kristo litavunjiwa heshima.

Amri ya kunyenyekea, na mapambano ya kufanya hivyo, inatumika katika kila kitu. Hilo ni neno linalojumuisha yote ambalo linafaa kutiiwa sio tu inampofaa, anapojisikia vizuri, inapomfurahisha, au inapompendeleza. Ikiwa ameolewa na mwanamume mgumu au asiyeamini (1 Pet 3:1), mke anapaswa kuruhusu roho yake ya upole na utulivu, tabia yake ya upendo na neema imwongoze mume wake. Mwenendo na mtazamo wake unapaswa kusema, “Nataka kujisalimisha kwa uongozi wako; tafadhali nisaidie kufanya hivyo.” Hiyo inafanya injili kuvutia kwa mumewe. Isipokuwa katika kila jambo ni ikiwa mke ataombwa au kuamrisha kutenda dhambi na mumewe. Kama mitume walivyosema, “*imetupasa tumtii Mungu kuliko wanadamu*” (Mdo 5:29; ona pia Kut 1:17; Dan 3:18; 6:6-13).

5:25-33: ²⁵ *Enyi waume, wapendeni wake zenu, kama Kristo naye alivyolipenda Kanisa, akajitoa kwa ajili yake;* ²⁶ *ili makusudi alitakase na kulisafisha kwa maji katika neno;* ²⁷ *apate kujiletea Kanisa tukufu, lisilo na ila wala kunyanzi wala lo lote kama hayo; bali liwe takatifu lisilo na mawaa.* ²⁸ *Vivyo hivyo imewapasa waume nao kuwapenda wake zao kama miili yao wenyewe. Ampendaye mkewe hujipenda mwenyewe.* ²⁹ *Maana hakuna mtu anayeuchukia mwili wake po pote; bali huulisha na kuutunza, kama Kristo naye anavyolitendea Kanisa.* ³⁰ *Kwa kuwa tu viungo vya mwili wake.* ³¹ **KWA SABABU HIYO MTU ATAMWACHA BABA YAKE NA MAMA YAKE, ATAAMBATANA NA MKEWE NA HAO WAWILI WATAKUWA MWILI MMOJA.** ³² *Siri hiyo ni kubwa; ila mimi nanena habari ya Kristo na Kanisa.* ³³ *Lakini kila mtu ampende mke wake kama nafsi yake mwenyewe; wala mke asikose kumstahi mumewe.*

Huu ni mjadala mpana zaidi wa Paulo wa jukumu la waume. Maandiko mengine makuu yanayohusu waume ni Mwa 2:24-25; Kol 3:19; na 1 Pet 3:7. Mkazo wa kifungu hicho ni juu ya wajibu wa waume, si nafasi yake kama kichwa cha mke. Waume wanawajibika kwa Kristo kwa kile wanachofanya au kushindwa kufanya katika kutimiza wajibu wao kama waume, si kwa yale ambayo wake zetu wanafanya au kushindwa kufanya katika kutimiza wajibu wao kama wake. Kwa kweli, jukumu la waume labda ni kubwa zaidi (na, kwa hiyo, hesabu yao kwa Mungu ni kubwa zaidi) kwa sababu nafasi yao ni ile ya kichwa (ona Luka 12:48b, “*Na kwa kila aliyepewa vingi vitatakwa vingi; na ambaye walimwekea amana vitu vingi, kwake huyo watataka na zaidi.*” Hili pia linaonyeshwa kwa kuwa maagizo ya Paulo kwa waume ni marefu zaidi kuliko maagizo yake kwa wake.

Kumpenda mke wako ni amri, si chaguo. Waume wanapaswa kuwapenda wake zao licha ya shinikizo la utamaduni na matatizo katika uhusiano. Umuhimu wa jambo hili unasisitizwa na ukweli kwamba inarudiwa mara tatu (mst. 25, 28, 33). Waume wanapaswa kumpenda mke “wako” (mst. 25), “mke wako” mwenyewe (mst. 28, 33), si mke wa mtu mwingine. Kiyunani kilikuwa na angalau vitenzi vitatu vya upendo: *eros*—“huba, kupenda,” mara nyingi zikionyesha shauku ya ngono; *phileo*—“upendo, kupenda, urafiki,” mara nyingi huonyesha shauku ya marafiki wa karibu, ndugu, nk.; na *agapaō*—“kuwa na heshima kubwa kwa na kupendezwa, kuthamini, kustahi au kuridhika na, kufurahia” (Danker 2000: 395, 1056, 5). Paulo anatomia *agapaō* katika mst. 25, 28, na 33. Ni neno tajiri sana. Inamaanisha kuweka mtu au kitu kwanza katika maisha yako; kufanyia kazi, kuhudumia, na kutenga muda kwa ajili ya kitu unachopenda. Kwa hiyo, inadokeza tendo la mapenzi, kuthibitisha na kuonyesha upendo huo, pamoja na hisia za upendo, shauku, au heshima. Kumtanguliza mtu au kitu kingine na kuwatumikia kama kipengele cha *agapaō* kunaonekana katika mistari kadhaa katika Agano Jipya ambapo hiki ndicho kitenzi kinachotumika kwa ajili ya “upendo,” k.m., upendo wa Mungu kwa

wanadamu waliopotea—“*Kwa maana jinsi hii Mungu aliupenda ulimwengu hata akamtoa mwanawe pekee, ili kila mtu amwaminiye asipotee, bali awe na uzima wa milele*” (Yoh 3:16); Amri ya Kristo kwa wanafunzi wake—“*Amri mpya nawapa, kwamba mpendane, kama vile nilivyowapenda ninyi, nanyi nanyi mpendane*” (Yoh 13:34); kutowezekana kwa kutumikia mabwana wawili wasiopatana—“*Hakuna anayeweza kutumikia mabwana wawili; kwa maana atamchukia huyu na kumpenda huyu, au atashikamana na huyu na kumdharau huyu. Hamwezi kumtumikia Mungu na mali*” (Math 6:24).

Mstari wa 25 unaendelea kueleza asili ya upendo ambao mume anapaswa kumwonyesha mke wake kwa kusema, “*Kama vile Kristo naye alivyolipenda Kanisa, akajitoa kwa ajili yake.*” Kristo alipendaje kanisa? Miongoni mwa mambo mengine, Kristo alipenda kanisa: (1) Kipekee—Kristo ndiye mchungaji mwema kwa kondoo mahususi ambao Baba alimpa (Yoh 6:37; 10:14-17; 17:6-9). Wamechaguliwa kabla ya kuwekwa misingi ya ulimwengu (Efe 1:3-4). Kwa njia ya pekee, upendo wa Kristo kwa bibi-arusi wake haufanani na upendo wake kwa mtu yeyote au kitu kingine chochote. Upendo wetu kwa bibi-arusi wetu lazima pia uwe upendo wa kipekee, wa ndani zaidi, wa karibu zaidi, na tofauti na upendo wetu kwa mtu yeyote au kitu kingine chochote. (2) Kwa kujidhabihu—Huu ndio moyo wa kifungu kinachohusu wajibu wa mume kwa mke wake. Kumbuka hapo awali, kuhusiana na 5:2, tuliona kwamba dhabihu (hasa dhabihu ya nafsi) inafungamana kwa karibu na upendo, kwa sababu huwezi kuwa na ubinafsi na wakati huo huo kuonyesha upendo au tabia ya Kristo. Fikiria njia mbalimbali ambazo Kristo alitupenda kwa dhabihu: (A) Alijinyenyekeza na kuweka kando utukufu wake mwenyewe mbinguni na usawa na Baba ili achukue namna ya mtumwa, yote kwa ajili ya bibi-arusi wake (a) ona Flp 2:5-7; (B) Alipinga majaribu kwa ajili ya bibi-arusi wake (Luka 4:1-13); (C) Aliteseka kimwili, kihisia-moyo, na kiroho kwa ajili ya bibi-arusi wake; (D) Alibeba kwa ajili ya maharusi wake huzuni, uchungu, na, hatimaye, dhambi yake; (E) Alitoa wakati wake, mali, mawazo, hisia, na hatimaye maisha yake yote ambayo alikuwa nayo kwaajili ya bibi-arusi wake.

Fikiria jinsi Kristo alivyotupenda kwa kujidhabihu. Alichukua hatua ya kutupenda kwa kujidhabihu tulipokuwa waasi na wasiopenda (Rum 5:8; Flp 2:5-7; 1 Tim 1:15). Hii ina maana kwamba waume wanapaswa kuwapenda wake zao licha ya makosa, kushindwa, na dhambi zao. Waume wanaweza kufanya hivi kwa: kupuuza dhambi zake na tabia mbaya mara nyingi; kutafuta furaha yake, ustawi, na maslahi bora; si kuonyesha makosa yake mbele ya watoto au hadharani, bali, inapobidi, kutoa ukosoaji wenye kujenga faraghani, kwa heshima na unyenyekevu, na kwa nia safi ya kutaka kumsaidia; kutomtumia kama mfano katika mahubiri bila ruhusa yake ya wazi; kamwe asimwache au kumtupa (na bila kutishia kufanya hivyo), kwa sababu Kristo hatuachi kamwe au kututupi na hatishii kufanya hivyo (Ebr 13:5).

Ingawa waume mara nyingi hutumia nafasi yao ya kuwa kichwa cha familia au kichwa cha mke kama cheo ili kujaribu kutawala juu ya mke au familia zao na kulazimisha kufuata matakwa yao, Kristo alishughulika na mtazamo huu katika Math 20:25-28, aliposema. wanafunzi wake, “*Mnajua kwamba watawala wa mataifa huwatumikisha kwa nguvu, na wakubwa wao huwatumikisha. sivyo hivyo kwenu; bali mtu ye yote anayetaka kuwa mkubwa kwenu, na awe mtumishi wenu; kama vile Mwana wa Adamu hakuja kutumikiwa, bali kutumika, na kutoa maisha yake kuwa fidia ya wengi.*” Katika Yoh 13:5, 12-15 Kristo alitoa kielelezo maalum cha maana ya kuwa kiongozi mtumishi na akaliunganisha na agizo kwa wafuasi wake kufanya vivyo hivyo: “⁵ Kisha akatika maji katika bakuli, akaanza kuosha miguu ya wanafunzi na kuipangusa kwa kile kitambaa alichojifunga. . . .

¹² Basi alipokwisha kuwatawadha miguu, na kuyatwaa mavazi yake, na kuketi tena mezani, akawaambia, Je!

¹³ Ninyi mwaniita Mwalimu na Bwana; nawe umesema kweli, kwa maana ndivyo nilivyo. ¹⁴ Basi ikiwa mimi, niliye Bwana na Mwalimu, nimewatawadha miguu, imewapasa vivyo kutawadhana miguu ninyi kwa ninyi.

¹⁵ Kwa maana nimewapa kielelezo ili nanyi mfanye kama mimi nilivyowafanyia.

Je, Kristo alipoteza uwezo, cheo, au mamlaka yake kwa sababu alijinyenyekeza na kuwatumikia wanafunzi wake (kuosha miguu lilikuwa jambo ambalo mtumwa wa chini kabisa katika jamii hiyo angefanya)? Hapana. Je! Kristo kwa namna fulani alipungua kuwa mwanadamu kwa kufanya alichofanya? Hapana—badala yake alifanyika zaidi, kwa sababu inachukua mtu mwenye nguvu na tabia isiyo ya kawaida kujinyenyekeza na kuwatumikia wale ambao wako chini katika cheo, wadhifa, au mamlaka kuliko yeye. Je, Kristo alipoteza heshima kwa wanafunzi—au kwetu—kwa sababu alifanya alichofanya? Hapana.

Kwa kuwa Kristo hakupoteza mamlaka yake, cheo, nafasi, uanaume, au heshima kwa kuwatumikia wanafunzi wake, na kwa kuwa aliwambia bayana wafuasi wake (pamoja na waume) wafanye kama alivyofanya na kuiga uongozi wake, kwa nini waume hawaonyeshi kujidhabihu? upendo kwa wake zao walio karibu nao (mwili mmoja) kuliko hata wanafunzi wa Kristo walivyokuwa kwa Kristo? Ingawa maneno ya maagizo ya Paulo kwa wake na waume ni tofauti, anachofanya ni kutumia dhana ya “kunyenyekana” (inayopatikana katika mst. 21). Kwa wake anadai kwa urahisi katika mst. 22 na 24 kwamba wake wanapaswa kuwatii waume zao wenyewe. Kwa waume, matumizi yake ya *agapaō* na maelezo yake mahususi ya kielelezo

cha Kristo cha upendo wa kujidhabihu (Kristo “*alipenda kanisa na kujitoa kwa ajili yake*”) hudhihirisha asili ya kile ambacho mume “kujitiisha” kwake mwenyewe kwa mke wake kunahusisha na kile inapaswa kuwa kama.

Kristo alikuwa na kusudi la kumpenda bibi-arusi wake kwa kujidhabihu, “*ili amtakase, akiisha kumtakasa kwa kumwosha kwa maji katika neno, apate kujitolea kwake kanisa katika utukufu wake wote, bila doa, kunyanzi, wala lolote kama hayo jambo; bali awe mtakatifu asiye na lawama*” (**mst. 26-27**). Kumtakasa kunaonyesha kumtenga na wengine, kwa malengo yake ya kiungu. Kumsafisha kunaonyesha kumfanya awe sawa kwa urafiki wa kiungu. Ili aweze kumleta Kwake katika utukufu wake wote inaonyesha kwamba alitaka astahili utukufu, kung’aa kwa mng’ao wa wema wa kimungu, wa kumcha Mungu kutokuwa na doa wala kunyanzi wala kitu kama hicho; lakini kwamba anapaswa kuwa mtakatifu na bila dosari inaonyesha kwamba bibi-arusi wake anapaswa kuwa kama Yeye. Kama vile Kristo anavyotakasa na kumtakasa bibi-arusi wake kupitia injili, neno lake, ushawishi wake, kielelezo na Roho, vivyo hivyo mume anapaswa kuweka sauti ya kiroho katika kaya. Anapaswa kumwiga Kristo, na hivyo kumsaidia mke wake kuwa zaidi kama Kristo mwenyewe.

Mistari ya 28-30 inaongeza, “*Vivyo hivyo imewapasa waume nao kuwapenda wake zao kama miili yao wenyewe. Anayempenda mke wake mwenyewe anajipenda mwenyewe; kwa maana hakuna mtu anayeuchukia mwili wake po pote; bali huulisha na kuutunza;*” Paulo anaongeza sitiriari mpya hapa ili kuonyesha kina cha urafiki na umoja unaapaswa kuwa sifa ya ndoa—mume anapaswa kumpenda mke wake kama vile anavyopenda, kuulisha, na kuutunza mwili wake mwenyewe. Paulo anadokeza fumbo asilia la ndoa, kwamba hao wawili watakuwa mwili mmoja (**Mwa 2:24**). Anaposema kwamba “*hakuna mtu anayeuchukia mwili wake kamwe,*” maana yake moja ni kwamba kwa kuwa mwanamume hajipigi, hawezi kumpiga mke wake. Kwa hakika, kuwa mpiga mke humfanya asistahili kuwa kiongozi katika kanisa kwani, kwa ufafanuzi, mpiga mke “ana lawama, hana kiasi, hana busara, au si mwenye kuheshimika (kama inavyotakiwa katika **1 Tim 3:2**). ni mchokozi na si mpole wala asiye na ubishi (katika ukiukaji wa matakwa ya **1 Tim 3:3**), na hasimamii nyumba yake vyema (katika ukiukaji wa matakwa ya **1 Tim 3:4**). Kulisha ni kulisha hadi ukomavu. Wazo la msingi ni kulisha. Mwanaume hulisha mwili wake ili uweze kuishi na kukua: sio tu kuendelea kuishi au kuwepo, lakini kustawi, kuishi vizuri, kuwa na afya na nguvu. Vivyo hivyo, mume anapaswa kumlisha mke wake ili ndoa isitawi, ikue, iwe na afya na nguvu. “Kutunza” ni kukuza kwa upole. Wazo la mizizi ni joto au kuweka joto; wanaume huweka miili yao joto na kutunzwa vizuri kwa sababu wanaithamini. Vivyo hivyo, waume wanahitaji kuwathamini wake zao, kuwatunza na kuwachangamsha kimwili, kihisia-moyo, kiroho, na katika njia nyinginezo zote.

Paulo anaposema, “*kama Kristo naye afanyavyo kanisa, kwa sababu sisi tu viungo vya mwili Wake,*” anainua sitiriari ya mwili hadi kiwango cha juu kwa kurejelea mwili wa Kristo. Anaunganisha mfano wa mwili kurudi kwa Kristo na kanisa (ambalo alianza kifungu hiki). Mfano wa mwili wa Paulo, hasa marejeleo yake kwa mwili wa Kristo pia yanaangazia umoja ambao ni sifa ya uhusiano kati ya mume na mke katika ndoa ya Kikristo. Katika **1 Kor 1:13** Paulo aliuliza kwa kejeli, “*Je, Kristo amegawanyika?*” Bila shaka, jibu ni Hapana. Kwa hiyo, Wakristo hasa waume na wake Wakristo—hawapaswi kugawanywa kati yao wenyewe. Hakika, katika **Yoh 17:22-23** Kristo aliomba kwamba tuwe kitu kimoja, kama vile Kristo na Baba walivyo umoja. Ikiwa umoja kama huo utaonekana mahali popote au kati ya mtu yeyote, unapaswa kuonekana katika uhusiano wa karibu zaidi wa mahusiano yote, ya mume na mke. Kwa kweli, waume na wake Wakristo wanapogawanyika, wanamwakilisha Kristo vibaya kwa ulimwengu. Migogoro ya ndoa na mgawanyiko ni njia za kutenganisha kile ambacho Mungu ameunganisha pamoja (**Math 19:6**) na ni kugawanya mwili wa Kristo. Kwa hiyo, mgawanyiko wa ndoa kati ya Wakristo una madhara makubwa ya kiroho. Kwa hiyo, waume Wakristo wanahitaji kuwa na, na kuonyesha, heshima ya juu kwa wake zao kwa sababu wana heshima kubwa kwa miili yao wenyewe ambayo, kwa upande mwingine, inahusiana na heshima kubwa ya Kristo kwa viungo vya mwili wake mwenyewe kanisa. Kwa ufupi, kimwili na kimafulumbi, kuna umoja kati ya waume na wake unaofanana na umoja uliopo kati ya Kristo na kanisa.

Paulo anamalizia katika **mst. 31-32** pamoja na, “**KWA SABABU HII MWANAUME ATAMWACHA BABA YAKE NA MAMA YAKE NA ATAUNGWA NA MKEWE, NA HAO WAWILI WATAKUWA MWILI MMOJA.** Siri hii ni kubwa; lakini nasema kwa habari ya Kristo na kanisa.” Hii inaunganisha kwa uwazi **Mwa 2:24** na Kristo na kanisa. Kwa kuunganisha umoja wa mume na mke pamoja na Kristo na kanisa, Paulo anaweka wazi kwamba mume hapaswi kujitegemea mbali na mke wake. Wanaume wengi hufikiri kwamba wako huru kuishi maisha yao jinsi wanavyochagua, bila kujali mawazo, hisia, wasiwasi, mchango, au matakwa ya wake zao. Mume Mkristo hana haki ya kufanya hivyo. Uhusiano wake ni maalum na mke wake, unaohusiana kikamilifu kama vile kichwa chenye mwili, au Kristo na kanisa: wawili hao hawawezi kutenganishwa. Kauli kwamba ndoa kwa kweli inamhusu Kristo na kanisa inaonyesha kwamba, kwa msingi wake, ndoa ni ya kiroho, ni taasisi ya kiroho. Kwa kuwa, mjadala mzima wa Paulo katika **mst. 21-32** hatimaye inarejelea Kristo na

kanisa, hii ina maana kwamba majadiliano yake yanapita zaidi ya majukumu ya mume na wake na yana maana kwa kanisa. Miongoni mwa mambo mengine, kutokana na yale ambayo Paulo amesema, ni kwamba watu katika kanisa wanapaswa kunyenyekeana wao kwa wao (**mst. 21**), wawe na upendo wao kwa wao, waoshwe kabisa katika “*maji ya neno*” (**mstari 26**), yaani, waliofundishika na kubadilishwa kuwa kama Kristo kwa mafundisho sahihi ya Neno la Mungu, miwe “*watakatifu wasio na lawama*” (**mst. 27**), na muunganike kama “*mwili mmoja*” (**mst. 31**)

Katika **mst. 33**, Paulo anatoa muhtasari mfupi wa koda, “*Lakini kila mtu miongoni mwenu na ampende mke wake kama nafsi yake mwenyewe, na mke na ahakikishe kwamba anamstahi mumewe.*” Hii inaweza kutazamwa kama muhtasari wa wajibu wa mume na mke kwa kila mmoja, yaani, kufupisha kile ambacho Paulo amesema katika **mst. 22-32**. Kauli hii ya muhtasari tena inaonyesha wajibu wa pande zote mbili ambao mume na mke wanao kwa kila mmoja. Hata hapa, inaonyesha kwamba majukumu ya mume ni makubwa kuliko ya mke. Sababu ni kwamba, ili mke amheshimu mumewe, mume anahitaji kustahili heshima hiyo.

- **6:1-3:** ¹ *Enyi watoto, watiini wazazi wenu katika Bwana, maana hii ndiyo haki.* ² **WAHESHIMU BABA YAKO NA MAMA YAKO;** (*amri hii ndiyo amri ya kwanza yenye ahadi*), ³ **UPATE HERI, UKAE SIKU NYINGI KATIKA DUNIA.**

Sasa Paulo anazungumzia wajibu wa watoto katika familia. Neno kwa watoto sio tu kwa watoto wadogo, lakini kwa watoto wote. Hata hivyo, **6:4** inaonyesha kwamba Paulo anashughulika tu na watoto ambao bado chini ya uangalizi wa wazazi wao. Kutii kunamaanisha kwamba watoto wanapaswa kusikiliza kwa uangalifu na kuitikia vyema yale wanayosikia. Hivyo, watoto wanapaswa kujiweka chini ya maneno na mamlaka ya wazazi wao. Watoto wanapaswa kutii wazazi wao “*katika Bwana.*” Sifa hii inapatana na sifa ya kwamba wake wanapaswa kuwa chini ya waume zao “*kama kwa Bwana*” (**5:22**). Hii ingemaanisha kwamba watoto hawapaswi kutii amri yoyote kutoka kwa mzazi ambayo ni kinyume na Maandiko. Watoto wana wajibu wa kuwatii wazazi wao kwa sababu ni amri ya Mungu, ni sawa kufanya hivyo, na “*ili upate heri, ukae siku nyingi katika dunia.*” Utii unategemea kuwaheshimu wazazi. Kwa maana fulani, kanuni ya kuwaheshimu wazazi ndiyo kanuni kuu (au ya msingi) ya mahusiano yote ya kibinadamu katika jamii. Mtu anayekua na hisia ya heshima na utii kwa wazazi wake atakuwa na msingi wa kuheshimu mamlaka ya viongozi wengine na haki za watu wengine kwa ujumla.

Paulo ananukuu tafsiri ya Septuagint ya Amri ya Tano ya Amri Kumi (**Kut 20:12** ona pia **Kumb 5:16**). Hata hivyo, katika sehemu ya mwisho ya nukuu hiyo anabadili maneno ya **Kut 20:12** ambayo yalikuwa yamezungumza kuhusu kurefusha siku za mtu “*katika nchi.*” Hili linapatana na ukweli kwamba kanisa haliko tena katika taifa la Israeli, bali linaundwa na watu “*kutoka kila kabila na lugha na jamaa na taifa*” katika ulimwengu mzima (**Ufu 5:9**).

- **6:4:** *Nanyi, akina baba, msiwachokoze watoto wenu; bali waleeni katika adabu na maonyo ya Bwana.*

Akina baba wanasemwa hapa, pengine kwa sababu wanachukuliwa kuwa wakuu wa kaya (ona **Hes 1:4**); hata hivyo, maagizo yaliyotajwa katika mstari huu yangetumika kwa wazazi wote wawili. Amri hasi (*baba, msiwachokoze watoto wenu*) inafuatwa na amri chanya (*bali waleeni katika adabu na maonyo ya Bwana*). Kutowakasirisha watoto kunapendekeza utaratibu unaorudiwa na unaoendelea wa matibabu. Hatua kama hiyo polepole hujenga hasira na chuki iliyo ndani sana ambayo kwa kawaida hujidhihirisha katika uadui wa nje. Kulea watoto katika mafunzo na maonyo ya Bwana kunaweza kujumuisha kuweka Neno la Mungu, mtazamo wa Mungu, na njia za Mungu mbele ya watoto wetu kila wakati (ona **Kumb 6:6; Mith 22:6**). Hilo linaweza kufanywa kwa ibada na sala za familia; kuhakikisha kwamba wana uzoefu mzuri wa kanisa; kuyaishi yale maisha tunayoyakiri (kuiga mfano wa Kristo); kuwafundisha Biblia na jinsi Biblia inavyotumika kwa hali halisi za maisha; na kuwaombea watoto wako. Majukumu mawili ya “*kutowachokoza watoto wako*” na “*kuwalea katika nidhamu na adabu ya Bwana*” ni wajibu wa usawa kwa wajibu wa watoto kuwatii wazazi wao na kuwaheshimu baba na mama zao.

Katika jamii ya Kirumi upendo wa pande zote kati ya wanafamilia haukufanyika mara kwa mara, au hata kidogo; akina baba hawakuonyesha upendo kwa ujumla. Kwa sheria ya Kirumi ya *patria potestas*, baba alikuwa na nguvu halisi ya maisha na kifo, sio tu juu ya watumwa wake, lakini juu ya nyumba yake yote. Hakukuwa na kitu katika ulimwengu wa kale ambacho kiliweka majukumu kwa mume na baba sawa na kile Paulo anachosema katika **5:25-33** na **6:4**. Tofauti na jamii ya Waroma, **Efe 6:4** “ni takwa la akina baba kutenda kwa nia ya kuwanufaisha watoto wao. Zaidi ya hayo, inadai kwamba hadhi na matamano ya watoto

yazingatiwe, kwa kuwa kuchokoza hasira kungetokana na akina baba kuharibu malengo na matamania ya watoto wao, wakitenda kwa kuonwa kuwa bora zaidi ya heshima ya familia na kutumia vibaya nafasi dhaifu ya watoto wao [kama ilivyofanyika katika jamii ya Warumi]. Badala ya kunufaika na cheo chao chenye nguvu, akina baba wanapaswa kuwazoeza watoto wao katika njia ya Bwana, kikumbusho kingine cha usimamizi-nyumba waliopewa akina baba na wajibu wao kwa Bwana Yesu Kristo.” (Gombis 2005: 328-29) Kwa hiyo, “Injili ilileta kipengele kipya katika wajibu wa mzazi kwa kuisisitiza kwamba hisia za mtoto lazima zizingatiwe. Katika jamii ambapo mamlaka ya baba (*patria potestas*) yalikuwa kamili, hii iliwakilisha dhana ya kimapinduzi.” (Wood 1978:81)

Mawazo haya yalikuwa na athari kubwa katika kubadilisha utamaduni. Sue Bohlin anaripoti, “Maadili ya Kikristo yalitangaza uthamani na thamani sawa kwa wanaume na wanawake. Waume waliamriwa kuwapenda wake zao na wasiwachokoze watoto wao. Kanuni hizi zilipingana moja kwa moja na taasisi ya Kirumi ya *patria potestas*, ambayo ilitoa uwezo kamili wa uhai na kifo juu ya familia ya mwanaume, pamoja na mke wake. Wakati *patria potestas* hatimaye ilipobatilishwa na mfalme ambaye alichochewa na viwango vya juu vya Biblia, hilo lilikuwa na matokeo makubwa kama nini kwenye utamaduni huo! Wanawake pia walipewa kimsingi udhibiti sawa wa mali zao kama wanaume, na, kwa mara ya kwanza, akina mama waliruhusiwa kuwa walezi wa watoto wao. . . . Kama tokeo la Yesu Kristo na mafundisho Yake, wanawake katika sehemu kubwa ya ulimwengu leo, hasa katika nchi za Magharibi, wanafurahia mapendeleo na haki zaidi kuliko wakati mwingine wowote katika historia. Inachukua tu safari ya haraka kwenda kwa taifa la Kiarabu au katika nchi ya Ulimwengu wa Tatu ili kuona jinsi wanawake wanavyokuwa na uhuru mdogo katika nchi ambazo Ukristo umekuwa na uwepo mdogo au haupo kabisa. Ni jambo bora zaidi kuwahi kutokea kwa wanawake.” (Bohlin 2023: “Athari za Ukristo kwenye Utamaduni”)

6:5-8: ⁵ *Enyi watumwa, watiini wao walio bwana zenu kwa jinsi ya mwili, kwa hofu na kutetemeka, kwa unyofu wa moyo, kana kwamba ni kumtii Kristo;* ⁶ *wala si kwa utumwa wa macho tu kama wajipendekazao kwa wanadamu bali kama watumwa wa Kristo, mkitenda yampendezayo Mungu kwa moyo;* ⁷ *kwa nia njema kama kumtumikia Bwana wala si mwanadamu;* ⁸ *mkijua ya kuwa kila neno jema alitendalo mtu atapewa lilo hilo na Bwana kwamba ni mtumwa au kwamba ni huru.*

Hiki ni kifungu ambacho tunapaswa kutumia kwa mlinganisho leo (ona pia **Kol 3:22-25; 1 Pet 2:18-20**). Kifungu hiki kinazungumza juu ya watumwa na mabwana. Uchumi wa Dola ya Kirumi ulitegemea utumwa. Asilimia kubwa ya watu walikuwa watumwa. Watumwa walifanya kazi za kila aina: mashambani; migodi; nyumba; katika biashara; kama walimu, n.k. Wakati fulani wangeweza hata kununua uhuru wao (ona **Mdo 22:25-28; 1 Kor 7:21**). Leo utumwa umeondolewa sehemu kubwa ya dunia. Hata hivyo, katika mambo fulani muhimu kuna mlinganisho (yaani, kufanana kwa kiasi kikubwa) kati ya utumwa na ajira ya kisasa: katika kila kesi mtu (mtumwa / mfanyakazi) anafanya kazi kwa mtu mwingine (bwana/mwajiri).¹²

Kila mlinganisho huvunjika wakati fulani. Kwa mfano, watumwa hawakuwa na haki na hawakuweza kuacha kazi zao ikiwa hawapendi kazi zao au kama hawakupenda jinsi walivyotendewa. Kwa upande mwingine, wafanyakazi wana haki za kisheria na wanaweza kuacha kazi zao ikiwa wanataka. Kwa hiyo, Biblia inapozungumzia hali ambazo hazifanani na hali za wakati wetu, bado tunaweza kutafuta kanuni za kuvuka tamaduni zilizopo na kutumia kanuni hizo kwa mlinganisho. Tunapofanya hivi ni lazima tuwe waangalifu tusinyooshe mlinganisho huo mbali sana (yaani, lazima tufahamu tofauti kati ya hali ya kibiblia pamoja na kufanana). Ni lazima tuhesabu tofauti kati ya umiliki wa mfanyakazi na mwajiri (utumwa) na mahusiano ya kimkataba kati ya mfanyakazi na mwajiri (ajira ya kisasa). Kanuni ya kumheshimu Mungu kwa jinsi mtu anavyohusiana na mamlaka/usimamizi katika eneo la kazi la kisasa inaweza kuonyeshwa kwa mistari ifuatayo: Timiza masharti ya mkataba wako kwa kadiri ya uwezo wako, yaani, kwa namna ambayo inamtukuza Mungu na kuleta. wasioamini karibu na ufalme (Webb 2001: 54).

Katika kifungu hiki, Paulo anaashiria kwamba, kwa kuwa utii wa watumwa (wajiriwa) ni “*kama kwa Kristo*” na “*kama kwa Bwana*,” sio kamili tena. Sifa zinazofanana zilifanywa kuhusiana na wake (**5:22**) na watoto (**6:1**). Mkazo wa Paulo ni kwamba utumishi unaotolewa na watumwa kwa mabwana zao wa kidunia (wajiri) unapaswa kutoka moyoni (**mst. 5-6**), unyoofo, si utumishi wa macho tu (yaani, wakati bwana-mkubwa anapotazama), bali kwa nia njema. Hoja yake ni kwamba, kama alivyosema katika **Kol 3:17**, “*Lolote mfanyalo, kwa neno au kwa tendo, fanyeni yote katika jina la Bwana Yesu, mkimshukuru Mungu Baba kwa yeye.*” Anaonyesha kwamba, ingawa katika ulimwengu huu wafanyakazi kama hao wanaweza kuwa watumwa wa mwanadamu, wao ni “*watumwa wa Kristo*” (**mst. 6**). Kwa hivyo, huduma yao ni ya kiroho, na Kristo atawapa

¹² Kutumia vifungu vya Biblia na kanuni kwa mifano imejadiliwa katika Menn 2017: 39-56.

thawabu (mst. 8).

- **6:9:** *Nanyi, akina bwana, watendeeni wao yayo hayo, mkiacha kuwaogofya, huku mkijua ya kuwa yeye aliye Bwana wao na wenu yuko mbinguni, wala kwake hakuna upendeleo.*

Kwa mara nyingine tena, Paulo anatoa maagizo na wajibu kwa mabwana (waajiri). Kama ilivyokuwa kwa waume na wake na wazazi na watoto, majukumu haya kwa mabwana yalikuwa hayajawahi kutokea na yalikuwa ya kupingana sana na utamaduni. Wajibu wa bwana ulitumika kuinua hadhi ya mtumwa na kupunguza mamlaka ya bwana. Kama vile Paulo alivyowakumbusha watumwa kwamba kwa kweli walikuwa “*watumwa wa Kristo*” (mst. 6), ndivyo anavyowakumbusha mabwana-wakubwa kwamba wao, pamoja na watumwa wao, wana “*Bwana . . . mbinguni, wala hakuna upendeleo kwake.*” Hii inawaweka watumwa na mabwana kwenye mstari mmoja—kama kaka na dada katika Kristo. Anaweka hilo wazi katika **Gal 3:28**, “*Hakuna Myahudi wala Myunani, hakuna mtumwa wala mtu huru, hakuna mwanamume wala mwanamke; kwa maana ninyi nyote mmekuwa mmoja katika Kristo Yesu*” (ona pia **Kol 3:11; Filemoni 16**).

Paulo anaposema, “*mabwana, watendeeni yale yale,*” anasema kwamba, kama vile watumwa wanapaswa kuwatendea mabwana zao kana kwamba wao ni Kristo (yaani, kuwatolea utumishi “*kama kwa Kristo*” na “*kama kwa Bwana*”), kwa hiyo mabwana wanapaswa kuwatendea watumwa wao kana kwamba wao ni Kristo! Hilo lapatana na amri nyinginezo za Kimaandiko ambazo, vivyo hivyo, zingekuwa zimekiuka mamlaka ya bwana-mkubwa, yaani, “*mpende jirani yako kama nafsi yako*” (**Math 22:39**) na “*watendee wengine vile vile unavyotaka wakutendee wewe*” (**Luka 6:31**). Haya yote yalitumika kama mapinduzi kwa njia isiyo na mwelekeo dhidi ya mzizi wa dhambi ya utumwa. Ingawa kukomeshwa kwa utumwa duniani kote kulichukua muda, ni kwa sababu ya maadili haya ya Kikristo—kwamba ndani ya Kristo Yesu hakuna mtumwa wala mtu huru, lakini sisi sote ni wamoja kama kaka na dada—ndio maana Wakristo waliongoza vita dhidi ya utumwa hadi utumwa ulipofutwa.

MASWALI YA MAJADILIANO

1. Je, andiko la 5:22-24 linapaswa kutekelezwa kwa njia ya vitendo?
2. Ingawa maagizo ya Paulo kwa waume ni marefu zaidi na ya kina zaidi kuliko maagizo yake kwa wake, na majukumu ya kujidhabihu ya waume ni makubwa zaidi, makanisa mengi yanatumia muda mchache kufundisha juu ya hili, lakini badala yake yanaelekea kuisitiza kwamba wake lazima watii waume zao. .” Unafikiri ni kwa nini hali iko hivi?
 - Ni njia zipi ambazo waume wanaweza kuonyesha upendo wa kujidhabihu kwa wake zao?
 - Upendo wa mume kwa mke wake unapaswa kuonyeshwa na kutofautiana na jinsi waume wasio Wakristo wanavyowapenda na kushirikiana na wake zao?
3. Je, kifungu hiki kina maana gani kuhusiana na mtazamo wako kuhusu kanisa (ona mst. 32)?
4. Wazazi hufanya nini ili kuwakasirisha watoto wao?
5. Wazazi wanapaswa kufanya nini ili kuwalea watoto wao katika “nidhamu na mafundisho ya Bwana” (6:4)?
6. Wafanyikazi wanawezaje kumheshimu Bwana katika kazi yao?
7. Waajiri wanapaswa kuwatendaje wafanyakazi wao?

K. 6:10-20—Kusimama pamoja na watakatifu na dhidi ya shetani

Sehemu hii ya mwisho ya waraka kwa Waefeso inaibua suala la vita vya kiroho na jinsi ya kupigana nayo. Hii inapatana na yale ambayo Paulo amekuwa akisema, kwa matokeo kwamba maisha yote, iwe ndoa, familia, ajira, au sehemu nyingine ya maisha, hatimaye ni ya kiroho. Maisha yetu tunayaishi katika nyanja ya kimwili ya mahusiano, kazi, siasa, uchumi, n.k. Hata hivyo, mambo haya yote ni maonyesho ya nje na yanayoonekana ya masuala ya kiroho na nguvu nyuma ya pazia. Tunahitaji kufahamu kwamba, ingawa hatuwezi kuziona au kuzihisi, nguvu za pepo ni halisi na ziko hai na zinajaribu kuathiri vibaya maisha yetu na

kuzuia kuenea kwa injili.

- **6:10-17:** ¹⁰ *Hatimaye, mzidi kuwa hodari katika Bwana na katika uweza wa nguvu zake.* ¹¹ *Vaeni silaha zote za Mungu, mpate kuweza kuzipinga hila za Shetani.* ¹² *Kwa maana kushindana kwetu sisi si juu ya damu na nyama; bali ni juu ya falme na mamlaka, juu ya wakuu wa giza hili, juu ya majeshi ya pepo wabaya katika ulimwengu wa roho.* ¹³ *Kwa sababu hiyo twaeni silaha zote za Mungu, mpate kuweza kushindana siku ya uovu, na mkiisha kuyatimiza yote, kusimama.* ¹⁴ *Basi simameni, HALI MMEJIFUNGA KWELI VIUNONI, NA KUVAA DIRII YA HAKI KIFUANI,* ¹⁵ *na kufungiwa MIGUU UTAYARI TUPATAO KWA INJILI YA AMANI* ¹⁶ *zaidi ya yote mkiitwaa ngao ya imani, ambayo kwa hiyo mtaweza kuizima mishale yote yenye moto ya yule mwovu.* ¹⁷ *Tena ipokeeni CHAPEO YA WOKOVU, na upanga wa Roho ambao ni neno la Mungu.*

Katika sehemu hii, Paulo anatoa taswira ya Isaya. Ananukuu au kudokeza kwa Isaya katika **mst. 14 (Isa 11:5; 59:17)**, **15 (Isa 52:7)**, na **17 (Isa 59:17)**. Frank Thielman asema, “Paulo anahamisha ‘silaha zote za Mungu’ kutoka kwa Mungu mwenyewe, au kutoka kwa Masihi wake [yaani, katika Isaya], hadi kwa watu wa Mungu katika kifungu hiki kwa sababu, licha ya 1:20-23; 2:6, anajua kwamba ushindi wa watu wa Mungu dhidi ya ibilisi bado haujakamilika. Kwa hakika Mungu amepiga pigo lenye kufisha watawala, mamlaka, na mamlaka za ulimwengu za ‘giza hili la sasa’ (6:12), lakini mishale yenye moto ya serikali iliyohukumiwa inaendelea kuwashambulia watu wa Mungu. Kwa hiyo, kati ya wakati wa ushindi wa Kristo na utimilifu wa makusudi ya Mungu katika Kristo, waamini wenyewe lazima wamwige Mungu katika jukumu lake la shujaa wa kimungu.” (Thielman 2007: 832) Kwa ufupi, tunapaswa kumwiga Kristo na Mungu katika kuonyesha upendo na msamaha kwa wengine (**4:32; 5:1**) na pia kwa kusimama imara katika ukweli, uadilifu, na imani.

Watawala, mamlaka, majeshi ya ulimwengu ya giza hili, na nguvu za roho za uovu katika ulimwengu wa roho (**mst. 12**) ambazo tunapambana nazo hutenda kazi kupitia na kutumia wanadamu, taasisi za kibinadamu, tamaduni, na jamii, na vitu vingine vilivyoumbwa kufanya zabuni yao katika pambano kuu la ulimwengu na kiroho ambalo tunahusika. Ukweli kwamba nguvu ambazo tunapambana nazo ni za kiroho unapaswa kutufanya tuwe na ufahamu wa mambo mawili. Jambo la kwanza tunalohitaji kufahamu ni kwamba “uhakika wa kwamba pambano letu ni la *kiroho*, . . . Nyanja ya utendaji ya Shetani si uasherati au uhalifu, bali dini. Ona marejeleo yote yanayomhusu katika Maandiko, na uone jinsi yanavyopinga dhana zinazojulikana za Shetani za ulimwengu na Jumuiya ya Wakristo.” (Bullinger 1968: 204) Ikiwa mtu atatazama neno “Shetani” au “ibilisi” katika itifaki, ataona kwamba marejeleo mengi sana yanahusu jinsi Shetani alivyokuwa akimjaribu Yesu aache utume wake, na jaribio lake la kumtumia Petro, Yuda, Anania, na wengine katika njia za kiroho; kuna marejeleo machache kwa kulinganishwa ya kuwaongoza watu wa Shetani kwenye jeuri au hata ukosefu wa adili. Hata hivyo, hata anapowashawishi watu wafanye jeuri, uasherati, au dhambi nyinginezo, jambo kuu bado ni la kiroho. Sababu ni kwamba sanamu ni “chochote muhimu zaidi kwako kuliko Mungu, chochote kinachochukua moyo wako na mawazo zaidi kuliko Mungu, chochote unachotafuta kukupa kile ambacho Mungu pekee anaweza kutoa” (Keller 2009: xvii). Timothy Keller anaendelea kusema, “Tunafikiri sanamu ni mambo mabaya, lakini siwyo ilivyo. Kadiri kitu kinavyokuwa na uzuri mkubwa, ndivyo tunavyoelekea zaidi kutarajia kwamba inaweza kutosheleza mahitaji na matumaini yetu ya ndani kabisa. Kitu chochote kinaweza kutumika kama mungu bandia, hasa mambo bora zaidi maishani.” (Keller 2009: xvii) Pesa, familia, mafanikio, ngono, mamlaka, nafsi zetu—chochote—kinaweza kutumiwa na Shetani na watawala, mamlaka, nguvu za ulimwengu za giza, na nguvu za kiroho za uovu katika ulimwengu wa roho ili kutuongoza mbali kutoka kwa Mungu. Yote ni sawa na ibada ya sanamu. Ndiyo maana Ezekieli anazungumza kuhusu “sanamu zilizomo moyoni” (**Ezek 14:3**). Yote ni sehemu ya vita kuu ya kiroho ambayo tunahusika.

Pili, tunapotambua kwamba maisha yote ni ya kiroho, au udhihirisho wa kiroho, inapaswa kubadili mtazamo wetu na namna tunavyotathmini watu, na namna tunavyoshughulikia masuala ya kidunia na adui zetu wa kidunia. Watu ndio “uwanja wa vita”—na tuzo—katika vita kuu ya ulimwengu. Wao *si* adui. Wao ndio tunapigania, sio dhidi ya. Ndiyo maana Yesu alisema, “⁴³ *Mmesikia kwamba imenenwa, UMPENDE JIRANI YAKO, na, umchukie adui yako.* ⁴⁴ *lakini mimi nawaambia, Wapendeni adui zenu, waombeeni wanaowaudhi,* ⁴⁵ *ili muwe wana wa Baba yenu aliye mbinguni; kwa maana yeye huwaangazia jua lake waovu na wema, na huwanyeshea mvua wenye haki na wasio haki.* ⁴⁶ *Kwa maana mkiwapenda wale wanaowapenda ninyi, mna thawabu gani? Je! hata watoza ushuru hawafanyi vivyo hivyo?* ⁴⁷ *Mkiwasalimu ndugu zenu tu, mnafanya nini zaidi ya wengine? Je! hata watu wa mataifa mengine hawafanyi vivyo hivyo?”* (**Math 5:43-47**)

Paulo anasisitiza maneno ya Kristo anaposema katika **mstari wa 11** kwamba “*tunasimama imara dhidi ya hila za Ibilisi.*” Neno lililotafsiriwa kama “mipango” (*methodeia*) linaonekana mara moja tu katika Agano Jipya, Paulo anaposema katika **Efe 4:14** kwamba, kwa kuwa hatupaswi kuwa watoto tena, hatupaswi “*kutupwa*

huku na kule na mawimbi na kuchukuliwa na kila upepo wa elimu, kwa hila ya watu, kwa ujanja, tukizifuata njia za udanganyifu.” Hoja ya Paulo, hasa **4:14** inapowekwa pamoja na **6:11**, ni kwamba “mbinu” zetu za kupambana na majeshi maovu yaliyopangwa dhidi yetu hazipaswi kuiga mbinu za ulimwengu na yule mwovu. Hii inajumuisha sio tu kutowachukua adui zetu, lakini pia kutotumia njia kama vile kudanganya watu kwa kutumia mikihemko, kujilenga sisi wenyewe, nia ya uchoyo, kujitangaza, n.k. Kwa kweli, kuna uovu wa kweli ulimwenguni ambao unapaswa kupingwa. Tuna maadui wa kweli. Hata hivyo, kile ambacho Paulo anatulazimisha kufanya katika kifungu hiki, kama vile Yesu anavyotulazimisha kufanya katika **Mathayo 5**, ni kuwatazama adui zetu na nguvu za uovu duniani hasa katika mtazamo wa kiroho. Suluhu ya mwisho ya masuala na matatizo tunayokabili nayo haipatikani katika nyanja za kisiasa, kiuchumi au kijeshi. Jibu ni injili.

Kwa kuwa hili ni pigano la kiroho linalochezwa duniani, Paulo anatumia mfano wa kijeshi wa silaha, kama vile askari wa siku zake angevaa. Kuna mambo kadhaa tunapaswa kuzingatia kuhusu silaha hizi. Kwanza, ni *silaha za Mungu*” (**mst. 11, 13**). Yeye ndiye ambaye tunapaswa kupata kwake na ambaye tunapaswa kuwa na nguvu ndani yake (**mst. 10**). Kama Paulo alivyosema hapo awali katika **1:19**, tunapaswa kujua “*ubora wa ukuu wa uweza wake ndani yetu sisi tunaoamini [na] kwa kadiri ya utendaji wa nguvu za uweza wake.*” Pili, mara mbili Paulo anasema “*kuvaa silaha zote za Mungu*” (**mst. 11, 13**) Kwa kuwa tunapigana vita vya kiroho vya hali ya juu zaidi, dhidi ya maadui wenye nguvu, hatuwezi kutumaini kushinda ikiwa hatuko na vifaa sahihi. Tatu, kumbuka kwamba silaha zote ambazo Paulo anarejelea ni za kujilinda, isipokuwa ile ya mwisho, “*upanga wa Roho ambao ni neno la Mungu*” (**mst. 17**). Hii inaangazia nguvu za adui lakini pia umuhimu wa kujua neno la Mungu vizuri. Nne, kusudi la silaha kamili za Mungu, yaani, kile kinachotuwzesha kufanya, kinasisitizwa mara tatu katika kifungu, yaani, “*simama imara*” (**mst. 11, 13, 14**). Kusimama imara kunamaanisha kumpinga shetani (“*naye atawakimbia,*” **Yak 4:7**) na kubaki waaminifu hadi mwisho. Mark Owens anatoa muhtasari, “*kuvaa silaha zote za Mungu*” kama Paulo anavyoeleza katika **mst. 10-17**, “inahusisha zaidi ya kujilinda dhidi ya hila za shetani (**mst. 11**). Pia inahusisha matumizi makali ya injili kama njia ya kupambana na uovu na hivyo kupanua ushawishi wa uumbaji mpya ulioanzishwa na kifo na ufufuo wa Kristo.” (Owens 2016: 103)

Kila sehemu ya silaha anazoorodhesha Paulo inawakilisha fundisho muhimu la Kikristo au kipengele muhimu cha Ukristo. Mtu anaweza kueleza kwa ufupi maana ya kuvaa “*silaha kamili za Mungu*” kwa kusema kwamba ni sawa na “kumvaa Kristo” au “kuvaa kufanana na Kristo.” Viuno vyetu vinapaswa kuvikwa ukweli (**mst. 14**); Kristo ndiye kweli (**Yoh 14:6**). Dirii ya kifuraha ni haki (**mst. 14**); Yesu ndiye mwenye haki, yeye ndiye haki yetu, naye huleta haki (**Math 6:33; 27:19; Yoh 16:8-10; Mdo 3:14; 7:52; 17:31; 22:14; Rum. 5:18, 21; 10:4; 1Kor 1:30; Flp 1:11; 3:9; Ebr 1:8; 2 Pet 1:1; 1 Yoh 2:1; 3:7; Ufu 19:11**) Miguu yetu imevishwa matayarisho ya injili ya amani (**mst. 15**). Kuhusiana na “injili,” injili ni “injili ya Kristo” (**Marko 1:1; Rum 1:9; 15:19; 2 Kor 4:4; 9:13; 10:14; Gal 1:7; 2 Thes 1:8**). Injili inahusu Yesu ni nani na amefanya nini. Ni habari njema kwamba Mungu ametufanyia mambo ambayo hatungeweza kujifanyia wenyewe. Mungu alifanyika mtu katika nafsi ya Yesu Kristo. Yesu aliishi maisha ambayo tulipaswa kuishi: alimtii Mungu Baba kikamilifu katika kila jambo; “*alijaribiwa kama sisi katika mambo yote, bila kufanya dhambi*” (**Ebr 4:15**). Hilo lilimstahilisha kuwa mwakilishi wetu, kujitwika dhambi zetu na kulipa adhabu ambayo vinginevyo tungelazimika kulipa lakini kamwe tusingeweza (**Rum 8:1-4; 2 Kor 5:21; Gal 3:13; Kol 2:13-14; 1 Tim 2:5-6; 1 Pet 2:24**). Yesu kufufuka kutoka kwa wafu na kupaa kurudi kwa Baba ilithibitisha Yesu ni nani na ilionyesha kwamba Baba alikubali dhambi ya Kristo mwenyewe msalabani kwa ajili yetu. Kwa hiyo, Yesu ni nani na amefanya nini ndio moyo wa injili. Kuhusiana na “amani,” Yesu ni mkuu wa amani (**Isa 9:6**), yeye ni mfalme wa amani (**Ebr 7:2**), yeye ni amani yetu (**Efe 2:14**), na analeta na kuanzisha amani. (**Luka 24:36; Yoh 14:27; 16:33; 20:19, 21, 26; Efe 2:15, 17; Ufu 1:4**). Ngao ya imani (**mst. 16**) na chapeo ya wokovu (**mst. 17**) vile vile vyote vinamhusu Yesu. Wokovu wetu ni kwa njia ya imani katika Kristo Yesu (**Yoh 3:16; 6:47; Mdo 2:38-39; 4:10-12; Rum 3:21-22; 10:9-10; Gal 2:16, 20; Efe 2:8**). Kwa habari ya upanga wa Roho, *ambao ni neno la Mungu*” (**mst. 17**), Yesu ni neno la Mungu (**Yoh 1:1, 14; Ufu 19:13**).

Mambo mengine machache kuhusu kifungu hiki yanapaswa kuzingatiwa. **Mstari wa 15** unazungumza kuhusu “miguu” yetu kuvikwa injili ya amani. Pengine Paulo anataja miguu kwa sababu “miguu” inaonyesha “kutembea” kwetu, na amekuwa akisisitiza matembezi yetu tangu **4:1** (ona pia **4:17**). Zaidi ya hayo, marejeleo ya “*injili ya amani*” kuhusiana na “miguu” yanakumbusha **Rum 10:14-15** ambapo Paulo anafanya uhusiano sawa, “*Basi watamwitaje yeye ambaye hawakumwamini? Watamwaminije yeye ambaye hawajamsikia? Na watasikiaje bila mhubiri? Watahubirije isipokuwa wametumwa? Kama ilivyoandikwa, JINSI ILIVYO MIZURI MIGUU YAO WAHUBIRIO HABARI NJEMA YA MAMBO MEMA.*” Katika **Rum 10:15**, Paulo anatafsiri kwa uhuru kutoka **Isa 52:7** kusema “*aletaye habari njema ya mambo mema.*” Hata hivyo, **Isa 52:7** yenyewe na hati nyingi za **Rum 10:15** zinasema, “*hubiri injili ya amani.*” Jambo kuu ni kwamba, ingawa “*silaha zote za Mungu*” ni sitiari ya vita, tunapaswa kudhihirisha na kuleta amani. Katika **mst. 16**, “*ngao ya imani*” inatuwezesha “*kuzima mishale yote yenye moto ya yule mwovu.*” Hata hivyo, hilo litatokea tu tunapotumia

imani yetu. Tusipoitumia imani yetu, hatutaweza kumshinda yule mwovu. Kwa maneno mengine, imani yetu ina athari za kivitendo tu tunapoiweka katika matendo. Katika **mst. 17**, neno “chukua,” kuhusu “*chepeo ya wokovu*,” ni neno tofauti na “*chukua*” katika *mst. 13* na *16*. Katika **mst. 13** na **16** neno kimsingi linamaanisha “chukua na kubeba” (Zodhiates 1993: *analambanō*, 153). Katika **mst. 17**, neno lililotumiwa linamaanisha “Kukubali toleo kwa makusudi na kwa urahisi. Kujichukulia mwenyewe kile kinachowasilishwa au kuletwa na mwingine, kupokea. (Zodhiates 1993: *dechomai*, 409-10) Paulo anaonyesha tena kwamba wokovu wetu ni kazi ya Mungu; hatustahiki na hatukuipata bali tunaweza kuipokea tu. Neno la Kiyunani la “neno” la Mungu ni *rhēma*, ambalo hapa linamaanisha “mafundisho na ahadi za Mungu zilizofunuliwa na kufundishwa katika Biblia” (Zodhiates 1993: *rhema*, 1263). Katika muktadha huu, Paulo anasema kwamba tunahitaji kujua na kutumia mafundisho na ahadi za Mungu zilizofunuliwa na kufundishwa katika Biblia ambazo ni muhimu kwa hali yoyote fulani ambayo tunajikuta ndani yake.

- **6:18-20:** ¹⁸ *kwa sala zote na maombi mkisali kila wakati katika Roho, mkikeshwa kwa jambo hilo na kudumu katika kuwaombea watakatifu wote;* ¹⁹ *pia na kwa ajili yangu mimi, nipewe usemi kwa kufumbua kinywa changu, ili nihubiri kwa ujasiri ile siri ya Injili;* ²⁰ *ambayo kwa ajili yake mimi ni mjumbe katika minyororo; hata nipate ujasiri katika huyo kunena jinsi inipasavyo kunena.*

Paulo anahitimisha kiini cha waraka wake kwa kuisitiza umuhimu wa maombi. Hilo lafuata mara moja mazungumzo yake ya vita vya kiroho na kuvaa “*silaha zote za Mungu.*” Hii haishangazi. Kufuatia Kugeuzwa Sura, wanafunzi hawakuweza kumfukuza pepo aliyekuwa akimsababishia mvulana degedege. Yesu alipofika, alimtoa yule pepo na kumponya yule kijana. Wanafunzi walimuuliza kwa nini hawakuweza kumtoa, na Yesu akajibu, “*Namna hii haiwezi kutoka kwa neno lo lote ila kwa maombi*” (**Marko 9:26**; ona pia **Math 17:21**). Hivyo, maombi ni sehemu muhimu katika vita vyetu “*dhidi ya falme na mamlaka, juu ya majeshi ya ulimwengu wa giza hili, juu ya majeshi ya pepo wabaya katika ulimwengu wa roho*” (**mst. 12**).

Maombi hasa ni mawasiliano na Mungu. Inategemea imani na tumaini letu kwake. Ingawa kwa hakika ni pamoja na kumwomba, inahusisha pia kumsikiliza. Baadhi ya vifungu kadhaa vinaelezea kile kinachofanya maombi ya ufanisi. Vifungu hivyo ni pamoja na:

- **Yoh 15:7**—*Ninyi mkikaa ndani yangu, na maneno yangu yakikaa ndani yenu, ombeni mtakalo lote nanyi mtatendewa.* “Kukaa ndani ya Yesu” ni sharti la kwanza kwa maombi kujibiwa. Dhana hii inajadiliwa na D. A. Carson, “*Ukikaa ndani yangu inadhikiwa katika mst. 9 na iko pale sawa sawa na kufanya yote ambayo Yesu anaamuru; Kama . . . maneno yangu yakikaa ndani yako ni njia nyingine ya kufika katika ukweli huo. Maneno ya Yesu (rhēmata) ni matamshi yote ya kibinafsi ambayo kwa pamoja yanaunda ‘Neno’ la Yesu (mst. 3; logos). Maneno kama hayo lazima yakae katika akili na moyo wa mfuasi hivi kwamba upatanisho wa Kristo, utii kwa Kristo, ni jambo la asili zaidi (la juu zaidi?) ulimwenguni. . . . Ulinganifu katika eneo moja huhakikisha ulinganifu katika eneo lingine; mtihani katika eneo linaloonekana la utii kwa Kristo ni jaribu la eneo lisiloonekana la uhai wa kweli wa kiroho. Haya yote ni sawa na kubaki katika mzabibu; huo ni muungano ambao kutokana na huo matunda hutolewa. Ili kuliweka katika maneno ya maombi, mwamini huyo mtiifu kikweli huthibitika kuwa mwenye matokeo katika maombi, kwa kuwa yote anayoomba yapatana na mapenzi ya Mungu.*” (Carson 1991: 517-18)
- **Yak 4:3**—*Hata mwaomba, wala hampati kwa sababu mwaomba vibaya, ili mvitumie kwa tamaa zenu.* Nia zetu za kuomba lazima ziwe sahihi. Tamaa ya pesa na vitu vya kutumia juu yetu wenyewe ni nia mbaya. Mtazamo wa maombi yetu haupaswi kuwa wa ubinafsi.
- **Yak 5:16b**—*Kuomba kwa mwenye haki kunaweza kutimiza mengi.* Ili kuwa na matokeo, anayeomba anapaswa kuwa mwadilifu. Hiyo ina maana kwamba ameokoka, ana nia ya Kristo (**1 Kor 2:16**), na anafananihwa na sura ya Kristo (**Rum 8:29**).
- **1 Yoh 3:22**—*Lo lote tuombalo, twalipokea kwake, kwa kuwa twazishika amri zake, na kuyatenda yapendezayo machoni pake.* Kupokea kile tunachoomba kunategemea kutii amri za Kristo na kufanya mambo yanayompendeza.
- **1 Yoh 5:14-15**—*Huu ndio ujasiri tulio nao mbele zake, ya kuwa, tukiomba kitu sawasawa na mapenzi yake, atusikia. Na kama tukijua kwamba atusikia katika lo lote tuombalo, tunajua kwamba tunayo maombi tuliyomwomba.* Maombi yaliyojibiwa yanategemea kuomba kulingana na mapenzi yake (si kulingana na mapenzi yetu wenyewe).

Katika **mst. 18-20**, Paulo anatoa maelezo mahususi yafuatayo kwa ajili ya maombi yetu:

- Tunapaswa kuomba “*kila wakati*” (ona pia **1 Thes 5:17**). Hii inaonyesha kwamba “muumini atakuwa katika maombi ya kudumu katika kujiandaa kwa ajili ya vita na vilevile katika ushiriki wenyewe. Lakini ni katika saa ya hatari ya kukutana ambapo msaada huo unahitajika zaidi [yaani, *katika siku ya uvovu*,’ **mst.**

13].” (Wood 1978:89)

- Tunapaswa kuomba “*katika Roho.*” Yusufu Turaki anaonyesha, “Kuomba katika Roho kunamaanisha zaidi ya kuomba kwa lugha. Ina maana ya kuomba kwa ushirikiano na Roho Mtakatifu, yaani, mbele ya Roho Mtakatifu (Rum. 8:26-27; 1 Kor 2:6-16). Hekima na nguvu zetu hutoka kwa Roho Mtakatifu, na ili kuzipata ni lazima tuwe na ushirika naye daima, ndiyo maana tunaambiwa tusali *kila wakati* na wakati wotei (1 Thes 5:17).” (Turaki 2006: 1438)
- Tunapaswa “*kuwa macho*” (ona pia **Marko 13:33, 37**). Kifungu hiki cha maneno kinafungamana na kile ambacho Paulo amesema kuhusu vita vya kiroho. Inamaliza mjadala huo kwa kutukumbusha kwamba tuko kwenye vita vya kiroho kila mara nan guv zisizoonekana, hata wakati (kama itakavyokuwa mara nyingi) hatuoni au kutambua hiyo vita au hayo majeshi yasiyoonekana
- Tunapaswa kuomba “*kwa subira yote.*” Hili linaelezwa vizuri hasa katika kitabu cha Ufunuo. Ufunuo Ufunuo chenyewe kinaelezea kwa kanisa jinsi Mungu anavyoshughulika na dunia. Kwa hiyo kinawaita waamini kuwa na saburi katika mapambano dhidi ya nguvu za uovu, kama vile Paulo anavyofanya hapa. Ufunuo kinaongeza faraja na hamasisho tunalohitaji kuweza kustahimili, kwa sababu kinatuambia mwisho wa simulizi ya mpango wa Mungu nay a historian a kutuonyesha kwamba Kristo ni mshindi dhidi ya “*hila za shetani*” (**mst. 11**) na “*dhidi ya Shetani watawala, juu ya wakuu, juu ya wakuu wa giza hili, juu ya majeshi ya pepo wabaya katika ulimwengu wa roho*” (**mst. 12**). R. Fowler White anahitimisha, “Kudumu katika Imani licha ya mateso ni ushindikwa ajili ya kanisa katika historia” (White 2000: 168).
- Tunapaswa kuomba “*kwa ajili ya watakatifu wote*, pamoja na Paulo mwenyewe. Hususan, tunapaswa kuomba yeye, na kwa hiyo, watakatifu wote (pamoja na sisi) waweze kupewa usemi kuhubiri injili “*kwa ujasiri.*” Mara mbili anaomba ya kwamba aweze kusema kwa “*ujasiri*” (**mst. 19-20**). Hii inarudia sala ya kanisa ya kwanza kabisa iliyerekodiwa katika **Mdo 4**. Tafsiri ya ESV inatafsiri **Mdo 4:29** hivi “*yatazame matisho yao na uwape watumishi wako kuendelea kulinena neno lako kwa ujasiri.*”¹³ Neno sisi katika **Mdo 4:29** ni neno lile lile analotumia Paulo hapa katika **mst. 19**. Linamaanisha uhuru katika kunena yote anayofikiri au kuyapenda, kujiamini au ujasiri, hasa katika kunena, uwazi au usahihi wa usemi, uwazi, kunena hadharani. , na ujasiri ambao una uzoefu wa mambo kama vile imani katika ushirika na Mungu, kutimiza wajibu wa mwinjilisti, kushikilia kwa nguvu tumaini letu, na matendo ambayo yanahusisha mazoezi maalum ya imani (Zodhiates 1993: *parrësia*, 1124).

Kumalizia kwa Paulo sehemu kuu ya waraka wake kwa mjadala huu wa maombi tunapaswa kuwa changamoto kwetu. Je, maisha yetu ya maombi yanalinganishwaje na jinsi anavyosema tunapaswa kuomba? Nguvu za vita vya kiroho tunazokabiliana nazo zipo na zinafanya kazi katika maisha yetu na hali zetu kama zilivyokuwa katika nyakati za Paulo. Hasa, ni wangapi kati yetu wanaomba kwa ajili ya ujasiri? Katika muktadha wa **Matendo 4**, ilikuwa ni ujasiri wa Petro na Yoh ambao uliwafanya wakamatwe. Hata hivyo, baada ya Petro na Yoh kutishiwa na kisha kuachiliwa kutoka gerezeni, kanisa liliomba, kimsingi, “*Bwana, uongeze ujasiri wetu, kwa sababu sasa tunakabiliwa na vitisho vya wazi. Mwelekeo wa asili tunapotishiwa ni kwenda katika hali ya kujihami. Usiruhusu hilo kutokea! Tafadhali, tupe ujasiri katika kukabiliana na vitisho hivi.*” Walikuwa wakitambua kwamba Mungu alikuwapo, alikuwa akifanya kazi, na angefanya kazi ndani yao “*kutaka na kufanya*” kama **Flp 2:13** inavyosema.

Jambo hilo hilo ni kweli kwetu sisi. Mara nyingi sisi tunamuomba mtu tunayemjua, Mungu, tafadhali sababisha mtu wa namna hii awe Mkristo. Badala yake, kwa nini usiombe, Mungu, tafadhali nijalie niwe jasiri na niwe chombo chako cha kumwongoza mtu huyo kwa “Kristo” na “Mungu,” tafadhali anza kunionyesha fursa ambapo ninaweza kuzungumza na watu kukuhusu na kuwa kielelezo chako kwa wengine. Tukianza kuomba njia hiyo, tutaanza kuona fursa za kuzungumza na watu kuhusu Yesu. Tutaanza kuona fursa za kumdhahirisha Yesu kwa wengine. Na tutaanza kutumia fursa hizo. Zaidi ya hayo, tutaanza kupata fursa za kuzungumza na watu na kumwonyesha Yesu. Uhusiano wetu na Yesu utakuwa wenye nguvu zaidi. Hakuna hata moja kati ya haya ina maana kwamba tunaomba tuwe na chuki kwa ajili ya Yesu. Inamaanisha kwamba sasa tutakuwa na uhakika katika Yesu na ujasiri wa kusema na kutenda katika jina lake.

MASWALI YA MAJADILIANO

1. Ongea kuhusu "sanamu za moyo" unazozitambua ndani yako na kwa wengine. Zinawezaje kupinduliwa?
2. Je, umewahi 'kuvaa silaha zote za Mungu' kwa uangalifu? Ikiwa ndivyo, ulifanyaje hili na lilikuwa na athari

¹³ Tafsiri ya NASB, ambayo ninaitumia kwenye kitabu hiki, inasema “*yaone matisho yao, na ujalie kwamba watumishi wako wenza walinene neno Lake kwa ujasiri wote.*”

gani?

3. Je, kifungu hiki kinaathiri au kubadilisha vipi mtazamo wako kuelekea na tathmini yako kwa watu, hasa maadui zako?

4. “Injili” ni nini?

5. Je, ni baadhi ya mambo gani yanayofanya maombi yawe yenye matokeo?

6. Tunapaswa kuomba kwa jinsi gani na kwa njia gani?

- Tunapaswa kuomba nini?
- Je, kuna vizuizi gani kwenye maombi?

7. Je, umewahi kuomba kwa ajili ya ujasiri? Mazingira yalikuwaje na nini kilitokea?

L. 6:21-24—Kufunga

- **6:21-22:** ²¹ *Basi ninyi nanyi mpate kuzijua habari zangu, ni hali gani, Tikiko, ndugu mpendwa, mhudumu mwaminifu katika Bwana, atawajulisheni mambo yote;* ²² *ambaye nampeleka kwenu kwa kusudi lilo hilo mpate kuzijua habari zetu, naye awafariji mioyo yenu.*

Aya hizi mbili zinafanana kabisa na **Kol 4:7-8**. Hii inaonyesha kwamba yaliandikwa karibu wakati huo huo na inaunga mkono wazo kwamba Waefeso ilikuwa "barua iliyosambazwa" (kama ilivyojadiliwa katika Utangulizi, hapo juu). Kwa kuwa barua hiyo huenda iliandikwa wakati Paulo alipokuwa amefungwa huko Rumi (ona **3:1; 4:1**), ni kawaida kwamba angetaka wapokeaji wajue hali yake na jinsi alivyokuwa akifanya. Ili Tikiko “apate kuifariji mioyo yenu” inafunua hangaiko la kichungaji la Paulo kwa kanisa alilokuwa ameanzisha. Kwa kuwa kanisa ni familia (ona mazungumzo hapo juu kuhusiana na sura ya 1), washiriki wa familia wanapaswa kupendezwa na ustawi wa kila mmoja wao.

- **6:23-24:** ²³ *Amani na iwe kwa ndugu, na pendo, pamoja na imani, zitokazo kwa Mungu Baba na kwa Bwana Yesu Kristo.* ²⁴ *Neema na iwe pamoja na wote wampendao Bwana wetu Yesu Kristo katika hali ya kutokuharibika.*

Paulo anamalizia nyaraka zake zote isipokuwa **Warumi** kwa “neema” (au neema na upendo katika **1-2 Wakorintho**). Hapa, anaanza na amani, upendo, na imani, ambazo zimejitokeza sana katika waraka huu. Kwa wazi anaonekana kutamani kanisa zima la Efeso—Wayahudi na Wamataifa sawa—wapatanishwe katika ushirika mmoja. Anamalizia kwa neema. Neema huchukuwa nafasi kwa “upendo pamoja na imani, kutoka kwa Mungu Baba na kwa Bwana Yesu Kristo.” Katika kishazi cha mwisho, “upendo usioharibika,” neno “upendo” kwa kweli halipo katika Kiyunani. Kwa hiyo, kihalisi zaidi, sentensi ya mwisho inaweza kutafsiriwa “*Neema na iwe pamoja na wote wampendao Bwana wetu Yesu Kristo katika hali ya kutokuharibika* [au, *kwa unyofu* (KJV); au *bila kuoza* (YLT)].” Maana kimsingi ni sawa. Mtazamo ni juu ya upendo mkuu, wa dhati, na usiobadilika kwa Bwana wetu Yesu Kristo. Kwa maana fulani, anamalizia vile vile alivyoanza. Alianza waraka huo kwa kumbariki Mungu “*aliyetubariki kwa baraka zote za rohani, katika ulimwengu wa roho, ndani yake Kristo*” (**1:3**). Anamalizia kwa neema ambayo Bwana wetu Yesu Kristo huwapa wale wampendao, wana na binti zake wa kuasili, ambao amewakomboa kwa damu yake na kuwatia muhuri kwa Roho wake. Kwa kuzingatia yote hayo, tunawezaje kutompenda kwa kutokuharibika, kwa unyofu, bila kuoza?

MASWALI YA MAJADILIANO

1. Tunawezaje kuonyesha ukaribu wa kifamilia na kujaliana sisi kwa sisi, kama vile Paulo anavyofanya katika mst. 21-22?

2. Tunawezaje kuonyesha upendo usioharibika na wa dhati kwa Bwana Yesu Kristo katika maisha yetu?

BIBLIOGRAFIA

- Abate, Ehetu. 2006. "Ephesians." In *Africa Bible Commentary*, ed. Tokenboh Adeyemo, 1425-38. Nairobi: Word Alive.
- Belleville, Linda. 1986. "'Under Law': Structural Analysis and the Pauline Conception of Law in Galatians 3:21-4:11." *Journal for the Study of the New Testament* 26: 53-78.
- Berkhof, Louis. 1949. *Systematic Theology*, 4th ed. Grand Rapids: Eerdmans. Online: <http://downloads.biblicaltraining.org/Systematic%20Theology%20by%20Louis%20Berkhof.pdf> [the page numbers in the text are from the online version].
- Bohlin, Sue. 2023. "Christianity: The Best Thing That Ever Happened to Women." *Bible.org*. Online: <https://bible.org/article/christianity-best-thing-ever-happened-women>.
- Bowman, John Wick. 1947. "The Gospel and the Christian Family." *Interpretation* 1: 436-49.
- Bullinger, E. W. 1968. *Figures of Speech Used in the Bible*. Grand Rapids: Baker.
- Burke, Trevor. 2006. *Adopted into God's Family: Exploring a Pauline metaphor*. Downers Grove, IL: InterVarsity.
- Carson, D. A. 1991. *The Gospel According to John* (Pillar). Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- _____. 1994. *Divine Sovereignty and Human Responsibility*. Eugene, OR: Wipf and Stock.
- Carson, D. A., and Douglas Moo. 2005. *An Introduction to the New Testament*. Grand Rapids: Zondervan.
- Clifford, Richard. 2002. *Psalms 1-72* (AOTC). Nashville: Abington.
- Crabtree, Jack. 2001. "The Tao of Faith: A Reconsideration of Taoist Evangelicalism." Online: <https://gutenberg.edu/2001/02/the-tao-of-faith/>.
- Danker, Frederick, ed. 2000. *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Demarest, Bruce. 1997. *The Cross and Salvation*. Wheaton, IL: Crossway.
- Feinberg, John. 2001. *No One Like Him*. Wheaton, IL: Crossway.
- Foulkes, Francis. 1989. *The Letter off Paul to the Ephesians*, rev. ed. (TNTC). Grand Rapids: Eerdmans.
- Green, Joel, and Scot McKnight, eds. 1992. *Dictionary of Jesus and the Gospels*. Downers Grove: InterVarsity.
- Gombis, Timothy. 2005. "A Radically New Humanity: The Function of the *Haustafel* in Ephesians." *Journal of the Evangelical Theological Society* 48: 317-30. Online: http://www.etsjets.org/files/JETS-PDFs/48/48-2/48-2-pp317-330_JETS.pdf.
- Greever, Joshua. 2020. "The Typological Expectation of Psalm 68 and Its Application in Ephesians 4:8." *Tyndale Bulletin* 71: 253-79.
- Grudem, Wayne. 1994. *Systematic Theology*. Grand Rapids: Zondervan.
- Hodge, Charles. 1993 (reprint of 1886 edition). *Commentary on the Epistle to the Warumi*. Grand Rapids: Eerdmans. Another edition online: <https://archive.org/details/commentaryon1873hodg>.
- _____. 1994. *Commentary on the Epistle to the Ephesians*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Kell, J. Garrett. 2006. "Prophets on Trial: Judging 'Words from God' Today with the Model Found in 1 Corinthians 14:29-33." Master's thesis, Dallas Theological Seminary. Online: <http://grahambible.org/wp-content/uploads/2010/09/Garretts-Thesis-Final-Prophets-on-Trial-Judging-Words-From-God-Today-1-Cor-14.29-33.pdf>.
- Keller, Timothy. 2008. *The Reason for God*. New York: Dutton.

- _____. 2009. *Counterfeit Gods*. New York: Dutton.
- _____. 2021. "Tim Keller's Sermon After 9/11." *The Gospel Coalition*. Online: <https://www.thegospelcoalition.org/article/tim-kellers-sermon-9-11/>.
- "The Lausanne Covenant." 1974. The Lausanne Congress on World Evangelization. Online: <https://www.lausanne.org/content/covenant/lausanne-covenant>.
- Lewis, Dharti. 2015. "The Church Is Not Like A Family." Online: http://www.vergenetwork.org/2017/03/14/the-church-is-not-like-family/?inf_contact_key=563a07f48051945f93bdc050b4bbef102519cd85d688856b793a9898205d2ff9.
- Marshall, I. Howard, Stephen Travis, and Ian Paul. 2002. *Exploring the New Testament: A Guide to the Letters and Revelation*. Downers Grove, IL: InterVarsity.
- Martin, Ralph. 1970. "Ephesians." In *The New Bible Commentary*, 3rd ed., ed. D. Guthrie, J. A. Motyer, A. M. Stibbs, D. J. Wiseman, 1105-24. Carmel, NY: Guideposts.
- Meier, John. 1976. *Law and History in Matthew's Gospel* (AnBib 71). Rome: Biblical Institute.
- Menn, Jonathan. 2017. *Biblical Interpretation*. Online: <https://www.eclen.net/courses.html#interpretation>.
- _____. 2021a. *Biblical Theology*. Online: <https://www.eclen.net/courses.html#theology>.
- _____. 2021b. *The Church: Its Nature, Mission, and Purpose*. Online: <https://www.eclen.net/courses.html#church>.
- _____. 2022. *Biblical Eschatology*. Online: <https://www.eclen.net/courses.html#eschatology>.
- Moore, Mark. 2022. "5 Times Jesus Got Angry." Online: <https://www.biblestudytools.com/bible-study/topical-studies/5-times-jesus-got-angry.html>.
- New American Standard Bible*, updated ed. 1995, Grand Rapids: Zondervan.
- Ouedraogo, Adama. 2006. "Prophets and Apostles." In *Africa Bible Commentary*, ed. Tokunboh Adeyemo, 1434. Nairobi, Kenya: WordAlive.
- Owens, Mark. 2016. "Spiritual Warfare and the Church's Mission According to Ephesians 6:10-17." *Tyndale Bulletin* 67: 87-103.
- Peterson, David, and Kent Richards. 1992. *Interpreting Hebrew Poetry*. Minneapolis: Fortress.
- Piper, John. 1981. "Be Filled with the Spirit." *Desiring God*. Online: <https://www.desiringgod.org/messages/be-filled-with-the-spirit>.
- Poythress, Vern. 1991. *The Shadow of Christ in the Law of Moses*. Brentwood, TN: Wolgemuth & Hyatt. Online: <http://frame-poythress.org/ebooks/the-shadow-of-christ-in-the-law-of-moses/>.
- Schnabel, Eckhard. 2002. "Israel, the People of God, and the Nation." *Journal of the Evangelical Theological Society* 45: 35-57. Online: http://www.etsjets.org/files/JETS-PDFs/45/45-1/45-1-PP035-057_JETS.pdf.
- Slosser, Bob. 1979. *Miracle in Darien*. Plainfield, NJ: Logos International.
- Stott, John. 1986. *The Cross of Christ*. Downers Grove: InterVarsity. Online: <https://korycapps.files.wordpress.com/2012/11/j-stott-cross-of-christ.pdf>.
- Thielman, Frank. 2007. In *Commentary on the New Testament Use of the Old Testament*, ed. G. K. Beale and D. A. Carson, 813-33. Grand Rapids, MI: Baker Academic.
- Trench, Richard. 1989. *Synonyms of the New Testament*. Grand Rapids: Baker.
- Turaki, Yusufu. 2006. 2006. "Ephesians." In *Africa Bible Commentary*, ed. Tokunboh Adeyemo, 125-38. Nairobi, Kenya: WordAlive.

- Webb, William. 2001. *Slaves, Women & Homosexuals: Exploring the Hermeneutics of Cultural Analysis*. Downers Grove, IL: IVP Academic.
- Winter, Bruce. 2003. *Roman Wives, Roman Widows*. Grand Rapids: Eerdmans.
- White, R. Fowler. 2000. "Agony, Irony, and Victory in Inaugurated Eschatology: Reflections on the Current Amillennial-Postmillennial Debate." *Westminster Theological Journal* 62: 161-76.
- Wood, A. Skevington. 1978. "Ephesians." In *The Expositor's Bible Commentary*, vol. 11, ed. Frank Gaebelin, 3-92. Grand Rapids: Zondervan.
- Yuan, Christopher. 2018. *Holy Sexuality and the Gospel*. Colorado Springs: Multnomah.
- Zodhiates, Spiros. 1993. *The Complete Word Study Dictionary: New Testament*, rev. ed. Chattanooga, TN: AMG.

MWANDISHI

Jonathan Menn anaishi in Appleton, WI, USA. Alipata B.A. yake katika Sayansi ya Siasa kutoka Chuo Kikuu cha Wisconsin-Madison, na kuibuka na daraja la juu la heshima, mwaka 1974, na kuingizwa katika jamii inayoheshimika ya Phi Beta Kappa. Kisha akapokea J.D. kutoka Cornell Law School, magna cum laude, mwaka 1977, na akawa miongoni mwa Jamii ya Sheria inayoheshimika ya Coif. Alitumia miaka 28 iliyofuata akijihusisha na shughuli za sheria, kama wakili wa sharia anayejitegemea kule Chicago na baadaye kama mdau Kitengo cha sharia cha Menn Law Firm kule Appleton, WI. Mwaka 1982 akaamini na kuwa mfuasi wa Yesu Kristo. Upendo wake uliokuwa wa theolojia na huduma ulimwongoza kufanya na kuhitimu Shahada yake ya pili katika chuo cha Trinity Evangelical Divinity School in Deerfield, IL. Akahitimu shahada ya pili kutoka TEDS, summa cum laude, mnamo Mei 2007. Kati ya 2007-2013 alikuwa Mkurugenzi wa Equipping Pastors International. Sasa Jonathan ni Mkurugenzi wa Equipping Church Leaders-East Africa (www.eclea.net). Machapisho yake yaliyosheheni ya masomo ya Biblia yanapatikana kwenye www.eclea.net. Unaweza kuwasiliana na Jonathan kupitia barua pepet: jonathanmenn@yahoo.com.